

CLASA MIJLOCIE DIN ROMÂNIA ULTIMELOR TREI DECENII

IOAN MĂRGINEAN*

ABSTRACT

MIDDLE CLASS IN ROMANIA FOR THE LAST THREE DECADES

In this article is presented the evolution of the middle class in Romania, for the last three decades. Middle class is a layer of the social structure which is situated between the base and the top.

The analysis is referring, in principal, to the active population; two indicators are used to define: an education of at least high school level and nonmanual occupations.

At the country level, several layers (subclasses) of the middle class were identified, from the congruent one, that meet both criteria to those meeting only one of them.

Keywords: middle class; occupation; education; social structure.

INTRODUCERE

Clasa mijlocie a constituit pentru mine un domeniu de analiză în mai multe publicații. Ultima dintre acestea se regăsește în capitolul consacrat caracteristicilor sociodemografice ale populației României dintr-o lucrare colectivă recentă (coord. Mărginean și Precupețu, 2019 a).

Dacă anterior am vizat clasa mijlocie din populația ocupată, în demersul de față am în vedere, în principal, populația activă (populația ocupată + șomerii), deoarece astfel ne adresăm unei părți mai largi a forței de muncă. Totodată, mă voi referi și la populația inactivă, fie ea în vârstă de muncă sau mai mare. Pentru delimitarea clasei mijlocii voi lua în considerare doi indicatori, și anume: populația activă cu ocupații nonmanuale de conducere și execuție, respectiv pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal.

Datele utilizate provin din Recensămintele generale ale populației din perioadele de referință (1992, 2002 și 2011). Totodată, am în vedere și câteva

---

* Ph.D., Professor, Senior Researcher within Research Institute for Quality of Life, e-mail: imargin@iccv.ro.

trimiteri la anul 2018 cu date conținute în publicațiile Institutului Național de Statistică, fără a se putea acoperi informațiile necesare deoarece ele sunt obținute doar prin recensăminte. Textul se încheie cu referiri la autoidentificările de clasă ale populației, și cu câteva remarci finale.

Înainte de a trece la analiza propriu-zisă pe tema clasei mijlocii din România, prezint unele elemente privitoare la metodologia de abordare și contextul acesteia.

1. METODOLOGIE ȘI CONTEXT ÎN ANALIZA CLASEI MIJLOCII

În societatea contemporană, clasa mijlocie este cel mai activ actor social prin desfășurarea de activități de mare importanță în societate, cum sunt implicarea economică, socială, politică etc.

Prin clasa mijlocie se desemnează o parte a structurii sociale și anume aceea situată între clasa (clasele) de jos, de la baza ierarhiei și clasa (clasele) de sus, de la vârful ierarhiei. Evident că și în acest caz avem de-a face cu o structură neomogenă, așa cum se întâmplă la toate clasele sociale. Prin urmare, este întemeiat să urmărim dispunerea clasei mijlocii pe straturi (subclase) în funcție de valorile indicatorilor de referință și de pozițiile deținute în societate.

Din perspectivă istorică, aduc aici în atenție o abordare a temei claselor sociale încă din secolul al XVII-lea. Astfel, Thomas Blount, în dicționarul „Glossographia”, avea în vedere „distribuția populației în acord cu câteva grade ale sale” (apud D. Jary și J. Jary, 1991, p. 75). Autorii, a căror lucrare a constituit sursa de informare pentru referirea anterioară, realizează prezentări sistematice ale literaturii consacrate claselor sociale care au fost deosebit de ample și, totodată, diversificate, inclusiv cu tratări contradictorii. Ei definesc clasa mijlocie în felul următor: „grup / grupuri ocupaționale nonmanuale, care sunt localizate între clasele de sus și clasele muncitoare” (*op. cit.* p. 395). Ocupațiile nonmanuale constituie și în prezent o caracteristică de bază prin care se fac delimitări întemeiate ale clasei mijlocii (clasele mijlocii; clasa/clasele de mijloc, denumiri preferate de către unii autori).

Referitor la România, remarc un demers interesant realizat de către D. Drăghicescu (1922). Autorul distinge, inclusiv prin aproximare cantitativă, structura de clasă a țării după Marea Unire din 1918 astfel: „marii proprietari funciari rurali și urbani; burghezia mare și mică a orașelor, la care se mai pot adăuga profesiile libere; funcționarii și proprietarii rurali mijlocii; țăranii și funcționarii satelor; proletariatul industriei mari și al meseriașilor” (p. 31).

Marii proprietari funciari alcătuiau clasa socială care urma să dispară, argumentează autorul, prin înfăptuirea reformei agrare anunțată deja în timpul războiului și legiferată în anul 1921, prin care se va realiza împroprietărirea țăranilor. Intră însă în evoluție favorabilă clasa burgheziei: „toți orășenii proprietari mari sau mici; toți industriașii mari sau mici; toți patronii de prăvălii sau întreprinderi comerciale; toți patronii meseriași; toți salariații statului; toate

profesiile liberale” (p. 33). La categoriile enumerate „se mai adaugă: proprietarii rurali mari și mijlocii, întreaga așa-zisă albăstrime de la sate și bună parte din slujbașii satelor” (p. 34).

Deși procentul ei era de sub 15% din totalul populației, burghezia deținea monopolul puterii politice și electorale, constituind „90% din puterea politică a statului” (p. 36).

La rândul ei, țărănimea era estimată a reprezenta 70% din populația țării, iar proletariatul industrial (clasa muncitoare) ajungea la 8% sau la 15% dacă se includeau toți salariații (pp. 42–43). Autorul citat face și predicții pentru viitor, în care s-au înscris evoluțiile ulterioare. El considera că muncitorimea poate ajunge la 40% din populația totală, în timp ce țărănimea ar urma să se reducă la 40% în viitorii 50–70 de ani (p. 45).

O abordare peste ani din literatura românească a problematicii legată de clasa mijlocie la care fac trimitere este realizată de către Maria Larionescu în volumul colectiv: Larionescu, Mărginean, Neagu, 2006, ediția a II-a 2007. Autoarea întreprinde o analiză aprofundată a lucrărilor referitoare la clasele sociale, cu accent pe clasa mijlocie: vechea clasă mijlocie, raportată la proprietate (mica burghezie) și noua clasă mijlocie rezultată prin „acumularea de capital cultural, educativ și creșterea posibilităților de convertire a lui în capital economic și social” (Larionescu, „Clasa mijlocie – delimitări conceptuale”, în Larionescu, Mărginean, Neagu *op. cit.* ediția 2007, p. 19).

Este relevantă afirmația Mariei Larionescu, urmându-l pe H. H. Stahl, a faptului că în România clasa mijlocie s-a constituit târziu în condițiile istorice respective cu „un tipar feudal al structurii sociale” (Larionescu, „Constituirea clasei mijlocii în societatea românească”, în Larionescu, Mărginean, Neagu *op. cit.* p. 32).

Tot în acest capitol autoarea citată se referă la analiza pe care a realizat-o M. Georgescu pe baza datelor Recensământului din 1930 și publicată în Enciclopedia României vol. III. Economie Națională, 1939. Sunt evidențiate și categoriile de populație aparținătoare clasei mijlocii (Larionescu, *idem* pp. 53–54): independenții (7% din populația activă din urban și 0,8% pentru cea din rural); întreprinzătorii pe cont propriu (18% din activii din urban și 5% pentru activii din rural); profesioniștii (0,4% din populația activă); personalul de conducere din întreprinderi, micii meseriași (37,6% din personalul angajat în unitățile industriale, de comerț, credit, transport); personal administrativ (8,2%); lucrătorii specializați cu brevet (peste o treime din personalul întreprinderilor, circa 330 mii persoane).

Voi completa informațiile din această lucrare colectivă cu menționarea contribuțiilor autorilor: „Legitimări teoretice ale clasei mijlocii; Destrukturarea clasei mijlocii în perioada comunistă” (Maria Larionescu); „Profiluri ocupaționale ale clasei mijlocii în România” (Ioan Mărginean); „Educația – generator al clasei mijlocii”; „Percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie” (Gabriela Neagu); „Clasa mijlocie ca autopозиționare. Evaluare macrosocială” (Cosima Rughiniș).

Revenind la continuarea demersului meu, așa cum menționează și Larionescu, prin măsurile luate de către regimul comunist de naționalizare și desființare a proprietății private s-a schimbat radical, pentru o perioadă, cursul istoriei, cu distrugerea marii și micii burghezii, iar prin acte represive s-a diminuat într-o mare măsură și efectivul clasei mijlocii profesionale.

Revoluția din Decembrie 1989 a redeschis calea proprietății private și deci a claselor sociale legate de aceasta. O evoluție favorabilă este consemnată și în privința clasei mijlocii profesionale. Totuși, trebuie reținut faptul că la ambele componente dezvoltările nu sunt încă pe măsura așteptărilor. Pentru a evidenția stările de fapt mi-am propus să analizez alcătuirea și dimensiunile clasei mijlocii în România în perioada postcomunistă, cu trecerea la democrație și la economia de piață. Voi lua în considerare cele două criterii anunțate anterior: ocupații nonmanuale de conducere și execuție; pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal. Între acești doi indicatori utilizați drept criterii există o puternică legătură. Pregătirea școlară facilitează practicarea de ocupații nonmanuale și face astfel diferența, în cele mai multe cazuri, între aceste ocupații și cele manuale. În ceea ce mă privește, cred că în această perioadă istorică nu poate fi ignorat nivelul pregătirii școlare în studierea clasei mijlocii, chiar dacă persoane cu studii liceale sau mai înalte pot avea ocupații manuale, după cum cei cu instrucție școlară sub nivel liceal nu ar putea avea ocupații nonmanuale, iar aceste aspecte vor fi evidențiate prin statisticile analizate chiar aici. Dincolo de aceste aspecte, este de reținut și faptul că indicatorii respectivi permit delimitarea clară a pragurilor de diferențiere a clasei mijlocii de celelalte componente ale structurii sociale de clasă.

Menționez că recent am analizat atât starea învățământului în România, cât și cea a ocupării, și în ambele cazuri sunt unele rezultate pozitive, dar se resimte și nevoia de îmbunătățiri (Mărginean, 2019 b; 2019 c).

Prin demersul de față nu intenționez să subestimez importanța fiecărei activități productive recunoscute legal, și cu atât mai mult să aduc orice fel de prejudicii cuiva, am în vedere doar să caracterizez o parte a populației, și anume aceea care se înscrie în ceea ce am definit drept clasă mijlocie, cu mai multe sfere de cuprindere.

Prin includerea a două criterii de delimitare a clasei mijlocii rezultă doar o singură determinare congruentă, cu îndeplinirea ambelor criterii în același timp. Celelalte determinări posibile fiind incongruente, și care se adaugă celei/celor anterioare în format cumulativ.

Astfel, prin completarea analizelor cu referire, pe rând, și doar la câte un singur criteriu din cele două, am în vedere segmentele: ocupații nonmanuale cu pregătire școlară inferioară liceului; ocupații manuale cu pregătire școlară de nivel liceal sau mai înaltă, populația țării cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal din afara populației active.

Căutând să valorificăm contribuțiile ambilor indicatori vom ajunge să evidențiem patru straturi, sfere de cuprindere ale clasei mijlocii, între care se

regăsesc diferențieri atât prin natura activităților productive desfășurate, cât și prin nivelul pregătirii școlare:

1. populația activă în format restrâns (congruent) cu ocupații nonmanuale (primele patru grupe cod ISCO) și pregătire școlară cel puțin de nivel liceal (liceu, școală postliceală sau de maiștri, studii superioare);
2. toate activitățile nonmanuale cuprinse la cele patru coduri, indiferent de pregătirea școlară;
3. activitățile din grupurile ocupaționale nonmanuale și cealaltă parte a populației active cu nivel de pregătire școlară cel puțin de nivel liceal;
4. populația activă menționată mai sus la care se adaugă și cealaltă parte a populației țării cu pregătire liceală sau mai înaltă.

În aprecierea rezultatelor acestor analize trebuie avute în vedere evoluțiile negative ale volumelor demografice ale populației țării din ultimele două decenii prin scăderea natalității și sporirea migrației externe. Aceste procese au condus la spor natural și migratoriu negativ și, în ultimă instanță, la diminuarea volumului demografic, precum și a nivelurilor la care s-ar fi situat valorile indicatorilor analizați privind clasa mijlocie.

Dacă ne referim la natalitate, cea mai mare valoare anuală s-a înregistrat în anul 1967 (după restricționarea întreruperilor de sarcină) cu 527 764 născuți vii (o rată de 27,4 la mia de locuitori) față de 273 365 în anul anterior (o rată de 14,3 procente). În condițiile măsurilor constrângătoare, natalitatea a înregistrat fluctuații în timp, cu tendința generală de scădere. Volumele populației au fost diminuate și prin mortalitatea infantilă extrem de ridicată. Începând cu anul 1990 se elimină restricțiile privind avortul. Deși sunt adoptate măsuri stimulative destinate să influențeze pozitiv natalitatea, crește însă vertiginos numărul întreruperilor de sarcină, astfel că din anul 1992 se instalează sporul natural negativ (Mărginean, 2019 a). În anul 2018, numărul născuților vii a fost de 206 575 (10,4 la mia de locuitori), iar a deceselor de 264 317 (13,6 la mia de locuitori), deci un minus de 57 742 persoane (INS / ASR 2019).

Cât privește migrația externă, cu milioane de români plecați în străinătate, aduc în atenție o cercetare internațională la care am participat în perioada 1995–1997, realizată în cadrul Programului european „COST”. Am fost implicat în culegerea datelor privind migrația reală a specialiștilor și am redactat Raportul pentru România cu analiza datelor respective. Acestea au fost valorificate parțial în Raportul general pentru țările în care s-a realizat studiul. Recent am publicat integral partea mea din raport, pentru a aduce la cunoștință celor interesați situația înregistrată, cu foarte mulți specialiști migrați în străinătate, în perioada 1988–1994, iar valorile cele mai înalte s-au înregistrat în domeniile tehnice (Mărginean, Migrația reală a specialiștilor în România, în Cercetări și Studii Sociologice, Editura Pro Universitaria, București 2020, pp. 58–63).

Voi încheia acest paragraf cu redarea evoluțiilor pentru indicatorii ce vor fi luați în considerare ulterior și constatăm, într-adevar, diminuări ale volumelor demografice, fluctuații cu tendința tot de diminuare pentru populația activă și ocupată. La rândul lor, volumul celor cu pregătire școlară cel puțin liceală cunoaște creșteri semnificative (*tabelul 1*).

Tabelul 1

Evoluții ale volumelor de populație a României pe indicatori specifici (mil. persoane)¹

Ani Indicatori	1992	2002	2011	2018
Populația totală	22,8	21,7	20,1	19,5
– evoluție %	100 %	95,1 %	88,1 %	85,0 %
Populația în vârstă de 18 ani și peste	16,1	17,2	15,9	14,8
– evoluție %	100 %	107 %	98,7 %	91,9 %
– procente din populația totală %	70,6 %	79,2 %	79,1 %	75,9 %
Populația activă	10,5	8,9	9,2	9,1
– evoluție %	100 %	84,7 %	87,6 %	86,6 %
– procente din populația totală %	46 %	40,9 %	45,7 %	46,6 %
Populația ocupată	9,6	7,8	9,1	8,7
– evoluție %	100 %	81,2 %	94,8 %	90,6 %
– procente din populația totală %	42,5 %	35,9 %	45,2 %	44,6 %
Populația țării cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal	4,8	6,1	7,5	*
– evoluție %	100 %	127,1 %	156,2 %	*
– procente din populația de 18 ani și peste %	29,8 %	35,4 %	47,1 %	*

Sursa: Recensămintele generale ale populației; Anuarul Statistic, 2019

De reținut și faptul că în anul 1990 s-a înregistrat cel mai mare volum al populației României, de 23,2 milioane persoane, după care a început diminuarea acesteia.

O mențiune în privința statutului profesional al populației ocupate. În anul 2018, marea majoritate a populației ocupate avea statutul profesional de salariat (74,8%); urmau lucrătorii pe cont propriu (7,9%) și doar 1% erau patroni, adică 86.800 persoane (INS, Cercetarea AMIGO, 2018).

Totodată, este de luat în seamă că unele persoane au ocupații atipice, caracterizate prin incertitudine pe piața muncii (Ilie; Preoteasa 2017). Mai mult, o parte din populație are acces redus pe această piață (Cace *et al.*, coord., 2010).

Vârsta de 18 ani și peste este luată ca reper pentru absolvenții de liceu.

¹ Notă: Populația în vârstă de 18 ani și peste este estimată pentru vârstele 18 și 19 ani, cu datele din Recensăminte, pornind de la grupa 15–19 ani.

* lipsă date.

Cât privește pregătirea școlară a populației pentru anul 2018 este rezonabil să presupunem creșteri în continuare ale valorilor absolute și relative. Cel mai probabil nivelul înregistrat a trecut de 8 milioane persoane cu pregătire școlară liceală și mai înaltă.

Viitorul Recensământ general al populației este programat, la nivel UE, pentru anul 2021. Să sperăm că marile dificultăți cu care se confruntă omenirea în prezent, ca urmare a efectelor devastatoare ale pandemiei COVID-19, de care nici românii nu sunt ocoliți, să nu determine deteriorări dramatice în evoluțiile demografice, economice și în alte domenii. Dacă ne referim la calitatea vieții populației este evidentă deja influența catastrofală a acestui virus ucigaș. În luna martie și în România s-a declarat starea de urgență pentru a se acționa în vederea reducerii efectelor acestui virus, pentru care încă nu există un vaccin și nici un tratament sigur.

2. DETERMINĂRI ALE DIMENSIUNILOR CLASEI MIJLOCII ÎN ROMÂNIA

2.1. CLASA MIJLOCIE RESTRÂNSĂ

Prin clasa mijlocie restrânsă am în vedere satisfacerea concomitentă a celor două criterii de definire – ocupații nonmanuale de conducere și execuție, precum și pregătirea școlară cel puțin de nivel liceal. Este vorba despre clasa mijlocie congruentă, care se constituie ca bază pentru celelalte determinări.

Grupele de ocupații incluse, specificate în codul ISCO, în acest format restrâns, sunt:

1. Corpul legislativ și cel al executivului, înalții funcționari ai administrației publice, conducători și funcționari superiori din unități economice, sociale și obștești;
2. Specialiști cu ocupații intelectuale și științifice;
3. Tehnicienii și alți asimilați din domeniul tehnic;
4. Funcționari administrativi.

Anterior am inclus aici și grupa a 5-a – lucrători operativi în servicii, comerț și asimilați – dar cred ca este mai adecvată intrarea în sfera clasei mijlocii doar a celor care au pregătirea de nivel liceal și mai înaltă, așa cum se întâmplă și în cazul celorlalte grupe de ocupații, pe care le vom menționa ulterior.

După cum se poate observa (*tabelul 2*), clasa mijlocie restrânsă, deși înregistrează anumite creșteri în perioada 1992–2018, cu o diminuare totuși în 2018 față de 2011, și reține o parte însemnată din grupele de populație activă nonmanuală, are totuși valori absolute modeste, precum arată procentele din cazul celorlalte trei niveluri de raportare.

Tabelul 2

Valorile clasei mijlocii restrânse (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011	2018
Valorile absolute ale clasei mijlocii restrânse	2,075	2,152	2,528	2,444
– evoluție %	100 %	103,7 %	121,8 %	117,7 %
Valorile procentuale din cadrul grupurilor ocupaționale nonmanuale	88,4 %	91,7 %	95,6 %	*
Procentele pentru populația activă cu pregătire școlară cel puțin liceală	43,1 %	35,2 %	33,6 %	*
Procentele pentru populația activă totală	19,7 %	24,1 %	27,4 %	26,8 %
Procente populația totală a României	9,1 %	9,9 %	12,5 %	12,5 %

Sursa: INS, Recensămintele populației și Anuarul Statistic, 2019

Redăm în continuare alcătuirea clasei mijlocii congruente cu cei doi indicatori (tabelul 3).

Tabelul 3

Distribuția valorilor absolute a celor doi indicatori pentru clasa mijlocie restrânsă (mii persoane)²

Anul	1992			2002			2011		
	L	PL	S	L	PL	S	L	PL	S
Nivel de instrucție școlară									
Grupe de ocupații									
1	52	12	83	109	17	171	7	1	214
2	12	1	599	24	4	697	97	78	1163
3	718	190	65	512	193	86	298	79	272
4	316	18	8	284	29	26	191	17	111

Distribuțiile pe niveluri de pregătire școlară a celor patru grupe de ocupații nonmanuale înregistrează modificări importante de la un recensământ la altul. Așa de exemplu, la grupa 1 pregătirea liceală înregistrează 52 mii în 1992, pentru a

² Notă: În tabel literele L, PL și S desemnează pregătirea școlară: Liceu, Postliceal și Studii Superioare. Cifrele 14 reprezintă codurile ISCO pentru ocupațiile incluse aici ca fiind nonmanuale și specificate anterior.

ajunge la 109 mii în 2002, și apoi să scadă la 7 mii în 2011. În același timp pregătirea superioară cunoaște creșteri la fiecare înregistrare la aceeași grupă ocupațională. De altfel la acest nivel de pregătire sunt consemnate creșteri pentru toate patru grupele ocupaționale, în timp ce pregătirile liceală și postliceală au cele mai dese fluctuații.

2.2. CLASA MIJLOCIE NONMANUALĂ

Nivelul al doilea al clasei mijlocii se constituie prin adăugarea la segmentul congruent și a celorlalte persoane active de la cele patru grupe de ocupații nonmanuale, pregătirea lor școlară fiind sub nivelul liceal (*tabelul 4*).

Tabelul 4

Clasa mijlocie nonmanuală (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011
Activități ocupaționale nonmanuale – evoluție %	2,344	2,345	2,642
Procente în cadrul populației active	100 %	100 %	112,7 %
Procente din populația totală	22,3 %	26,2 %	28,7 %
	10,3 %	10,8 %	13,1 %

Acest nivel este alcătuit prin adăugarea celeilalte părți a clasei mijlocii nonmanuale, indiferent de pregătirea școlară. Așa cum era de așteptat, schimbările produse sunt relativ mici față de situația anterioară (clasa mijlocie congruentă), ceea ce întărește faptul că valorile din segmentul de bază sunt solide, fiind reținută marea majoritate a populației înregistrată la grupele de ocupații nonmanuale. Dacă am fi luat în considerare doar indicatorul ocupațiilor nonmanuale, aceasta ar fi fost determinarea finală a dimensiunilor clasei mijlocii în România.

Redăm în continuare distribuțiile pe cele patru grupe de ocupații nonmanuale (*tabelul 5*).

Din situația prezentată rezultă fluctuații importante ale efectivelor pe cele patru grupe de ocupații ISCO. Așa de exemplu, grupa 1 înregistrează o dublare a numărului în 2002 față de 1992, pentru ca la ultima înregistrare să se reducă substanțial față de cea intermediară (2002), dar rămâne cu un volum superior celui din primul an analizat. La rândul său, grupa a 2-a cunoaște creșteri în ambii ani după 1992, ajungând să se situeze la mai mult de dublu față de primul an. Pe de altă parte, grupele ocupaționale 3 și 4 înregistrează scăderi. Așa cum este firesc, aceste evoluții sunt reflectate atât prin valorile relative la populația activă nonmanuală, cât și la întreaga populație activă.

Tabelul 5

Populația activă cu ocupații nonmanuale³

Anul	1992				2002				2011			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Grupele de ocupații nonmanuale												
Efectivele populației active pe grupe de ocupații nonmanuale	164	614	1071	495	343	726	861	415	223	1345	712	362
Procente în cadrul populației active cu ocupații nonmanuale	7,0	26,2	45,7	21,1	14,6	30,9	36,7	17,8	8,4	50,9	27,0	13,7
Procente din populația activă	1,5	6,0	10,2	4,7	3,8	8,2	9,7	4,5	2,4	14,7	7,7	3,9

Luând în considerare și situația în domeniul pregătirii școlare subliceale pentru populația activă nonmanuală, constatăm, de regulă, frecvențe foarte mici, dar sunt și unele excepții (tabelul 6).

Tabelul 6

Pregătirea școlară sub nivel liceal a populației active cu grupe de ocupații nonmanuale (mii persoane)⁴

Anul	1992				2002				2011			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Grupe de ocupații nonmanuale												
Nivel de școlarizare												
Școli profesionale, complementare sau de ucenici	11	1	77	49	29	1	60	43	1	5	33	27
Gimnazii, școli generale și prima treaptă de liceu	6	0,0 2	19	93	15	–	10	31	0,4	2	23	15
Școli primare	0,6	–	1	9	1	–	0,7	1	0,04	0,06	4	0,04
Fără școală absolvită	0,2	–	0,2	–	0,1	–	0,08	0,05	–	–	2	–

³ Notă: numerele 1–4 reprezintă codurile ISCO.

⁴ Notă: La indicatorul *fără școală absolvită*, situațiile înregistrate sunt diferite în cei trei ani. Astfel în anul 1992 se consemnează „fără școală absolvită și nedeclarată”; în 2002 cei care nu și-au declarat școlaritatea sunt redați separat, iar în 2011 se desprind persoanele analfabete înregistrate doar la grupa a 3-a – tehnicieni și alți specialiști din domeniul tehnic – de 1631 persoane din totalul de 1995.

Pe ansamblu, frecvențele acestor niveluri de școlaritate au valori mici, iar în unele cazuri chiar foarte mici. Totuși se regăsesc și unele cazuri semnificative, mai ales pentru școala profesională la grupele 3 și 4 de ocupații nonmanuale.

2.3. CLASA MIJLOCIE ACTIVĂ OCUPAȚIONAL

Acest nivel al clasei mijlocii (al treilea strat) se constituie prin adăugarea la structura precedentă a întregii populații active cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal (*tabelul 7*). Segmentul adăugat reprezintă și un potențial de evoluție în viitor spre ocupații nonmanuale, atâta timp cât este acumulat un capital cultural care să permită dezvoltarea profesională. Totodată, având o pregătire școlară mai înaltă, aceste persoane se apropie în mare măsură de cei din grupele nonmanuale din perspectivă comportamentală.

Tabelul 7

Clasa mijlocie activă cu pregătire liceală și mai înaltă (mil. persoane)

Anul	1992	2002	2011
Clasa mijlocie alcătuită din populația activă cu ocupații nonmanuale sau pregătire școlară cel puțin de nivel liceal	3,907	4,196	5,284
– evoluție %	100 %	107,4 %	135,2 %
Procente din populația activă	37,2 %	47,1 %	57,3 %
Procente în cadrul populației țării	17,1 %	19,3 %	26,2 %

În cel de al doilea deceniu din perioada analizată evoluțiile acestei determinări a clasei mijlocii au fost mai favorabile, deși putem presupune că în ultimii trei ani (2009–2011) s-au înregistrat regrese pe fondul crizei economice din acel timp.

Prezentăm în continuare distribuțiile persoanelor active pe grupe de ocupații ISCO necuprinse în tabelul nr. 5, împreună cu nivelurile de pregătire școlară cel puțin liceală (*tabelul 8*).

O primă constatare după lecturarea datelor din tabelul de mai sus se referă la faptul că la lucrătorii din domeniul serviciilor și la lucrătorii calificați din agricultură, silvicultură și pescuit au loc pe parcurs creșteri generale ale volumelor la toate cele trei niveluri de pregătire școlară, cu predominanța absolvenților de liceu. De altfel persoanele cu pregătire liceală ocupă primul loc, cu valori semnificative pentru toate grupele ocupaționale, în timp ce la celelalte niveluri de școlaritate frecvențele sunt deosebit de mici, cu excepția grupei ocupaționale cod 5.

O categorie aparte a populației active sunt șomerii. Atrag atenția valorile importante ale absolvenților de liceu aflați în căutare de locuri de muncă, iar pentru anul 2011 este vorba și de absolvenți cu studii superioare.

Tabelul 8

Distribuția grupelor ocupaționale manuale pe niveluri de pregătire școlară cel puțin liceală⁵

Anul	1992			2002			2011		
	L	PL	S	L	PL	S	L	PL	S
Pregătirea școlară									
Grupe de ocupații									
5 Lucrători în domeniul serviciilor	218	8	5	386	27	24	649	43	149
6 Lucrători calificați în agricultură, silvicultură și pescuit	64	1	2	183	10	8	297	33	27
7 Muncitori calificați și asimilați	684	43	10	554	43	11	538	29	29
8 Operatori la instalații și mașini, asamblări de mașini și echipamente	356	20	5	283	17	7	334	15	25
9 Muncitori necalificați	59	1	0,9	131	6	4	222	8	15
Forțele armate	33	4	3	14	1	0,7	*	*	*
Șomeri în căutarea primului loc de muncă	138	0,9	6	110	9	20	93	3	39

2.4. CLASA MIJLOCIE GENERALĂ

Ultima sferă de cuprindere a clasei mijlocii se constituie prin includerea la determinarea anterioară și a celeilalte părți a populației cu pregătire școlară cel puțin liceală (tabelul 9).

Tabelul 9

Clasa mijlocie generală

Anul	1992	2002	2011
Clasa mijlocie la nivel de țară	5080	6288	7762
– evoluție %	100 %	123,7 %	150,2 %
Procente în populația de 18 ani și peste	31,5 %	36,5 %	48,8 %
Procente în populația țării	22,3 %	29,0 %	39,8 %

⁵ Notă: Pentru anul 2011 Forțele Armate sunt cuprinse împreună cu muncitorii necalificați.

Raportarea clasei mijlocii la populația de 18 ani și peste este o alegere care se bazează pe faptul că aceasta este vârsta-standard la care au absolvit liceul multe promoții de elevi, cu intrarea în învățământ la 6 ani și urmarea a 12 clase. În prezent vârsta-standard a absolvenților de liceu este de 19 ani, cu intrare în clasa I la vârsta de 7 ani. Desigur, unele persoane au terminat studiile liceale la vârste mai mari, cu precădere cei care au urmat cursurile la seral. Generațiile cele mai vârstnice au absolvit însă liceul la zi cu 10 clase, deci la vârsta de 17 ani.

Prin trimiterea la o lucrare internațională (Human Development Report ONU, UNDP, 2018) evidențiez situația României în privința școlarității populației. Astfel în acest tip de Raport se calculează începând cu anul 1990, un Indice al Dezvoltării Umane (IDU) în care intră și „Media anilor de școlaritate” (MAȘ) a populației în vârstă de 25 de ani și peste. La nivelul anului 2017, România, cu MAȘ de 11 ani avea valoarea mondială a 24-a, cu poziția 50 în ordine descrescătoare și 138 în ordine crescătoare din 189 de țări și teritorii (Mărginean, 2019 d).

La construcția IDU mai intră alți 3 indicatori, cu valori mai mici la nivel mondial. Este vorba despre un al doilea indicator de educație și anume „Ani așteptați de școlaritate” (AAS), pentru cohorta care intră în sistemul de învățământ, „Speranța de viață la naștere” (SVN) și „Venitul Național Brut pe locuitor” (VNB) determinat în dolari la paritatea puterii de cumpărare (PPC). Valoarea AAS în anul 2017 era de 14,3 ani, valoarea mondială a 38-a și poziția 71 în ordine descrescătoare; SVN cu 75,6 ani, poziția 72 în ordine descrescătoare, iar VNB cu valoarea de 22.645 \$ / persoană / PPC avea poziția 54 în ordine descrescătoare.

Aceste valori pe indicatori au plasat România în rândul țărilor și teritoriilor cu dezvoltare umană foarte înaltă cu valoarea de 0,811 (pe spațiul 0–1), limita de jos a acestui grup de țări și teritorii fiind de 0,800.

3. AUTOIDENTIFICARE DE CLASĂ SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA

Aduc aici în atenție rezultate din câteva cercetări pe eșantioane naționale și un studiu de caz în care au fost întrebări referitoare la autoidentificarea de clasă, inclusiv pentru clasa mijlocie.

Un prim rezultat provine din cercetarea internațională desfășurată în anul 1993 (dată apropiată de Recensământul populației din 1992), coordonată de cercetători din Marea Britanie. Eșantioanele naționale au fost stratificat-probabiliste. În România cercetarea s-a realizat în cadrul ICCV, iar eșantionul a fost de 1621 persoane în vârstă de peste 18 ani. La întrebarea cu răspunsuri precodificate autoidentificarea de clasă a fost următoarea: muncitori 44%; intelectuali 26%; țărani 15%; întreprinzători 4%; manageri 2%; nu au răspuns 9% (Heath; Evans; Mărginean, 1994). Clasa mijlocie cuprinde răspunsurile doi, patru și cinci, ceea ce înseamnă 30%, valoare foarte apropiată consemnată prin Recensământul din 1992, raportat la populația de 18 ani și peste (31,5%, vezi *tabelul nr. 9*).

Un alt rezultat pe care îl invoc aici a fost obținut prin cercetările ICCV de Diagnoză a Calității Vieții din anul 2010 (apropiat de Recensământul din 2011). Eșantionul național probabilist a cuprins 1161 persoane. Autoplasarea pe clase sociale la întrebarea închisă a fost următoarea: muncitori 42,8%; cumulată clasa mijlocie a întrunit 33,3%; țărâtimea 21,7%; clasa de sus 1%.

De această dată, identificarea cu clasa mijlocie este foarte aproape de cea a populației cu pregătire cel puțin de nivel liceal, conform Recensământului din 2011 (33,6%).

De remarcat și faptul că pentru clasa mijlocie au optat și persoane cu care absolviseră doar școală generală (11%) în timp ce respondenții cu studii superioare au ales clasa mijlocie într-o proporție de 74%.

Cât privește interviurile de grup, în cercetarea din anii 2003–2004, prezentate în capitolul „Percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie. Studiu de caz” (Neagu, în volumul „Constituirea clasei mijlocii” 2006/2007), au fost investigate 97 de grupuri, selectate astfel încât să corespundă criteriilor de definire a clasei mijlocii. Percepțiile subiecților au fost foarte apropiate de definițiile științifice „categorie socială încadrată între cei săraci și cei mai puțin săraci”; „clasă care se încadrează între elite și cei de jos”; între bogați și săraci (Neagu, *op. cit.*, p. 190). De asemenea, s-au emis clasificări de tipul: „ocupații non-manuale”; „venituri stabile și cel puțin medii”; „nivel de educație ridicat” (*idem* pp. 190–191). În ordine, importanța criteriilor de definire a clasei mijlocii fiind mai întâi veniturile, apoi ocupația și nivelul de instrucție (*ibidem*, p. 191).

COMENTARIILE FINALE

Demersul de față a fost axat pe identificarea clasei mijlocii pentru populația activă, ca și pentru populația totală. Informația analizată provine din Recensămintele perioadei postcomuniste (1992, 2002 și 2011) și câteva date din evidențele cuprinse în Anuarul Statistic al României pentru anul 2018. În funcție de distribuțiile pe cei doi indicatori utilizați la delimitările respective, ocupații nonmanuale de conducere și execuție, pregătire școlară cel puțin de nivel liceal, au rezultat patru sfere / straturi / subclase de structurare ale clasei mijlocii determinate într-un model cumulativ. Prima sferă de cuprindere este aceea a clasei mijlocii congruente din perspectiva satisfacerii concomitente a celor două criterii pentru populația activă. Pentru al doilea strat se adaugă toată populația activă cu ocupații nonmanuale. Al treilea strat se constituie prin adăugarea întregii populații active cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal. În fine, ultima determinare se realizează prin luarea în considerare și a populației țării cu pregătirea școlară prevăzută în criteriul respectiv (cel puțin nivel liceal).

Pe fondul diminuării volumului populației țării, în perioada postcomunistă scade și numărul populației active, ca și a celei ocupate. Populația cu pregătire școlară cel puțin de nivel liceal înregistrează creșteri substanțiale.

Dacă la determinarea congruentă proporțiile clasei mijlocii sunt relativ modeste, se ajunge totuși ca la nivel general să se înregistreze valori apreciabile. Astfel că pentru anul 2011, se consemnează 48,8% din populația în vârstă de 18 ani și peste, respectiv 39,8% din populația țării. Așa cum am precizat și anterior, pregătirea școlară poate constitui un potențial suport pentru sporirea volumului clasei mijlocii în condițiile atingerii unei dezvoltări economice mai bune.

O anumită precauție trebuie luată referitoare la valorile relative ale clasei mijlocii față de populația activă și totală, în sensul că acestea din urmă au valori absolute mai mici față de anul de pornire a comparațiilor. Deci micilor sporuri absolute le sunt uneori atașate procente mai însemnate. Evident că nu este o greșală în privința raporturilor respective, dar nu sunt rezultate nete ale dezvoltării. În fapt, ele reflectă realitatea existentă în condițiile date.

Desigur pentru o cât mai bună cunoaștere a caracteristicilor clasei mijlocii, dincolo de percepții și autoevaluări, care rămân foarte necesare, pe lângă analizele indicatorilor obiectivi, cercetările axate pe diverse domenii vin să întregască informațiile despre clasa mijlocie. Am în vedere aspecte precum performanța școlară, eficiența activităților desfășurate, venituri, consum, bunăstare subiectivă, participare socială și politică etc., iar în literatura de specialitate se regăsesc astfel de demersuri, inclusiv cu referire la societatea românească.

BIBLIOGRAFIE

1. Cace, S., *et al.*, coord. (2010). „Legal și egal pe piața muncii a comunităților de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare ale populației de romi” București, Editura Expert.
2. Drăghicescu, D. (1922). „Partidele politice și clasele sociale”, București.
3. Heath, A., Evans, G., Mărginean, I. (1994) „Politică și clase sociale în Europa de Est”, în *Revista de Cercetări Sociale*, anul I, nr. 2.
4. Ilie, S., Preoteasa, A. M. (2017). „O perspectivă asupra ocupării atipice: România în comparație europeană” în *Revista Calitatea Vieții*, anul XVIII, nr. 3.
5. Jary, D., Jary, J. (1991). „Dictionary of Sociology”, Harper Collins Publisher, Glasgow.
6. Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G. (colaborare Rughinis, C.) (2007). „Constituirea clasei mijlocii în România” Editura Economică, București, 2006, editia a II-a.
7. Larionescu, M. (2007a). „Clasa mijlocie – delimitări conceptuale” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.* ed.
8. Larionescu, M. (2007b). „Constituirea clasei mijlocii în societatea românească” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.* ed.
9. Mărginean, I. (2019a). „Caracteristici socio-demografice ale populației României” în Mărginean, Precupețu coord. „Enciclopedia calității vieții în România” Editura Academiei Române, București.
10. Mărginean, I. (2019b) „Ocuparea și calitatea locurilor de muncă” în Mărginean, Precupețu coord. *op. cit.*
11. Mărginean, I. (2019c). „Învățământul și calitatea vieții populației” în Mărginean, Precupețu coord. *op. cit.*
12. Mărginean, I. (2020a). „Evoluții recente privind valorile Indicelui Dezvoltării Umane. România în context european și mondial” în *Revista Calitatea Vieții*, vol. 3, nr. 1, 2019d) reluat în *Cercetări și studii sociologice*, Editura Pro Universitaria, București.

13. Mărginean, I. (2020b). „Migrația reală a specialiștilor în România” în Cercetări și studii sociologice, Editura Pro Universitaria, București.
14. Mărginean, I., Precupețu, I. (coord) 2019 „Enciclopedia calității vieții în România” Editura Academiei Române, București.
15. Neagu, G. (editie 2007) „Percepția și autoidentificarea de clasă. Studiu de caz” în Larionescu, Mărginean, Neagu, *op. cit.*
16. XXX INS. Anuarul Statistic al României 2019.
17. XXX INS. Recensămintele generale ale populației 1992, 2002 și 2011.
18. XXX ONU, UNDP Human Development Report, 2018.

A SOCIO-RELIGIOUS APPRAISAL OF “CRYPTIC PREGNANCY”
PHENOMENON IN NIGERIA

WARIBOKO, ONYINYECHI PRISCILLA CHRISTIAN*
IHEANACHO, NGOZI N**

ABSTRACT

‘Cryptic pregnancy’, a term misleadingly used in Nigeria to describe false pregnancy by fraudulent individuals is becoming a phenomenon. Some women with infertility are manipulated by unscrupulous midwives who deceive them with a pseudo-pregnancy and extort them financially. At “full-term”, during the often stage-managed delivery, they are usually handed a baby that is criminally gotten from a “baby factory”. Sometimes, these women are complicit to this nefarious act in order to deceive their husbands and / or douse onto them the pressure from family or society. This paper interrogates this phenomenon in Nigeria, showing the shortcomings by government and religion. The qualitative study applies descriptive research design and draws insight from interviews, observation, and literature. Data is analyzed using the content analysis research technique. An inquiry into the causes and effects of this phenomenon in Nigeria, among others, uncovers the inability of the Nigerian government to keep accurate vital birth statistics. Hence, the existence of baby factories. Besides, the prevailing harsh economic reality in the nation also predisposes the girls / women who constitute a source of babies for these ‘factories’. They are neither in school nor meaningfully engaged in society. Religion, which is also largely (mis)used in Nigeria to disregard reason and valorize strange phenomena, paves the way for such ridiculous beliefs like a simulated pregnancy that defies science. Cryptic pregnancy in Nigeria has cultural, social and religious consequences. This paper, therefore, proposes that Nigerian civil society and government should mount a massive campaign against the deception called ‘cryptic pregnancy’.

Keywords: Cryptic Pregnancy, Religion, Baby Factory, Motherhood, Motherism.

---

* Senior Lecturer, Department of Religious and Cultural Studies, University of Port Harcourt, Port Harcourt – Nigeria, e-mail: onyinyechi.wariboko@uniport.edu.ng 08033824030.

** Ph.D. Professor of Sociology of Religion and Culture Department of Religious and Cultural Studies, University of Port Harcourt, Port Harcourt – Nigeria, e-mail: ngozi.iheanacho@uniport.edu.ng 08134474272.

INTRODUCTION

Cryptic pregnancy, a rare condition where a pregnant woman may not be aware of her pregnancy for various reasons, until very late in the pregnancy or even during labour / delivery is being inappropriately and criminally employed in Nigeria. This term has been misapplied by some midwives, healthcare workers, and self-acclaimed fertility specialists. They use it to describe some kind of induced false 'pregnancy' that cannot be scientifically proven or confirmed. It is in this perverted sense, that cryptic pregnancy is discussed in this paper. Some women fall prey to these unscrupulous health workers that champion cryptic pregnancy in Nigeria in a bid to get pregnant and become mothers.

In Nigeria, motherhood is revered and considered noble. It is fulfilling and defines women. Motherhood validates marriage in Africa and both are intertwined (Ijezie, 2013; Manus, 2013; Chukwuma, 2012; Ngcobo, 2013; Oduyoye, 2002; Nwajiaku, 2011). Moreover, in Nigeria, especially in contemporary times, infertile women are often held in disdain and treated with contempt. These women often consider themselves as failures. Therefore, they leave no stone unturned in their desperation for motherhood experience.

In the past, certain cultural practices in Nigeria like communal lifestyle and polygyny reduced the pressure on women who could not have biological children. Women coped with the harsh realities of childlessness as community solidarity was stronger and children truly belonged to the community and not only to their biological parents. As civilization weakened these practices, these women became more exposed to psychological trauma, family contempt and apprehension for loss of descent.

Hence, in Nigeria, it is very rare to see a married woman who does not desire to have children (Ijezie, 2013). More so, the procreative power of women represents a major attraction to men. Chinweizu (1990) succinctly states: "yes indeed! A woman with fruitful womb is most precious to a man; contrariwise, a woman without a fruitful womb is of scant value to a procreative man" (p. 19). Continuing, Chinweizu claims that the female power rests on her privilege of controlling or owning the womb, kitchen and cradle. The womb is a biological privilege, while the control of the kitchen and rocking of the cradle are gender roles. In essence, there is truth in Chinweizu's submission. However, if for any reason, the 'womb' fails a woman, she also loses a second power, that of the cradle and the kitchen often becomes of less attraction without the 'womb' and the "cradle". Therefore, the ability to procreate empowers, while the inability to procreate disempowers women in Nigeria.

Infertility, therefore, remains a distasteful experience for women in Nigeria. Manus (2013) notes: "much social stigma is accorded to barren women in most Nigerian ethnic cultures. The gravity of childlessness is acute in African societies" (p. 205). Hence, women usually explore the available means – medical, religious, traditional, personal discipline – all in a bid to beat infertility. Indeed, "at the deep center of a woman's being, uncontrolled and unknown by any other human

being, lies motherhood” (Oduyoye, 2002, p. 143). Motherhood is vigorously sought after as women derive a sense of fulfillment and societal approval from it. Different religions practiced in Nigeria also consider procreation as a behest of God. The deep craving for motherhood in a society that deride married women who for any reason, do not have children, drive these vulnerable and gullible women to patronize dishonest individuals and quacks. They engage in questionable and biologically incongruous practices, often inadvertently, to bear children. Quacks capitalize on these child seekers’ yearning for conception to exploit them with false pregnancy which they tag “cryptic”. Hence, the focus of our paper, is the growing trend of cryptic pregnancy racket in Nigeria which calls for serious concern. This trend has socio-religious and ethical implications and challenges for humans.

This paper is an inquiry into “cryptic pregnancy” in Nigeria with particular focus on the socio-religious undercurrents and implications of the phenomenon. The research design of this paper is descriptive and data is obtained from interviews, observations, online sources and literature. Data is analyzed qualitatively, using the content analysis technique, while Catherine Acholonu’s model; *motherism*, is used as theoretical framework. This paper aims to demystify “cryptic pregnancy” as it is used in Nigeria, bare its worrisome social and religious implications and campaign for measures to halt its escalation.

Among other sources, experiential testimony for this research is gathered from four victims of these “fertility specialists”. One from the North-central geopolitical zone of Nigeria, two from the South-East and one from South-South geopolitical zone. This spread simply points to the fact that this phenomenon exists in almost every part of Nigeria, but apparently preponderates in the South-Eastern part. Their names are withheld for privacy reasons. This number is however infinitesimal, compared to a plethora of others who fall victims of the gimmick of cryptic pregnancy fraudsters in Nigeria.

The rest of this paper is organized in six sections. First, a review of Acholonu’s (1995) *motherism* as the theoretical framework for this paper. This is followed by a detailed explanation of the actual meaning of cryptic pregnancy and then, by a discussion on the distorted usage of the term and its practice in Nigeria. Afterwards, a socio-religious evaluation of cryptic pregnancy phenomenon in Nigeria is done, followed by recommendations to managing the cryptic pregnancy phenomenon in Nigeria. Finally, statements of fact from findings are used to draw conclusions.

THEORETICAL FRAMEWORK

This paper is based on Catherine Acholonu’s “motherism” as a supporting framework. Acholonu proposed “motherism” as an African indigenous model of feminism in her 1995 work titled: *Motherism: The Afrocentric alternative to feminism*. Here, Acholonu extols motherhood and places the importance of the African woman squarely on it. According to Acholonu (1995), “motherism denotes

motherhood, nature and nurture”(p. 110). In her definition of who a motherist is, Acholonu states, among others, that a motherist is a man or woman who loves the child that loves and respects all humans irrespective of their background, culture or religion. A motherist, therefore, cares for the survival of people and mother earth. Ezeigbo (2012) notes that “the main thrust of Acholonu’s work is to «empower African women as mothers»” (p. 22). It is very difficult to sever issues of motherhood from the African woman whose matriarchal and social nurturing qualities stand out. In Acholonu’s (1995) words: “the rural woman is our link with mother earth and with her rests our last hope for reunification with the indispensable mother essence” (p. 118). Harrow (1997) explains that “Acholonu finds in motherhood an elemental tie to the earth, to the spiritual center of African life and society, the organic space wherein goddesses and earth-mothers lend fertility and life to human existence” (para. 7). The idea of motherhood by Acholonu therefore is both literal and metaphorical (Etim, 2000). Acholonu’s motherism has been criticized by Ezeigbo (2012) based on its exclusion of urban (educated) women, especially those who embrace the feminist ideology.

However, Acholonu’s model of feminism resonates with the subject of this paper and expounds the idea of motherhood in a broader sense which this paper subscribes to. Motherhood in Africa, which gives a great deal of recognition to women, could be literal as well as figurative. Biological as well as non-biological mothers are equally valued for what they stand for. Acholonu’s model, therefore, presents a strong footing in this paper to argue in favour of the valorization of non-biological mothers in Nigerian society to protect vulnerable women from scams such as cryptic pregnancy.

CRYPTIC PREGNANCY: WHAT IT REALLY MEANS

Cryptic pregnancy describes a situation where a pregnant woman is oblivious of her pregnancy until very late in the pregnancy or even during labour and delivery. This could be as a result of intermittent bleeding caused by fluctuating hormones, and mistaken for menstrual flow. Cryptic pregnancy could also be as a result of lack of, or sheer negligence of pregnancy signs. Sometimes, weight gain occasioned by pregnancy especially during the first trimester is either insignificant or ‘explained away’ leading to ignorance about a woman’s pregnancy. Cryptic pregnancy therefore stands for a stealth pregnancy that may elude medical tests. For Watson (2019), cryptic pregnancy is “a pregnancy that conventional medical testing methods may fail to detect”(p. 1). Watson however states that this kind of pregnancy is not common. It is something like 1 out of 475 cases.

Watson (2019) notes that in cryptic pregnancy, there could be no inkling of pregnancy. Pregnancy signs may not be noticed, not known to first-timers or may be explained away as stomach flu, indigestion or a result of dietary or lifestyle

choices. Irregular menstruation as a result of other underlying health issues like polycystic ovarian syndrome (PCOS), also makes it difficult to detect some pregnancies. More so, low pregnancy hormones may be responsible for no or mild pregnancy symptoms. This could be misleading and make some women ignore pregnancy signs even if they are there. Some women could also engage in psychological denial of pregnancy symptoms when they are on birth control pills or if for any reason, they have phobia for pregnancy. These scenarios, among others, are presented as causes of cryptic pregnancy (Laderer, 2019).

The duration of cryptic pregnancy remains uncertain, since its onset is usually not certain. Watson (2019) however states: “anecdotal evidence suggests that a cryptic pregnancy can last longer than a typical pregnancy, perhaps related to very low hormone levels at the start” (para. 16). Furthermore, Watson avers that lack of prenatal care, poor diet, lifestyle choices, risky behaviours, intake of alcohol and other harmful substances can lead to an increase in preterm birth of cryptic pregnancies.

More so, explanations have been put forward concerning negative medical tests in a cryptic pregnancy. These range from hormone fluctuations that reduce the pregnancy hormones in the urine or blood, to haphazard / unprofessional ultrasound scan, to irregularities in the position of the growing embryo, especially during the first trimester. Pregnancy and labour are usually not planned in a cryptic pregnancy and they could cause some kind of distress (Watson, 2019; Mazel, 2019; Laderer, 2019).

In essence, even though cryptic pregnancy is a complex medical situation, it is a genuine pregnancy in which the pregnant woman is unaware of her pregnancy for various reasons.

THE CRYPTIC PREGNANCY PHENOMENON IN NIGERIA

With respect to cryptic pregnancy as it is used and understood in Nigeria, all interviewed victims seem to agree that unsuspecting baby seekers usually get to know about these cryptic pregnancy specialists through other women that are believed to be their agents, women that have patronized them or know someone that is patronizing them. When visited, the scammers tell “success” stories of other women who conceived through them. These scammers quickly add their clients to a WhatsApp group where other women share their testimonies and encourage one another (Laderer, 2019; IbomWeddings, 2020; Brisibe, 2019). This WhatsApp group is also a scam. It is designed to keep the women believing and spellbound. Once they succeed in convincing a prospective client, Peter (2019), as cited in IbomWeddings (2020) states that they inject her with a heavy dose of oestrogen

and sometimes, progesterone, which are pregnancy hormones. Brisibe (2019) and Yaakugh (2019) corroborate Peter's assertion. These hormones make the woman's stomach to begin to protrude with the presence of pregnancy signs. After being injected with pregnancy-associated hormones, the woman is given an appointment during which she will be told that she has conceived and must not consult gynecologists and obstetricians or even have a pregnancy test or ultrasound scan as their pregnancy test will be negative and the baby will not be visible when their pelvis is scanned. These fraudsters usually define the pregnancy as cryptic, which according to them, cannot be confirmed scientifically. They falsely claim that Human Chorionic Gonadotropin (HCG, the hormone screened for during routine pregnancy test) is low, making the baby develop slower than normal. They also claim that the fetus is positioned outside the uterus, hence cannot be confirmed scientifically. The woman is then given appointments for regular follow-up. During subsequent appointments, they continue to inject the woman with high doses of pregnancy hormones to keep her looking and feeling pregnant. The woman is usually warned that the delivery of the baby must be performed by them through a Caesarian section. As the months go by, her supposed pregnancy continues to advance. The woman's belly protrudes like a normal pregnancy, with most of the signs of pregnancy, including experiencing assumed fetal movement. The fee for 'cryptic pregnancy' remains unusually high. The victims interviewed reveal that these cryptic pregnancy tricksters demand a fee between NGN 1,500,000 to NGN 3,000,000, depending on the sex and number of babies. Sometimes, the charge may be less, depending on the economic capacity or bargaining power of their victim.

Consequently, most of these women, in their desperation to conceive, get brainwashed. They jettison reason and blindly believe an uncanny claim. The women who cooperate with the "fertility magicians" for nine months or more, subsequently have a caricature delivery supposed to be a Caesarean section. Those who get inquisitive and try to make further inquiries about cryptic pregnancy against the advice of their deceivers, usually become skeptical and suspicious of the process.

Moreover, a second set of women connive with the perpetrators of cryptic pregnancy scam to hoax their spouse and immediate family and perhaps the society with a pseudo pregnancy in the guise of cryptic pregnancy. In collaboration, a baby or babies is / are surreptitiously bought from a baby factory. This cover-up and illegal baby buying also cost a fortune. In this case, the woman is complicit to the crime. This also has the same socio-religious implications with that of the woman who is oblivious of the fraud.

Nevertheless, at 'full-term' of the cryptic pregnancy, according to Peter (2019), as cited in IbomWeddings (2020), the supposed pregnant woman is usually given general anaesthesia. As the anaesthesia wears off, she is handed a baby or babies as hers, supposedly birthed through a Caesarian section. O. Okafor (from

the interview taken April the 26 th, 2020) reveals that these cryptic pregnancy swindlers work hand-in-hand with the operators of baby factories. They manipulate a woman's body with hormones to simulate pregnancy, and give her a bought or abducted baby (Adeboye, 2019).

For the women that get suspicious or those that could not pay the balance of the extraordinarily high charges, their stories are usually different – filled with miseries, regrets, woes and financial losses. Their supposed pregnancy is usually scientifically disproved beyond doubt. On the contrary, they are usually left to their fate or to seek help from obstetricians in order to get rid of the cysts formed as a result of the overdose of oestrogen and progesterone administered to them.

MOTHERHOOD AND CRYPTIC PREGNANCY IN NIGERIA

The prime place of motherhood in the Nigerian society remains a known fact. Hence, the quest and desperation to conceive and give birth to children by all means, for personal, cultural, economic and / or religious motive persists. Women, as well as men, desire to bear children, religion prescribes and affirms procreation and the society expects it. In the case of difficulty in conception, women resort to helpful lifestyle modifications like proper diets, weight loss, stress reduction and so on. They also seek orthodox and / or traditional medical help as well as religious help. In their search for help, some unfortunate women fall prey to devious health workers / doctors / nurses who offer seeming succour or solution, termed “cryptic pregnancy”.

To all intents and purposes, the scam called cryptic pregnancy in Nigeria is opposed to the actual meaning of the term which stands for an oblivious pregnancy where a woman is not aware that she is pregnant. There is therefore nothing like making a woman pregnant in a cryptic way. Cryptic pregnancy, in the sense it is used in Nigeria, contradicts the actual meaning of the term. The lack of knowledge about one's pregnancy is what makes it cryptic. Some doctors in Nigeria have raised alarm against this repugnant practice, calling it a scam perpetrated by fraudsters (Azubuike, 2019; Yaakugh, 2019; Brisibe, 2019). It is also an act of malevolence as these doctors state that it exposes a woman to the risk of breast cancer, ovarian cancer or stroke (Adeboye, 2019; Azubuike, 2019).

Cryptic pregnancy in Nigeria is a harmful phenomenon: it is born out of desperation of women and is based on deceit, extortion and crime. Evidences abound of women struggling with infertility who have been extorted and deceived by these scammers. This phenomenon bares the complexity of Nigerians' unquenchable desperation for motherhood at all cost. Cryptic pregnancy in this sense plays with the emotions of Nigerian women who fall victim, thus causing social disfunctionalities. In the following section, we delve into a socio-religious analysis of cryptic pregnancy in Nigeria.

A SOCIO-RELIGIOUS APPRAISAL OF THE PHENOMENON

What strikes the most in this phenomenon is that what is called cryptic pregnancy in Nigeria is nothing but a scam targeted at women who are desperate for motherhood, with dire implications.

Psychosocial implication: In essence, the Nigerian patriarchal culture that sees a married woman as complete only as a mother compels women to go to any lengths to fulfill that societal / cultural expectation. "Barrenness carries profound negative psycho-social implications" (Manus, 2013, p. 205). These desperate women usually sacrifice reason and accept anything that looks like a solution. Cryptic pregnancy therefore when uncovered, constitutes double jeopardy for women who have fallen victim to them. Aside from the agony of childlessness, they also suffer the agony of living with such a serious hoax for a long time or for the rest of their lives. Also, it could be troubling for the child if he/she gets to know about the true circumstance of their birth. This negatively impacts the mental health and wellbeing of both the woman and the child, thereby affecting the society at large. More so, the effects on the mental and physical health of women and girls who are trafficked and used as «baby factories» in Nigeria are enormous (John, 2017; Akor, 2011).

Religio-cultural evaluation: Apparently, religious teachings and thoughts, just like culture, play a huge role in advancing the quest for motherhood and procreation. Christian, Islamic as well as traditional religions in Nigeria value procreation (B. Okoye, interview taken Dec. the 26th, 2019; I. Suberu, interview taken August the 12th, 2019; O. Nwankwo, interview taken May the 2nd, 2020). They speak favourably about it, pray for it and believe it is the will of the Supernatural for the married couple to be fruitful. In the case of a childless marriage, for instance, religion continues to offer hope and prescriptions for conception. From observation, religion teaches that repentance, fasting, almsgiving, righteousness, sacrifice, appeasing the spirits, as the case may be, could turn the tide for the infertile.

In the same vein, faith, which is a major ingredient of religion, has been misused to sometimes deny science. It is not rare to spot Christian pastors for instance, who pray for women in need of conception and declare literally that they just got pregnant as he was praying. Such a declaration of faith do not agree with science in any way. Manus (2013) describes such promises by faith healers as "fatally unrealizable" (p. 207). But, no matter how effective a prayer may be for believers of various religions, conception must follow its due process, and not by mere word of mouth (faith) by a religious leader. Such illogical ideation and mindset fuel the receptivity of cryptic pregnancy delusion. According to O. Okafor (interview taken December the 19th, 2019), some women who have been defrauded through "cryptic pregnancy" in Nigeria explain the inability of science to detect the pregnancy as sheer handwork of God. This reflects how erroneous the

teachings of some religious pedagogues are, that religion negates science rendering women gullible. In essence, no religion explicitly encourages cryptic pregnancy in Nigeria, but some religious actions and / or inactions indirectly do so. Any religion that throws away reason may not be said to be true to itself. Cryptic pregnancy in Nigeria, therefore, is a deception that offends religion, decency and humanity in its mode of operation, which involves human trafficking and illegal baby-snatching / buying.

Nonetheless, cryptic pregnancy can create avoidable disarray in an exogamic society like Nigeria where culturally, marriage to one's close tie is considered an abomination. Since the biological parents of these cryptic pregnancy babies, who are gotten from what Brennan and Jaworski (2016) call 'black baby market' are not known, unintended endogamy cannot be ruled out. This could also distort ancestral affiliations which Nigerians, and indeed Africans, hold sacrosanct.

Also, motherhood represents much more than biology, its religious importance remains high. For instance, Acholonu's **motherism** links motherhood to mother earth. This tie apparently confers transcendence and immanence on mothers. The earth, according to Harrow (1997), is "the spiritual center of African life and society, the organic space wherein goddesses and earth-mothers lend fertility and life to human existence" (para. 7). In the same line, Chukwuma (2012) notes that "the spiritual element in woman as mother is the source of her power in the subliminal realm. (...) She is not just woman but mother, earth mother whom the Igbo recognize as the goddess Ani / Ala. She gives fertility and nurture" (p. 97). Bachofen (2017) shares Chukwuma's view with respect to the spiritual dimension of women as mothers in Africa.

Social evaluation: The lack of efficiency of the Nigerian government in certain areas could be responsible for the cryptic pregnancy menace in the country. Factors such as the paucity of accurate vital statistics like birth records and the dearth of domestic espionage to uncover the activities of cryptic pregnancy scammers and operators of "baby factories", create an enabling environment for this crime to thrive. In the age where the rest of the world is concerned with issues such as the commodification, whether or not the buying and selling of adoption rights are acceptable (Brennan and Jaworski, 2016), babies are being taken from trafficked girls and illegally and clandestinely sold to women who were supposedly made pregnant in the cryptic way. This situation, in all its aspects, is unethical. Brennan and Jaworski (2016) claim, and correctly so, that some of the babies sold on the black market are "obtained via kidnapping or coercion" (p. 180). This despicable act does not promote social cohesion and progress. Again, incompetent, poorly trained or poorly motivated security agencies have continued to display a lack of capacity in handling this situation.

More so, the prevailing harsh economic reality in the nation also predisposes the girls / women to get involved in these «baby factories». They are neither in

school nor meaningfully engaged in society. This explains why they easily fall prey to scammers and human traffickers.

Gender perspective: Cryptic pregnancy is a gendered hazard that victimizes women in Nigeria. It is women that are held responsible and suffer indignity for childlessness in marriage in Nigeria (Manus, 2013; Mbonu, 2012) – from the pitiful victims of circumstances that fall for cryptic pregnancy scam to vulnerable girls that are trafficked, sometimes from Internally Displaced Person Camps and turned to “baby-making machines” (Obaji, 2020). Women in Nigeria continue to bear the brunt of societal pressure, gender injustice, inequitable traditions as well as inept government.

As a matter of fact, some women may not be able to become biological mothers for different reasons. Therefore, using biological motherhood as a yardstick to measure a woman's relevance or place in the Nigerian society is unfair. While Acholonu's “motherism” values motherhood as an African alternative to feminism, she points out the phenomenal qualities of African mothers – love, nurture, care for the survival of people and mother earth – as qualities of motherists. These qualities are actually what qualifies a woman as mother. Mbonu (2012) opines that, “the disproportionate emphasis placed on motherhood in the biological sense can prove limiting and oppressive to women who cannot be biological mothers” (p. 118). Society must cease to openly or covertly compel women to go out of their way to become mothers. Going by Acholonu's motherism, motherhood can also happen metaphorically. Moreover, in the past, when communalism and extended family solidarity was prevalent in most parts of Nigeria, people cared less about biological children. They regarded children among their kith and kin as theirs (Chukwuma, 2012). Motherhood is beyond biological parenting. Acholonu (1995) captures this in her theory. Women's love for, care and nurture of children empowers them as mothers. Women in contemporary Nigeria can borrow a leaf from Acholonu's motherism which resonates with the eroded extended family solidarity and cultural values of the past and protect their dignity even as non-biological mothers. Mbonu (2012) insists that motherhood represents a rich metaphor that is inclusive of biological, non-biological mothers and even men and it is quite liberating. For instance, citing the example of Apostle Paul in the Bible: 1 Thess 2: 7b–8, Mbonu recounts how he metaphorically referred to himself as a nursing mother. For Mbonu therefore, “motherhood can be a universal image that expresses service. Service can be expressed in a regeneration of life through nurturing” (p. 118). In essence, therefore, Nigerian women can be mothers without biological children. The extreme and hazardous practice of succumbing to irrational acts such as cryptic pregnancy to become a biological mother is uncalled for.

RECOMMENDATIONS FOR THE MANAGEMENT OF THE PHENOMENON OF ‘CRYPTIC PREGNANCY’ IN NIGERIA

It is high time that doctors, the government, religious groups, women groups, used every available platform – radio jingles, television, religious rendez-vous, social media platforms, group meetings – to expose the noxious activities of these cryptic pregnancy scammers and encourage women to seek help from proper sources.

Also, women should be advised to seek genuine ways of becoming biological mothers. There are various available options – genuine fertility therapies, *in-vitro* fertilization and so on. The man could also be responsible for lack of or difficulty in conception in a marriage. Therefore, men should seek medical help too, and also give their wives moral support while they are trying to conceive. There are also licensed adoption agencies in Nigeria which are not just genuine, but far more affordable than cryptic pregnancy scammers’ charge. At all levels in the society therefore, women should be informed by their leaders and the government on their numerous genuine options for becoming mothers and the terrifying health risks of arranged cryptic pregnancy.

Nonetheless, shortcoming in certain areas of governance are partly responsible for the growth of this scam in Nigeria. Accurate vital statistics, which are imperative in every country, are hardly available in Nigeria. If vital statistics such as births and deaths, which constitute core components of the demographic equation of any nation, are properly recorded, there will not be room for “baby factories” as the babies born in the “factories” cannot be registered. In a country that has a functional system, the delivery of babies does not just happen anywhere, but in licensed places that as a matter of policy, would have to supply the government with the necessary information about the birth, for record-keeping purposes. More so, such registrations entitle the baby to certain benefits as a citizen. Such a strict method of birth registration is not enforced in Nigeria, and also, there are no benefits *per se* for such registration. This unregulated situation makes Nigeria the perfect background for the operations of baby factory operators. The government should, therefore, come up with stricter policies and implementation strategies, to improve on vital data collection and keeping.

Also, adequate punishment for a crime committed deters others from committing the same crime. Apparently, the perpetrators of cryptic pregnancy scam and their accomplices are not being arrested and prosecuted as they should. Though some baby factories have been uncovered, a lot more are still operational in different parts of the country, especially the south-eastern part. The Nigerian government, through its security agencies, must clamp down on these criminals if their evil activities should be stopped. Furthermore, government should work towards improving the nation’s economy and the lives of the people. When the nation’s economy will be fixed, the number of women susceptible to traffickers and ‘baby factory’ operators will be decimated.

Finally, culture is not meant to be destructive. Those aspects of culture that demeans married women without children need to be modified. Women should not be seen as a means to an end (Oduyoye, 2002, p. 142). They are full human beings and do not derive their relevance or dignity from their ability to procreate. As we have seen, Acholonu's motherism explains how motherhood transcends biology. Motherhood has social and religious significance, independent of biology. Motherhood may be a welcome becoming for Nigerian women, but the absence of it should not be used to limit and oppress them. No wonder that, according to Burman (1994), as cited in Chukwuma (2012), motherhood was pointed out globally as "a key source of women's oppression" (p. 91) during the second-wave feminism of the West. In Nigeria however, motherhood has never been considered oppressive. It is those who cannot achieve it that are vilified. This is considered oppressive because not all women can or will become biological mothers.

At the same time, leaders of the major religious traditions practiced in Nigeria need to educate themselves in a balance manner, that will allow them to be able to draw a line between faith and reason. This will go a long way to reduce credulity, based on the resulting confusion.

CONCLUSIONS

Women in Nigeria could go to any length to have children as that empowers and defines their dignity in a way. Hence, miscreants take advantage and trick them with what they refer to as cryptic pregnancy. Cryptic pregnancy as used by these fraudsters is opposed to the real meaning of the term which refers to a real pregnancy that is unknown to the carrier or for some reason, is not proven by medical testing especially during the first trimester. Culture and religion among other things, seem to be the driving force of the women that patronize the quacks who claim to make them pregnant «cryptically». This scam in Nigeria has social, religious and even medical implications in the society and for the women.

Cryptic pregnancy scam in Nigeria also shows the worrisome height of ignorance and credulity among Nigerians, irresponsibility of government and the thriving of quackery and criminality in the Nigerian society. Also, distorted or uninformed religious teachings and its consequent thought pattern fuel the cryptic pregnancy phenomenon in Nigeria.

Cryptic pregnancy in Nigeria has to be prevented, to save society and especially women from the health risks. All hands must, therefore, be on deck to fight this evil in the society – the women themselves, health workers, the government and the religious leaders. Importantly, the Nigerian society must cease to see women as only valuable as biological mothers or deride women who are unable to have biological children. Motherhood represents much more than biology and resonates love, care and nurture in the society, which are taken-for-granted

feminine qualities. Motherhood in both the literal and figurative sense should empower women. Dealing a death blow to cryptic pregnancy scam in Nigeria will no doubt save women and indeed the entire nation from tremendous injury. It would also dissuade illegal baby commodification and other crimes such as human trafficking that is associated with illicit buying and selling of babies.

REFERENCES

1. Acholonu, C.O. (1995). *Motherism: The Afrocentric Alternative to Feminism*. Abuja: Afa Publications.
2. Adeboye, J. (2019). *Cryptic pregnancy doctors in Nigeria: Uncovering the scam*. <https://www.google.com/amp/s/www.africaparent.com/cryptic-pregnancy-doctors-in-nigeria-3248753/amp>.
3. Akor, L. (2011). Trafficking of women in Nigeria: Causes, consequences and the way forward. *Corvinus journal of sociology and social policy*, 2(2), 89–110. <https://core.ac.uk/download/pdf/129679454.pdf>
4. Azubuike, V. (2019, July 15). *Be wary of cryptic pregnancy – Gynaecologist warns women*. <https://dailypost.ng/2019/07/15/wary-cryptic-pregnancy-gynecologist-warns-women/>.
5. Bachofen, J.J. (2017). Matriarchy and religion. In J. Waardenburg (Ed.). *Classical approaches to the study of religion* (115–120). Berlin: Walter De Gruyter.
6. Brennan, J. and Jaworski, P.M. (2016). *Markets without limits*. New York: Routledge.
7. Brisibe, P. (2019, August 4). Horrors of stealth pregnancy – victims. <https://www.vanguardngr.com/2019/08/horrors-of-stealth-pregnancy-victims/>.
8. Chinweizu. (1990). *Anatomy of Female Power*. Lagos: Pero Press.
9. Chukwuma, H. (2012). Love and motherhood in Chinua Achebe's novels. In H. Chukwuma (Ed.). *Achebe's women: Imagism and power* (89–100). Trenton, New Jersey: Africa World Press.
10. Etim, E. (2000, February 23). "Herstory" versus "history": A motherist rememory in Akachi Ezeigbo's *The last of the strong ones* and Chimamanda Adichie's *Half of a yellow sun*. <https://www.tandfonline.com/DOI/full/10.1080/23311983.2020.1728999>.
11. Ezeigbo, A.A. (2012). Snail-sense feminism: Building on an indigenous model. *University of Lagos monograph series 17*. Lagos: Faculty of Arts.
12. Harrow, K.W. (1997). Harrow on Newell, 'Writing African women: Gender, popular culture and literature in West Africa'. <https://networks.h-net.org/node/15766/reviews/16656/harrow-newell-writing-african-women-gender-popular-culture-and>.
13. IbomWeddings. (2020, March 13). *Beware: There is a cryptic pregnancy scam going on in Nigeria in 2020*. <https://www.ibomweddings.com/beware-there-is-a-cryptic-pregnancy-scam-on-going-in-nigeria/>.
14. Ijezie, L.E. (2013). The story of the woman of Shunem in 2kgs 4:8-17 and its relevance for the contemporary discourse on women in Africa. In P. Bere, M.S. Nwachukwu & A.I. Umoren (Eds.), *Women in the Bible: Point of view of African Biblical Scholars* (155–169). Abidjan: Panafrican Association of Catholic Exegetes.
15. John, R.P. (2017). Children as victims of trafficking with special reference to sexual exploitation and its ill-effect on psychological and physical health in Chennai city. *Forensic research and criminology international journal*, 5(2). <https://medcraveonline.com/FRCIJ/children-as-victims-of-trafficking-with-special-reference-to-sexual-exploitation-and-its-ill-effect-on-psychological-amp-physical-health-in-chennai-city.html>. DOI: 10.15406/frcij.2017.05.00149.
16. Laderer, A. (2019). Cryptic pregnancy is when a woman well into pregnancy doesn't know she's pregnant. <https://www.insider.com/what-is-a-cryptic-pregnancy>.

17. Manus, C.U. (2013). Contextual reading of the healing of Jairus daughter and the non-stop menstruating woman in Mark 5: 21–43. In P. Bere, M.S. Nwachukwu & A.I. Umoren (Eds.), *Women in the Bible: Point of view of African Biblical Scholars* (193–209). Abidjan: Panafrikan Association of Catholic Exegetes.
18. Mazel, S. (2019, December 19). What is a cryptic pregnancy? <https://www.whattoexpect.com/pregnancy/your-health/cryptic-pregnancy/>
19. Mbonu, C. (2013). Revalorizing women's agency: Motherhood in *Anthills of the Savannah*. In H. Chukwuma (Ed.), *Achebe's women: Imagism and power* (111–127). Trenton, New Jersey: Africa World Press.
20. Ngcobo, L. (2013). African motherhood: Myth and reality. In T. Olaniyan and A. Quayson (Eds.), *African literature: An anthology of criticism and theory* (533–541). Australia: Blackwell Publishing.
21. Nwajiaku, I.C. (2011). The image of the Igbo female in selected Nigerian prose fiction. In A.O. Nwauwa and C.J. Korieh (Eds.), *Against all odds: The Igbo experience in postcolonial Nigeria* (383–398). Glassboro: Goldline and Jacobs Publishing.
22. Obaji, P. (2020, May 3). Survivors of Nigeria's 'baby factories' share their stories. *Aljazeera*. <https://flipboard.com/article/survivors-of-nigeria-s-baby-factories-share-their-stories/f159383bd95%2Faljazeera.com>
23. Oduyoye, M.A. (2002). *Daughters of Anowa*. Maryknoll, New York: Orbis Books.
24. Watson, K. (2019, February 26). *What is a cryptic pregnancy?* <http://www.healthline.com/health/pregnancy/cryptic-pregnancy>.
25. Yaakugh, C. (2019). *Doctor talks about the cryptic pregnancy scam going on in Nigeria*. <https://www.legit.ng/1248421-doctor-talks-cryptic-pregnancy-scam-nigeria.html>.

HERDERS-FARMERS CRISES IN THE NORTH CENTRAL NIGERIA: RESOURCES SCARCITY AND UNREGULATED CATTLE MOVEMENT

OMOROGHOMWAN, BLESSING OSAYEMWENRE*

ABSTRACT

Quintessential for understanding Nigeria's prime malady, insecurity, is yet presumed to be a generalized misperception among pollsters and intelligentsia in the Society. The sustained pattern of insecurity, rampaging Northern Nigeria, vastly heading towards the south in content and context, has defiled purported proclivities for ending it. We can see this in the extension of herder-farmer crises in Nigeria. It's a known fact that herders and farmers, hitherto, have always lived and co-existed together, occupying an essential part of the Nigerian National Economy *i.e.* the Agricultural Sector. What remains a puzzle is an unexplained, stumbling co-existence, fueling the crises in the region, with heightened conflict of interest resulting from competition for the scarce resources and the legal deprivation of herdsmen's traditional nomadic cattle circulation. In understanding the incessant clashes between farmers and herders, this study scrutinizes the precursor of herder-farmer crises in North-Central Nigeria, the current reality of the inherent challenges the region face and empirically examines the unexplained two problematic factors, *i.e.* resource scarcity and unregulated cattle circulation in the region, despoiling peaceful co-existence for National Integration and development. Adopting a cross-sectional research design and using a structured questionnaire, the study surveyed 400 respondents from three (3) randomly selected states from the region. Data analyzed reveals, amongst others, that the quest for grazing land by herders to rear their cattle is responsible for the growing frustration-aggression crises among farmer/herders in North Central Nigeria and in minimizing these crises, particularly during the dry season, the herders now look towards the southern region of Nigeria for green fields to rear their cattle thereby, facilitating speedy southern encroachment. Policy recommendations were provided.

Keywords: Herders-Farmers, Scarcity, Insecurity, Conflict, Cattle Movement.

INTRODUCTION

The herdsmen-farmers crises in Nigeria's recent history had become a powerful discursive tool in the National Integration issue and one that has attracted

---

* Ph.D., Department of Sociology Federal University of Kashere Kashere, P.M.B 0182 Gombe State, e-mail: omoroghomwanblessing@fukashere.edu.ng; blessynet@yahoo.com; blessynet@gmail.com +2347032470563 ORCID; ID: <https://orcid.org/0000-0001-8556-8129>.

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXI, nr. 3–4, p. 173–188, București, 2020

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

both national and international audience (Gbade, 2018). There are probably very few other issues that have aroused more national concern regarding the relationship between ethnic groups in Nigeria than the issue of herdsmen-farmers crises. More so, in a democratic dispensation where state policies are determined by collective efforts, the impact of herdsmen-farmers crises on national security further poses a significant threat to the continuity of the nation's democracy and even history (Fayose, 2018; Ediri, 2018, Emmanuel, 2017). Herdsmen and farmers belong to the same sector of the national economy. That is, they are both involved in agricultural production. In essence, they are both farmers. However, for the sake of this study, the two groups are named as such for ease of identification. The roles of farmers and herdsmen are collectively significant for the growth of any nation's economy, particularly in the third world countries like Nigeria, where sedentary cattle rearing and domestication still form a huge part of the nation's developmental provision through taxation and other different economic duties (Dong, 2016, Wen, Zhu, Lassoie, Yan, Shrestha, Pariya, Sharma, 2009, Daud, 2018, Clifford, & Chukwumezie, 2018, Dele, 2018).

In Nigeria, the perennial crises and insurgency such as the farmer-herdsmen crises have been partly blamed on the scarcity of herder's resource to care for their herds and the movement of herdsmen and their herds – because this movement is completely free and without any meaningful restriction, thereby destroying farmer's crops without impunity and causing public disorder (Chimaobi, 2018, Dapo, 2018, Dennis, 2018, Enogholase, 2018). Unlike the developing countries, the government of the developed countries provides ranching regulations, regarding where herds are kept – thus restricting the movement of herdsmen to a confined area of grazing, in order to avoid the destruction of farmer's crops, public properties and them constituting public nuisance (Adisa, 2012, Azimazi, 2017, Adeniran, 2018).

Nigeria has experienced a considerable increase in natural resource crises over the years. Herdsmen-farmers co-exist in relative peace since the independence. Such relative peace has taken a new dimension of fomenting crises and hatred plunging into killings, destructions of personal and national asset, causing the problem of disintegration (Ikokuwu, 2017, Bukola, 2018, Chimaobi, 2018, Dirisu, 2018). Scarcity of resources may have resulted in the unmanageable social tension between herdsmen and farmers that translates into the high level of killing and destruction of properties worth millions of naira (Jide, 2018, Johnbosco, 2018, Kingsley & Joseph, 2018). The problem of desertification occasioned by climate change in Savannah belt may account for the exodus of the scarcity of resource where herdsmen have no option than to migrate with their cattle from the Northern part to the Southern part of Nigeria where there are enough water, grasses and land for grazing their cattle, thus causing an unregulated cattle movement to the south and destroying the crops of farmers which remain without their livelihood (Nwokoro & Olaoluwa, 2017, McGregor, 2017, Lekan, 2018, Nwafor, 2018). This

social pattern of relations create war-like tension plunging into crises where farmers resist herders encroachment and herders feel deprived of their economic rights of grazing in any part of the Nigeria.

Past and present killings resulting from this crises have mostly occurred in wetland areas of the Middle Belt, the North Central States of Nigeria and particularly in Adamawa, Benue, Nasarawa, Plateau and Taraba; the herdsman-farmer crises has however recently spread to nearly all parts of Nigeria such as Bayelsa, Delta, Rivers, Edo, Enugu, Ekiti, and Lagos states amongst others, with a phenomenon challenging Nigerian national security (Onifade, 2013, Okoli, 2017, Odoma, 2018, Olusola, 2018). Herdsmen-farmer crises have resulted in disunity among Nigeria and exposed every Nigerian, especially the vulnerable groups such as women and children, to killings without impunity, while the killers were not prosecuted even when brought before the law (Adisa, 2012, Rose, 2018, Onyadongha, 2018). The socio-economic and cultural tension created by these killings and its implications on Nigeria are unimaginable, with deep wounds left in the mind and heart of the people, many children deprived of education, and with food insecurity due to high prices – and also loss of jobs by some parents (Otite & Albert, 1990, Omawumi, 2016, Ogbe, 2018). It is against this backdrop that this study attempts to examine the effect of resource scarcity and unregulated cattle movement on the herder-farmers crises in the North Central region of Nigeria. Addressing this objective, this study formulated a hypothesis that the scarcity of resource and the unregulated cattle movement are partly contributing factors that sustain the herders-farmers crises in the North Central Region of Nigeria.

Since 2015, when the current administration took over the leadership of Nigeria, there has been a growing manifestation of these herders-farmer crises in the nation (Onyia, 2018, Rose, 2018, Junaid, 2018). The Fulani herdsmen, who are the centre of attraction, fomenting these crises, may have likely seen the enthronement of this current leadership as the wake of a new dawn for them to own their possession. Substantiating this claim, there have been endless killings in the North-central states of Adamawa, Benue, Kaduna, Nasarawa, Plateau, Taraba and Zamfara among others, by Fulani Herdsmen to acquire more grazing land without impunity (Johnbosco, 2018, Jide, 2018, Gbade, 2018, Fayose, 2018). Defiling all potent efforts to curtail the crises, this challenge has remained one for the 21st century's national and international scholars to debate how lasting peace can be achieved – hence this study that seeks to provide a modest contribution to the existing security literature and in addition to available policy options on the issues of the challenges of herder-farmer crises in Nigeria and the global pattern of social tension. Though herdsmen-farmers crises have occurred in so many states in Nigeria since 2012–2020, the study was restricted to the North-Central States, which includes Benue, Nasarawa, and Plateau; these are the locis of this study and the crises and may be seen as becoming uncontrollable in this part of Nigeria.

THEORETICAL FRAMEWORK

This study is anchored in the Relative Deprivation theory and Frustration-Aggression theory. The two theories are examined in this study as follows; however, Frustration-Aggression theory is chosen as most suitable or applicable in this work, due to its relationship with the study.

RELATIVE DEPRIVATION THEORY

Based on the works of Runciman (1966), Stack and Braithwaite (1980), Relative Deprivation Theory explains what occurs when a person or group is denied an object or condition that he or she believed he / she deserves. Relative deprivation transcends mere envy, because the person does not just covet the item or the experience, but believes he or she should have what he / she desires by all means. The wanted item could be a consumer product, a degree of wealth or the ability to engage in certain experiences, such as a lavish vacation. Relative deprivation is the lack of resources to sustain the diet, lifestyle, activities and amenities that an individual or group are accustomed to or that are widely encouraged or approved in the society to which they belong. It is a term used in social science to describe feelings or measures of economic, political or social deprivation that are relative rather than absolute. The concept of relative deprivation has an important consequence on both behaviour and attitudes.

FRUSTRATION-AGGRESSION THEORY

Frustration-Aggression theory is based on the works of psychologists Dollard (1939) and further developed by Miller (1941) and Berkowitz (1969). Frustration clarifies the feeling of tension that occurs when the efforts of someone to reach a goal are blocked or truncated. When this happens, it produces feelings of anger and aggressive behaviour. According to this theory, aggression is the result of blocking or frustrating a person's efforts to attain a goal. All aggression, state these scholars, is a result of the feeling of being frustrated – which they defined as any event or stimulus that prevents an individual from attaining some goal. These theories have been used to explain why crises and violent behaviour have existed over time in society. The herdsmen perceived that they are being deprived and prevented from achieving the goal of cattle grazing, which informed the likelihood of their frustration turning to aggression.

Frustration-Aggression theory has been applied in different contexts and has been found virtually useful and relevant in some areas in the academic field. The Frustration-Aggression theory meets the condition under investigation and we

consider it relevant to this study. The relevance of this theory is hinged on the fact that both farmers and herdsman feel frustrated in the strained contractual relationship permeating tension. The herders, when prevented in the course of leading their cattle for grazing, become frustrated and aggressive because they felt they are being deprived of their economic benefit of grazing their cattle for survival.

METHODS AND MATERIALS

This study adopted a Cross-Sectional research design which relied on survey research method using both primary and secondary sources of data. It is a study in which the researchers seek to understand by establishing the facts concerning the past and current events and their impact on the present situation like the herdsman and farmer's crises in Nigeria. The population of this study comprises of all adults between the ages of 20–69 years from the three selected states of the North Central Geo-Political Zone of Nigeria. These are: Benue State, having a population of 1,730,768 in 2006, with a projected growth rate of 3.2% annually, estimated at 875,828 making a total of 2,606,596 in 2019. Nasarawa had a population of 779,613 in 2006, with a projected population growth rate of 3.2% annually, estimated at 394,505 making a total of 1,174,118 in 2019. While the population of Plateau in 2006 was 1,369,934 with a projected population growth rate of 3.2% annually, estimated at 693,202 making a total of 2,063,136 in 2019 (National Population Commission, 2006). The total adults' population size of the three states estimated 5,843,850. This figure is made up of both male and female comprising the herdsman, farmers, traditional rulers, community leaders and civil servants within the above age range living in urban and rural areas. The sample size of the respondents selected for this study was drawn from the study population namely: Benue State 178, Nasarawa State 80 and Plateau State 142, making a total of four hundred (400). The respondents were selected from the total population of each state using Yamane (1967) formula to determine the sample size. Data for the study was collected from the primary source, using the questionnaire method supported by some other field data obtained through key informant interviews and observation. However, the researcher also selected local personalities in the chosen research area of Benue, Nasarawa and Plateau States. These include herdsman, traditional rulers, community leaders, civil servants and farmers especially those who were victims and survivors of herdsman attacks. Qualitative data were collected from publications, journal articles and periodicals (newspapers and magazines) of various years till 2019. Herdsman and Farmers crises and National Integration Questionnaire (HFCNIQ) developed by the researcher was used for the study. For accuracy and to avoid an unnecessary threat to reliability, items in the instrument were subjected to Cronbach Alpha Reliability test using 40 respondents, representing 10 % of the sample size surveyed from residents in Abuja (location

within North Central Nigeria). The reliability α value of 0.89 was obtained after the test which implies that the items raised were reliable and suitable for the study. Data collected via questionnaires were analyzed with both descriptive and inferential statistics. Descriptive statistics such as tables, simple percentages (%), mean ($\bar{X}$) and standard deviation were used in the interpretation of data. The required mean of 3.00 was used to affirmed and disaffirmed respondents response when they are above and below the mean respectively. The hypotheses formulated for this study were tested using Pearson Product Moment Correlation (PPMC) statistical technique, under the 95% confidence level. This whole statistical process was conducted using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) Version 22.

RESULTS AND FINDINGS

A total of 400 questionnaires were administered to respondents of selected residence from Benue, Nassarawa, Plateau and other States who have witnessed the crises. Out of the 400 questionnaires administered to respondents, only 392 questionnaires were returned completely and accurately filled while the other 8 questionnaires, though returned, were not accurately filled. It was based on the 392 questionnaires that the researcher compiled the data and discussed the findings of the research.

Table 1

Socio-demographic characteristics

		Total	
		N	%
Age	20–29 years	108	27.6
	30–39 years	148	37.8
	40–49 years	93	23.7
	50–59 years	34	8.7
	60–69 years	9	2.3
Gender	Male	167	42.6
	Female	225	57.4
Marital Status	Single	108	27.6
	Married	253	64.5
	Others	31	7.9
Religious Affiliation	Christianity	138	35.2
	Islam	247	63.0
	ATR	7	1.8
Educational Attainment	No formal education	96	24.6
	Primary	215	54.8
	Secondary	44	11.2

	Tertiary	37	9.4
	Student	87	22.2
Occupation	Artisan	73	18.6
	Farming / Cattle Rearing	201	51.3
	Public / Private Sector	20	5.1
	Others	11	2.8
State of Origin	Benue	172	43.9
	Nassarawa	78	19.9
	Plateau	138	35.2
	Others	4	1.0
State of Residence	Benue	154	39.4
	Nassarawa	97	24.7
	Plateau	102	26.0
	Others	39	9.9
How long have you lived in your current location?	Less than 20 years	172	43.9
	21–40 years	65	16.6
	41–60 years	58	14.8
	More than 60 years	97	24.7
	Total	392	100.0

Source: Field work, 2020

Table 1 shows the socio-demographic characteristics of the respondents based on the age, gender, marital status, religion, educational qualification, occupation, state and residence of origin and finally, the length of time they have lived in their current location. Respondent distribution age shows that majority of them were younger than 40. Specifically, 108 of them, representing 27.6% of the respondents were between the ages of 20–29 years, 148 representing 37.8% of them were 30–39 years, and 93 representing 23.7% of them were 40–49 years. Others were older than 50, such as 8.7% of them in 50–59 years and 2.3% of them in 60–69 years. The choice of these age bracket was informed by their activeness in dealing with and responding to conflict-related issues.

On gender differentiation, respondents were mainly female, accounting for 57.4% as against male who accounted for 42.6%. Marital Status of the respondents shows that 64.5% of them are married, while 27.6% were still single. Other gender variation accounted for 7.9%. The differentiation in religious affiliation shows that 63% of the respondents were Muslims, 35.2% were Christians, while 1.8% were worshippers of African Traditions. Education was used to explain the level of awareness of respondents on the current crises in the North-Central part of Nigeria. The survey shows that 215 persons, accounting for 54.8% of the respondents have attained primary education, 44 persons, accounting for 11.2% of them have attained secondary education, while only 37 persons, accounting for 9.4% have attained tertiary education. 96 persons representing 24.6% of them had no formal education. This does not mean that they were not knowledgeable in ongoing crises in the region. Occupational distribution reveals that 51.3% of them were farmers /

herders and 18.6% of them artisans. Student population accounted for 22.2%, while those working in the public / private sector were just 5.1%. Other occupation not classified above accounted for 2.8%.

The state of origin and state of residence of the respondents were also surveyed. Benue, Nassarawa and Plateau states were included in this study. Respondents surveyed claim they are from Bunue (43.9%), Nassarawa (19.9%) and Plateau (35.2%). Only 1% claimed they are from other states in Nigeria. On the current state of residence, majority of the respondents were from Benue State (39.4%) followed by Plateau State (26%) and Nassarawa State (24.7%). Respondents living in other states accounted for 9.9%. The length of years respondents have lived in the region was also surveyed. 43.9% of the respondents claimed they have lived in their current location for less than 20 years, while 24.7% of them claimed living in their current location for over 60 years. 16.6% and 14.8% admitted to have lived in their current location for 21–40 years and 41–60 years respectively.

Table 2

Mean and standard deviation scores on scarcity of resources as a factor of herdsmen-farmers crises in the North Central Nigeria

	Mean	Standard Deviation
Herdsmen-Farmers Crises is fuelled by the quest for grazing land by the Fulani herdsmen	4.26	.71
Seasonal variation in rainfall and sunshine affects the available resource of Herdsmen to cater for their cattle	3.56	.92
The quest for cattle survival and business sustenance drive Fulani herdsmen to look south for green field	3.37	.73
Scarcity of resources is a major driver of herdsmen-farmer crisis in Nigeria	3.67	.91
The issue of scarcity of resources and its use is partly responsible for political group desire to control resources at the state level	3.38	.73
Weighed Mean	3.65	.80

Source: Fieldwork, 2020

Criterion Mean = 3,00

Table 2 shows the mean and standard deviation scores on the factor of the scarcity of resource as promoting herdsmen-farmers crises in North Central Nigeria. The survey shows that respondents believe the quest for grazing land by the Fulani herdsmen in North Central Nigeria is partly responsible for fuelling the herdsmen-farmers crises. The scarcity of grazing land is directly linked to the seasonal variation in rainfall and sunshine responsible for the cultivation of grazing crops herders use for rearing cattle in the region. The respondents agreed that cattle survival and cattle business sustenance is predicated on the herdsmen looking towards the south for green fields, leading to an intrusion into the cultivated fields in the Central Nigeria. Respondents agreed that scarcity of the resource is a major driver of the persistence herdsmen-farmer's crises in Nigeria. Going even further,

they agree that political divides have fed on this scarcity of resource, leading to an invasion onto the uncultivated territories in Nigeria like in the North Central and to controlling the state's resources. In essence, herders-farmers crises have continued to prolong its existence as a result of the growing scarcity of a resource in the region.

Table 3

Mean and standard deviation scores on unregulated cattle movement as a factor of herdsmen-farmers crises in North Central Nigeria

	Mean	Standard Deviation
Preventing Herder's cattle from grazing in restricted community lands trigger the violence crisis between herdsmen and farmers	3.52	.71
The unrestricted grazing of Fulani-herders destroying farmland and cultivated food crops is the main host of violent crisis in Nigeria	3.37	.73
The right to free movement of citizens across Nigeria is giving the herders the right to an unregulated cattle movement in Nigeria	3.37	.72
The anti-grazing law currently being implemented by states is anti-economical to cattle rearing	3.14	.55
The uncontrolled cattle movement have heightened herdsmen-farmers crises causing National Integration problems	3.17	.69
Weighed Mean	3.31	.68

Source: Fieldwork, 2020

Criterion Mean = 3.00

Table 3 shows the mean and standard deviation scores on the factor of unregulated cattle movement as promoting herdsmen-farmers crises in North Central Nigeria. The survey shows that respondents agreed to the fact that to the herders and their cattle, there no such thing like restricted community lands or areas in any part of the country. This is because of the historical antecedence that posits that the herders are never confined in one location. Preventing them from grazing in unrestricted community or areas triggers violent crises between herdsmen and farmers. Respondents also agreed that the unregulated cattle movement has caused harm to Nigerian food production and cultivation, since farmers are afraid of going to the farm and the Fulani herdsmen capitalized on that to destroy their farm produce. Economically, there is a shortage of farm produce to consumers. The unrestricted grazing is destroying farmland and cultivated crops is the main host of violent in Nigeria. Herders, claiming their right to free movement with the constitution, continue to gather momentum to graze in any part of Nigeria. The respondent agreed that the anti-grazing law currently being promoted in the country cannot stop unregulated cattle movement as the law is anti-economical to the cattle business in Nigeria (acting against the interests of cattle growers). Respondents strongly believed that these uncontrolled cattle movements have heightened herdsmen-farmers crises.

TEST OF HYPOTHESIS

This study tested the hypotheses formulated using a. the correlation coefficient, in order to measure the existing significant relationship between variables and b. the coefficient of determination, to determine the extent of the relationship between these variables. Pearson Product Moment Correlation (PPMC) was employed to measure the relationship. Below is the presentation of research analysis.

The scarcity of resource and the unregulated cattle movement are partly contributing factors sustaining the herders-farmers crises in the North Central Region of Nigeria.

Table 4

Test of Significant relationship between the scarcity of resources and unregulated cattle movement as factors of herdsman-farmers crises in North Central States of Nigeria

Variable	N	Df	r-cal	r-crit.	r ²	P-value
Scarcity of Resources	392	390	0.754	0.087	0.567	0.000
Farmer-Herdsman Crises	392					
Unregulated cattle movement	392	390	0.816	0.087	0.666	0.000
Farmer-Herdsman Crises	392					

Source: Fieldwork, 2020 Significant Level (p<0.05)

Table 4 shows the test of hypothesis on the significant relationship between the scarcity of resource and unregulated cattle movement as factors promoting herdsman-farmers crises in the North Central State of Nigeria. Using correlation coefficient, the calculated r-value of 0.754 was greater than the critical value of 0.087, with a probability value of 0.000 indicating that the test is significant. The strength of this relationship was measured using the coefficient of determination (adjusted r-squared) value = 0.567, which implies that 57% of the variance in the herdsman-farmers crises is explained by the variance in the scarcity of resources. Therefore, the Null hypothesis is rejected and the alternative hypothesis accepted. In answering the research hypothesis, the study reveals that there is a positive and strong significant relationship between the scarcity of resource and herdsman-farmers crises in the North Central State of Nigeria.

Also showing in *table 4* is a correlation coefficient of the calculated r-value of 0.816, greater than the critical value of 0.087, with a probability value of 0.0000. This indicates that the test is significant. The strength of this relationship was measured using the coefficient of determination (adjusted r-squared) value = 0.666, which implies that 67% of the variance in the herdsman-farmers crises is explained by the variance in unregulated cattle movement. The Null hypothesis is rejected and the alternative hypothesis accepted. In answering the research hypothesis, the study reveals that there is a positive and strong significant relationship between

unregulated cattle movement and herdsman-farmers crises in the North Central State of Nigeria.

Discussing the findings above, firstly, the study reveals that the scarcity of grazing land is directly linked to the seasonal variation in rainfall and sunshine responsible for the cultivation of grazing crops which herders will use for rearing cattle in the region and that therefore affect cattle business survival and sustenance. The quest for grazing land by the Fulani herdsman in North Central Nigeria is partly responsible for fuelling the herdsman-farmers crises, because the herdsman look towards the south for green fields, hence, encroachment is a fundamental strategy for survival. The study further reveals that scarcity of resources is responsible for the unguided control of resources in the north-central part of Nigeria, by the state. Successive government has capitalized on giving out territories to herdsman to get hold of some state resources. The works of Ikokwu (2017), Bukola (2018) and Chimaobi (2018) support these findings.

Secondly, the study reveals that herdsman know no such thing like “restricted community land or area” and that they have never been confined to any one location. The continuous prevention of the herdsman cattle from grazing is critical to understanding the crises in North Central Nigeria. Aside from understanding the crises, the study has also accounted that the perennial shortage of food supplies in Nigeria is a consequence of the unregulated herdsman grazing and destruction of arable farm crops in the North Central. The anti-grazing law currently being promoted in the country cannot stop unregulated cattle movement as the law is anti-economical to the cattle business in Nigeria, thereby causing the problem of national integration. Corroborating this findings are the report from Nwokoro & Olaoluwa (2017), McGregor (2017), Rose (2018), Junaid (2018), Lekan (2018) and Nwafor (2018).

Over the years, there has been a mutual co-existence between and among the Fulani herdsman (who divides task by gender, allowing the men to manage the herds by finding grazing sites, building tents and camps and providing security through knives, bows and guns, while the women were milking the cows, weaving and marketing the mats and sourcing for food) and the sedentary farmers (who practice agriculture in one place in which fields are not rotated and farm the same place continuously in contrast to shifting cultivation) (Chimaobi, 2018, Dirisu, 2018). One thing that is common among these farmers is poverty, with a limiting factor to ownership of several plots of land for shifting cultivation, thus increasing their hunger, anger, desperation and vulnerability to being killed by the herdsman.

The herdsman-farmers crises could not be regarded as conflict or clashes because some basic conditions that must be met for a prolonged conflict to be established are not met. Conflict exists when there are recognized opposing interests between parties in a zero-sum situation, a belief by both sides that the other is acting or will act against them and is justified by the actions taken, and a process that developed from their past interactions. Looking at the above, the

problem between the farmers and the herders does not satisfy the criteria or qualify to be referred to as a conflict. There is no conflict anywhere and it is because of this wrong diagnosis leading to the wrong management of it, with a poor prognosis that has made the problem intractable till today. The closer we are to correctly diagnose this problem, the closer we are to the solution. What we have between the farmers and the herders is trespass and reverse aggression – hence the Frustration-Aggression theory as a framework for the study. Trespass by the herders against the farmers and reverse aggression between the two groups. From the legal point of view, trespassing is a criminal offence divided into three phases: trespass to the person, trespass to chattels and trespass to land. As trespass to the person, we have a threat, assault, battery, injury, mayhem and false imprisonment / kidnapping. As trespass to chattels, we have goods and personal property, while as trespass to land, we have interference with possession and an unauthorized entry upon the soil of another (McGregor, 2017, Lekan, 2018, Nwafor, 2018). The farmers own the land, the sub-soil and airspace and the herders move their cattle from one place to the other. We could establish the fact that the crises between herders and farmers are a trespassing crisis, with reverse aggression as we shall see soon in the discussion of the findings. Aggression is a feeling of anger resulting in hostile or violent behaviour leading to readiness to attack. Aggression and reverse aggression between the farmers and the herders led to mutual hostility and reverse-violent attacks, sometimes with or without provocation, thus satisfying the above. In essence, without trespassing against the farmers by the herders, there won't be any reverse aggression; therefore the farmers are the victims, having suffered *ab initio* from the aggravating factor of trespassing on their lands, resulting in reverse-aggression. It is not fair on the farmers that we call it a conflict, since the farmers have not moved from where they are farming legally, rather it is the herders who came to meet them where they are and hence it is correct to refer and deal with this problem as trespassing rather than as a conflict (Dollar, 1939, Miller, 1941, Onyia, 2018, Rose, 2018, Junaid, 2018).

Traditionally, the herders grazed around the Northern regions partly due to the environmental conditions that limit the amount of land available for agriculture and therefore the herders have no competitors for land. Over time the random movement started due to recurrent droughts in the region, leading to unfavourable environmental development in the region. The climate change has reduced the Lake Chad Basin, leading to a Southern Migration of the herders to the down central and thereafter to the rain forest in search of pastures. This led to trespassing against the Farmers and a reverse-aggression between the two (Otite & Albert, 1990, Omawumi, 2016, Ogbe, 2018). The idea of using cattle colony and the RUGA settlement to resolve the unregulated cattle movement is thus illegal because it violates the land use act, transferring ownership of land officially to state and legally conferring the issuance of Certificate of Occupancy to citizens by the State Governments.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

From the above summary of findings, it is instructive, as a prognosis (solution), to posit that achieving mutual co-existence between the Fulani herdsman and the farmers in North Central Nigeria will be more of a dream than a reality. This owes to the fact that as the environment continues to change causing scarcity of resources, the random movement of herdsman not regulated due to the politicization of the cattle business and the federal government stronghold to control state resource, the crises will continue with several intended and unintended consequences both on national integration and development – such as limiting the amount of land available for agriculture, the southern migration of the herders, the social dislocation / human displacement / IDPs, loss of lives, unemployment / under development, reduced life expectancy, political instability / tribal rivalry / tribal killings / genocide / civil war / disintegration of Nigeria. This study recommends that, as part of restoring grazing land for the herdsman, effort should be made to revive deserted lands through irrigation and using modern mechanized approach towards cattle farming. Those efforts should be made by both the Government, herders and the farmers to restore the land through conscious planning of making the land productive; also, state resource control and management should be encouraged because this is the only way high-security checks can be guaranteed. The ranching system or the RUGA settlement currently being sponsored and supported by the federal government and North leaders is not in any way a solution to the herdsman and farmer crises. The Government should pass into law the Anti-grazing regulations, because cattle business, like every other animal rearing venture, is a profitable business. Its current practice in Nigeria operates at zero-cost, making returns on investment 100%.

REFERENCES

1. Adelani, A. *et al.* (2018). Herdsman killings: CAN mobilize churches for nationwide protests: punch, Saturday, April 28, p. 3.
2. Adeniran, A. (2018). He will meet us in the field-Adeniran SDP Chieftain, Vanguard, Tuesday, April 10, p. 52.
3. Adisa, R.S. (2012). Land use conflict between farmer and herdsman-Implication for agricultural and rural development: University of Ilorin, Nigeria.
4. Adisa, R.S. (2012). Land use conflict between farmer and herdsman-Implication for agricultural and rural development: University of Ilorin, Nigeria.
5. Afenifere, O. (2018): It's left for Nigerians to decide; Vanguard, Tuesday, April 10, p. 52.
6. Ajayi, Y. & Gabriel, C. (2018). Ohanaeze insists on restructuring Nigeria. Vanguard, Tuesday, December, 5, p. 15.
7. Augustine, E. (2018). Buhari links Gaddafi hitmen with killers-herdsman. The Nation, Thursday, April, 12, p. 1.
8. Available at: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/005/y4176E/y4176E00.pdf>.

9. Azimazi, G (2017). Buhari says over 12m farmers joined rice, wheat revolution: The Guardian, Friday, December 15.
10. Babalola, G. (2015). Ethical Politics and Religion in Nigeria Implication for National Integration.
11. Bukola, C.A. (2018). Herdsmen allegedly kill farmers in Nasarawa, destroyed houses: January 5, metro news.
12. Bukola, C.A. (2017). Anti-open grazing law: Fulani herdsmen reject ranching. www.naijanews.com.
13. Buss, A. (1961). The psychology of aggression. New York: Wiley.
14. Channel, Tv. (2018). Herdsmen-Farmers Crisis: We Must Avoid Making inflammatory comments, says IGP: February 16.
15. Charles, K. & Johnbosco, A. (2018). Trump to Buhari: Protect Nigerians against the spate of killings: Vanguard, Tuesday, May 1, p. 1 & 39.
16. Chimaobi, N. (2018). Stop killing or resign, the body of Catholic Priests tell Buhari: Vanguard, Tuesday, May 1, p. 34.
17. Clifford, N & Chukwumezie, U. (2018). Auto accident and Violent Crime in Nigeria: Vanguard, Sunday, March 11, p. 40.
18. Dapo, A. (2018). Callous herdsmen attacked butcher, raped women: Vanguard, Sunday, March 4, p. 17.
19. Dapo, A. (2018). Herdsmen killings should be seen as a national problem, not Buhari affairs: Vanguard, Saturday, March 17.
20. Daud, O. (2018). Stop the killings, African church primate urges Buhari: Vanguard, Sunday, May 13, p. 14.
21. Davis, J. Hatfi, J. (2007). The economics of mobile pastoralism: a global summary. *Nomadic Peoples* 11 (1): 91–116.
22. Dele, S. (2018). Buhari / APC government characterized by incompetence and corruption: Vanguard, Sunday, February 25, p. 16.
23. Dennis, A. (2018). Restructuring II determine South, Middle-Belt Votest: Vanguard, Friday, May 14, p. 5.
24. Dirisu, Y. (2018). Disintegration does not answer to the national question, says Amaechi. Vanguard, Wednesday, April 11, p. 6.
25. Dollar, J. (1939). *Frustration and Aggression* new Haven, CN: Yale University Press.
26. Dong, S.K, (2016). Wen, L. Zhu, L. Lassoie, J.P. Yan, ZL. Shrestha, KK. Pariya, D. Sharma, E. (2009). Indigenous yak and yak-cattle crossbreed management in high altitude areas of northern Nepal: a case study from Rasuwa district. *Afr J Agric Res* 4 (10): 957–967.
27. Ediri, E. (2018). Federal Government promises adequate security for students in Unity Schools: Vanguard, Tuesday, April 10, p. 8.
28. Emmanuel, A. L. (2017): Buhari, dividing Nigeria along ethnic-religious lines – Akitu: Vanguard, Monday, November 24.
29. Enogholase, G. (2018): I have no regret moving the motion for the impeachment of Buhari-Sen Urhoghide: Vanguard, Sunday, April 29, p. 4.
30. Etzioni, A. (1965). *Political Unification*, New York, Holt Rhinehart and Winston.
31. FAO, (2002). *Cattle and small ruminant systems in sub-Saharan Africa: a systematic review*.
32. Fayose, A. (2018). He has failed on all fronts: Vanguard, Tuesday, April, 10, p. 52. *The dictionary of Cultural Literacy* (2005), Nugent (2013).
33. Gbade, O. (2018). Nigeria’s federalism bastardised: Oyegun, the Nation, Thursday, February 1.
34. Gbenga, A. (2017). IBB Varsity Raises fees for non-indigene: Independent. Tuesday, December 12.
35. Gbenga, O.O. (2018). Benue killings may lead to religious conflict: Vanguard, Sunday, April 29, p. 35.
36. Ikoku, D.C. (2017). The need to Restructure Nigeria now to Enhance National Unity: Vanguard, Saturday, April 10, p. 16.

37. Ikokwu, D.C. (2018). Why it is dangerous to delay Nigeria's restructuring till 2019 or beyond; Vanguard, Sunday, March 4, p. 9.
38. Jide, A. (2018). The Return of Boko Haram, like Chibok, like Dapchi. The complicity that aided the terror groups: Vanguard, Sunday, February 25, p. 36.
39. Johnbosco, A. (2018). Taraba will be attacked in 10 days Governor crises out: Vanguard, Friday, February 2.
40. Johnbosco, A. (2018). Why farmers/herdsmen clashes may get worse-ogbe, Vanguard, Tuesday, April 10, p. 8.
41. Junaid, M. (2018). Nigerians will live to regret it: Vanguard, Tuesday, April 10, p. 52.
42. Khazanov, A. (1994). Nomads and the outside world. Cambridge University Press, New York.
43. Kingsley, O. & Joseph, E. (2018). T.Y. Danjuma: Army probes alleged involvement of personnel in farmers / herders clashes; Vanguard, Tuesday, April 10, p. 9.
44. Kolade, A. (2018). Politicians have hijacked cattle farmers / herdsmen crisis-Miyetti Allah National President: The Nationonline.net, Tuesday, January 18.
45. Lekan, B. (2018). Herdsmen-farmers clashes triggered by environmental, not an ethno-religious issue: Vanguard, Sunday, March 11, 2018 p.5.
46. McGregor, A. (2014). Alleged Connection between Boko Haram and Nigeria's Fulani Herdsmen Could Spark a Nigerian Civil War. *Terrorism Monitor*, 12(10): 8–10.
47. Miller, N.E. (1941). The frustration-aggression hypotheses. *Psychological Review*, 48, 337–342.
48. Nwafor, S. (2018). My 2019 bid is to serve, not for personal gains– Buhari: Vanguard, Sunday, May 6, P. 6.
49. Nwokoro, O. & Olaoluwa, O. (2017). Hurilaw: Threatened to Sue Federal Government Over Violation of Federal character Principle: m.guardian.ng / new, September 13.
50. Odoma, D. (2018). Prayers, the only option to Sustainable Peace: Vanguard, Tuesday, April 10, p. 35.
51. Ogbe, F. (2018). 2019 you are deceiving yourself, PDP tells President Buhari, punch, Saturday, April 28, p. 7.
52. Okoli, C. (2017). Growing Herdsmen Militancy is adding to West Africa Security Threat: The Conversation Africa, Inc.
53. Olalekan, A. (2018). I remain committed to Nigeria Unity: Punch, Saturday, April 28, p. 7.
54. Olasunkanmi, A. (2018). Cleric to Buhari: Show more concern in the protection of human lives; Vanguard, Sunday, February 25, p. 39.
55. Olayinka, A. (2018). I remain committed to Nigeria Unity, say Buhari; punch, Saturday, April 28, p. 7.
56. Olusola, F. (2018): 2019: You are deceiving yourself, PDP tells President Buhari, punch, Saturday, April 28, p. 7.
57. Omawumi, E. (2016). History of Fulani herdsmen and farmers clashes in Nigeria: Punch, Friday, June 21.
58. Omeriza, A. (2018). Why I'm seeking a 2nd term-Buhari: Wild jubilation in Kano, Vanguard, Tuesday, April 10, p. 49.
59. Onifade, A. D. (2013). Towards National Integrations in Nigeria. Jumping the hurdles: Onifade, Comfort Press.
60. Onyadongha, S. (2018). Federal Government had been unfair to the Ijaw ethnic nationality of the Niger Delta Vanguard, Thursday, January, 4. p. 12.
61. Onyia, D. (2018). Why I'm seeking a 2nd term– Buhari: Buhari should not seek re-election, Vanguard, Tuesday, April 10, p. 49.
62. Osimen, I. D. (2002). Ethnicity and identity crisis: challenges to National Integration in Nigeria: Osimen et al (2002) in Ademola, (2013).
63. Otite & Albert, (1990). Community conflicts in Nigeria management, resolution and transformation spectrum Books limited, p. 378.

64. Rose, E. (2018). Nigeria News Today: Exercise restraint, learn to live in peace, Buhari urges Benue people.
65. Rouhollah, R. (1966). The northern tier: Afghanistan, Iran and Turkey. Van Nostrand, Princeton, p. 85.
66. Sahara Report. (2018). Wike blamed APC, Buhari for Nigeria's security problems: New York, April 11.
67. Sani, T. (2018): www.premiumtimesng.com: Nigeria government blames anti-open grazing law for killings by herdsmen. April 25.
68. Sears, R. (1939). Frustration and Aggression, Yale University Institute of Human Relations Publisher.
69. Yamane, T. (1967). Statistics: an introductory analysis, 2nd edition, New York: Harper and Row.
70. Zeuner, F.E, (1956). The domestication of animals. Scientia vol XCI. N-DXXXV, series VI: 23–28.1
Overview: Pastoralism in the World.

PEDEAPSA PRIVATIVĂ DE LIBERTATE CA TRAUMĂ. TRASEUL
DEȚINUTULUI SPRE REINTEGRARE ÎN SOCIETATE ȘI IDEALUL
INSTITUȚIEI PENITENCIARE

ROBERT COSMIN POPESCU*

ABSTRACT

IMPRISONMENT AS TRAUMA. THE DETAINEE'S PATH
TO REINTEGRATION INTO SOCIETY AND THE IDEAL
OF THE PENITENTIARY INSTITUTION

The article presents the subjective side of the detainee's rehabilitation process, including those aspects of the prison environment that can cause trauma and hinder the social reintegration of the released person. Various sources and studies were used to describe the current situation in some Romanian penitentiaries. The educational activities, the detention environment and the post-detention assistance were analyzed from the perspective of the reintegration into society of the person deprived of liberty. The arguments presented in this article indicate a discrepancy between the functional intentionality of the penitentiary institution (as described by the ANP) and the state of affairs identified at the level of social media in detention. The article advances a series of suggestions for improvement, which can help to synchronize the current prison performance against the European benchmark.

Keywords: detention, reintegration, Romanian penitentiary system, recidivism.

INTRODUCERE

Ne-am propus în cadrul articolului să facem o analiză succintă a eficacității *intervenției recuperative* în România, facilitată de instituția penitenciară. Punctul de pornire al analizei îl constituie declarația oficială ANP (Administrația Națională a Penitenciarelor) referitoare la misiunea și responsabilitatea instituției. Eficiența modului în care ANP organizează activitățile de reintegrare socială este evaluată în funcție de rata recidivei, exprimată comparativ, în contextul spațiului european, iar eficacitatea măsurilor, în baza interviurilor aplicate unui număr de zece foști deținuți.

---

* PhD Candidate, SCOSSAR, e-mail: rcosminp@gmail.com.

Descrierea procesului de încarcerare și detenție ajută la explicarea contradicțiilor dintre dezideratul instituției și starea de fapt. Concluziile unor studii anterioare, care expun cauzele acestor contradicții, completează analiza și contribuie la rezumarea unor soluții de eficientizare a activităților de reintegrare socială, utile persoanelor private de libertate, penitenciarelor și societății.

ROLUL INSTITUȚIEI PENITENCIARE

Scopul penitenciarului ca instituție a cunoscut variații de-a lungul timpului. În perioada feudală, ca instrument al autorității imperiale sau locale, a avut în vedere servirea acesteia prin aplicarea represivă a pedepselor. Spectrul caznelor cuprindea o diversitate de pedepse corporale, de la pedepse infamante și tortură, până la forme inumane de execuție. Acestea aveau o motivație punitivă, fiindcă, în cele mai multe cazuri, cel supus chinurilor detenției rareori scăpa cu viață (Bruno, 2006, p. 212). Ca urmare a extinderii în spațiului românesc a concepțiilor iluministe, în secolul al XVII-lea este inițiată prima reformă a mediului carceral, de către domnitorul Nicolae Mavrocordat. Astfel, închisorile devin locuri unde nu doar se ispășește pedeapsa, ci se și încearcă a „alina durerea... și sufletul cerca a îndrepta” (Radu, Popescu, 1973, *apud* Bruno, 2006). În secolul al XIX-lea, închisorile românești devin un loc unde deținuții își ispășeau pedeapsa servind societatea prin muncă în atelierele unității de executare a condamnării. Tot în acest timp, reformarea sistemului penitenciar a transformat închisoarea într-o unealtă de control a nemulțumirilor colective (Bruno, 2006). Odată cu perioada comunistă, nemulțumirile populare sunt catalogate drept trădare națională și aspru pedepsite. Populația penitenciarelor crește exponențial, pedepsele se apropie prin cruzime de cele din perioada Evului Mediu, iar scopul instituției devine cel de epurare a unor clase și grupuri sociale potrivnice comunismului sovietic. Apare un nou tip de tortură, *reeducarea*, personalul este militarizat și întregul sistem politizat (Bălan, 2000, p. 153). Perioada de tranziție a anilor '90, pe fondul unui deficit de reglementare și control, a permis extinderea alarmantă a corupției în cadrul personalului penitenciar (Drăghici, 2014, p. 220), în timp ce condițiile de detenție s-au deteriorat din ce în ce mai mult. O normalizare a situației din penitenciarele românești are loc odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, acesta este momentul în care cadrul penitenciar din România cunoaște o nouă tranziție, ghidată de normele europene. În același timp, scopul instituției se îndreaptă, cel puțin în latura sa formală, către un mod de aplicare a pedepsei orientat către principii restaurative și de reabilitare socială a deținutului. Această țintă este exprimată în misiunea Administrației Naționale a Penitenciarelor, aceea de a asigura „intervenția recuperativă a persoanelor private de libertate în condiții care garantează respectarea demnității umane”:

„Administrația Națională a Penitenciarelor este serviciul public responsabil cu aplicarea regimului de detenție și cu asigurarea intervenției recuperative, în condiții care garantează respectarea demnității umane, facilitând responsabilizarea și reintegrarea în societate a persoanelor private de libertate și contribuind la creșterea gradului de siguranță a comunității, menținerea ordinii publice și securității naționale”¹.

Scopul declarat al instituției penitenciare românești, reprezentată prin Administrația Națională a Penitenciarelor (ANP), este de a contribui la apărarea ordinii publice inclusiv prin „aplicarea regimului de detenție și organizarea de activități educative, de asistență psihologică și asistență socială destinate reintegrării sociale a persoanelor private de libertate”. Penitenciarele își asumă declarativ responsabilitatea pregătirii deținutului pentru liberare și reintegrare socială, imediat după primirea în locul de deținere. Aceasta se face în mod oficial printr-un plan individualizat de intervenție recuperativă care presupune „activități de instruire școlară, de formare profesională, programe educative, de asistență psihologică și asistență socială”.

„Pregătirea pentru liberare și reintegrare socială începe imediat după primirea în locul de deținere, stabilirea unui regim de executare a pedepsei privative de libertate necesitând întocmirea unui Plan de evaluare și intervenție educativă și terapeutică pentru fiecare persoană condamnată. Persoanele private de libertate beneficiază, în manieră individualizată, de intervenții recuperative [...]. Activitățile specifice de educație, asistență psihologică și asistență socială, coordonate de către personalul de specialitate, exclusiv în perioada traseului execuțional, reprezintă o condiție necesară, dar nu și suficientă a reintegrării sociale”².

În cadrul articolului vom prezenta disfuncționalitățile identificate în constituirea acestei maniere individualizate (care presupune adaptarea programelor educative și de asistență pentru fiecare deținut în parte) prin care sunt aplicate aceste intervenții recuperative, precum și conținutul unora dintre activitățile educative. Pentru o înțelegere contextualizată a acestora, considerăm util să parcurgem mai întâi situația recidivei infracționale în România. Am ales acest indicator pentru a evalua eficiența sistemului penitenciar în privința reintegrării sociale. Vom completa instrumentarul analizei noastre cu informații din alte studii, pe aceeași temă, și prin interviuri cu foști deținuți. Pentru a obține o imagine mai detaliată a celor studiate, vom prezenta și opiniile unor angajați din cadrul sistemului penitenciar.

---

¹ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf> accesată în data de 03.05.2020.

² <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Strategie-v5.pdf> accesată în data de 05.05.2020.

RECIDIVA CA INDICATOR AL EFICIENȚEI PENITENCIARELOR ÎN PROGRAMELE DE REINSERȚIE SOCIALĂ

O definiție care surprinde esența termenului de recidivă îi aparține lui Maltz. Acesta o caracterizează succint ca fiind o „reîntoarcere la comportament delinvențial, pentru care persoana a fost condamnată și care se prezumă că a fost corectat” (Maltz, 2001, *apud* Țica, 2014). Foucault (2005) apreciază că eforturile sistemului penitenciar au drept rezultat menținerea constantă sau creșterea criminalității, dar în niciun caz diminuarea acesteia. Acest aspect este întărit de Boudon (1998) care afirmă că penitenciarul joacă, în principal, rolul unui loc de perfecționare infracțională. Astfel, recidiva devine mult mai probabilă, mai ales că statutul de fost deținut duce la excludere socială (Țica, 2014, p. 20). Unele urmări ale acestui fenomen sunt costurile crescute de administrare a penitenciarelor și menținerea unor sentimente de teamă în rândul populației (*idem*), prin construirea imaginii recidivistului, în mentalul colectiv, ca o persoană cu potențial antisocial.

Privită cronologic, în România, rata recidivei a crescut de la 15% în 1990 la 38% în anul 2018³, indicând o accentuare a ineficienței instituției penitenciare de a reintegra deținuții. Aceste date descriu recidiva postexecutorie (deținuți care se întorc în penitenciar înaintea unui termen prestabilit precum reabilitare, prescripție, grațiere). Conform indicatorului recidivei perpetue (care exclude intervalul de timp în înregistrarea pentru unei noi infracțiuni) acest procent urcă la 60% în anul 2018. „Faptul că aproape jumătate din numărul deținuților este format din cei care au mai trecut prin experiența sistemului de justiție penală demonstrează carențele acestuia” (Dâmboeanu, 2011, pp. 295–312). Aceste carențe pot fi înțelese și explicate ca deficiențe funcționale ale unor structuri penitenciare particulare, insuficient organizate pentru a face față misiunii instituționale sau ele pot constitui un indicator al ineficienței funcționale a sistemului de detenție ca soluție de reintegrare a deținuților. Articolul nostru se va focaliza asupra celei de-a doua ipoteze.

Vom lua ca punct de reper rata recidivei declarate de 38 % (avem date comparative la nivelul Uniunii Europene doar pentru anul 2009, când rata recidivei declarate a fost 45,8 %, una dintre cele mai mari înregistrate în Uniune) în abordarea „carențelor” instituției penitenciare și începem prin descrierea procesului încarcerării și al detenției. În cea de-a doua parte a articolului, ne concentrăm asupra consecințelor intervențiilor recuperative, iar la final, propunem unele măsuri de eficientizare a procedurilor.

Scopul acestui demers este de a identifica incongruențele dintre proiecția și rezultatul intervenției recuperative, pentru a avansa o argumentație explicativă și a propune unele măsuri de îmbunătățire.

---

³ <http://anp.gov.ro/revista-de-practica-penitenciara/noutati/ponderea-detinutilor-recidivisti-in-populatia-penitenciara-general/> accesată în data de 05.05.2020.

METODOLOGIE

Ipoteza noastră este că, tendința actuală de aplicare a pedepsei se înscrie în registrul represiv, susținut pe principiul inducerii fricii și presiunii psihologice, contrar celor declarate oficial de ANP. Frica stă în principal la baza tehnicilor de reintegrare aplicate în penitenciarele din România, nu înțelegerea și asimilarea unor noi valori și modele de comportament, baza pedepselor cu scop restaurativ. În acest context, metodele cercetării calitative sunt cele mai potrivite pentru a explora modul în care sunt implementate programele de reintegrare socială. Astfel, descrierea mediului penitenciar și a procedurilor de încarcerare a fost posibilă prin interviuarea a 10 foști deținuți și a unui consilier de reinscriere. Datele colectate prin interviurile aprofundate au fost corelate și analizate coroborat cu informații furnizate de diverse rapoarte ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, Asociației Pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki (APADOR–CH), acte normative și studii pe tema condițiilor din penitenciare.

Datele colectate din interviuri, analiza unor studii anterioare și o serie de documente oficiale constituie ghidul nostru în enunțarea efectelor detenției și a soluțiilor pentru eficientizarea programelor educative.

ARESTAREA, PERCHEZIȚIA ȘI INTEROGAREA

Nu de puține ori arestarea suspectului implică uzul forței de către anchetatori pentru a-l imobiliza în cazul în care acesta opune rezistență. Șocul fizic sau / și psihologic marchează ruptura dintre modul de viață pe care suspectul îl avea înaintea arestării și cel care urmează a se desfășura. Această ruptură este adâncită de percheziția anchetatorilor. În cadrul acestei activități are loc violarea intimității suspectului, sub ochii unor martori, persoane străine sau cunoscute⁴. Începe procesul subminării identității individului, prin „testele de supunere” (Goffman, 2004, p. 27), specifice etapei de inițiere a instituțiilor totale.

„Ce vorbești mă că dintr-o dată m-am trezit cu fața de asfalt și cu bocancu’ pe gât [...] mi-am dat seama că gata, o iau de la capăt”. (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

„Am început să fug dar degeaba, știam că tot o să mă prindă, n-avea rost. M-am aruncat la pământ și-au venit doi, mi-au pus cătușele” (C., fost deținut Rahova, Jilava, perioada 2012–2017).

În cadrul interogării, anchetatorii folosesc diferite tactici psihologice de intimidare⁵ considerate necesare pentru obținerea unor declarații adevărate.

⁴ <https://wolterskluwer.ro/art-159-efectuarea-perchezitiei-domiciliare/> accesată în data de 05.05.2020.

⁵ <https://www.apa.org/monitor/2014/05/jn> accesată în data de 05.05.2020.

Chestionarea suspectului într-un birou înconjurat de procurori și polițiști, amenințarea cu ani grei de detenție și derularea anchetei din punctul de vedere al prezumției de vinovăție sunt doar câteva dintre tacticile folosite de anchetatori:

„De-abia mă operasem la picior și m-au chemat la secție. «Nu că să vin acum dacă nu venim noi și te luăm». Acolo erau toți în jurul meu, vreo șase polițiști care o țineau pe-a lor: «Hai că știm că tu i-ai dat marfa, de unde ați luat-o, zi că nu scapi.» Mă durea și picioru' eram și obosit, speriat, am zis chestii care nu erau adevărate...” (M. I., martor)

„Eu le ziceam că e pentru consum propriu, că oricum nu cumpără nimeni așa ceva, ei o țineau pe-a lor, că voiam să vând [...]. Erau șapte inși, șapte anchetatori pentru un pârlit. Veneau întrebări din toate părțile iar avocatul din oficiu se uita, nu zicea nimic”. (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Suspectul este apoi dus într-un loc de deținere preventivă, percheziționat corporal amănunțit, iar bunurile personale, în afară de haine, îi sunt reținute. Urmează 24 de ore în care suspectul este ținut în condiții sanitare improprii⁶, uneori alături de persoane suspectate de comiterea unor infracțiuni violente, labile psihic, suferind de sevraj etc. După acele 24 de ore, suspectul primește un mandat de arestare preventivă pentru 29 de zile⁷.

„După ce am făcut percheziția la piele, mi-au luat șireturile, cureaua, portofelul și m-au băgat într-o cameră unde n-aveai loc să respiri. Erau opt inși în paturi, capacitate maximă, și eu pe jos, pe o saltea jengoasă de mi-era frică că iau hepatită și mai știu eu ce. S-au eliberat dimineața, au fost puși pe cursă un criminal și un tip acuzat de viol. Da' pe parcurs au tot intrat și ieșit, drogați, proxeneți, și ce-or mai fi făcut ei că nu știi, știi doar ce-ți zic ei, atât.” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

În tot acest timp, cursul obișnuit al vieții arestatului se schimbă radical. În cazul în care era angajat, colectivul de muncă se trezește cu un om lipsă. Problemele devin mai mari dacă acesta deținea o funcție de răspundere. Tot în domeniul profesional, dacă arestatul este managerul sau proprietarul unei firme, pierderile pot fi semnificative din punct de vedere financiar, dar și cel al resursei umane.

„Lăsat totu' în seama secretarei, nu știam nimic: ce pierdere, ce se întâmplă. Confiscat tot la mine, nenorocit” (R., patron firmă procesare carne, arestat preventiv, Arestul Central București, perioada 2013).

Familial, social, toți cei implicați suferă un șoc din cauza reținerii inculpatului. Detenția nu îl afectează doar pe cel arestat, ci se răsfrânge (în diferite grade) la

⁶ <https://www.apador.org/en/?s=arestare+preventiv%C4%83> accesată în data de 05.05.2020.

⁷ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/120611> accesată în data de 06.05.2020.

nivelul tuturor sferelor sociale din care acesta face parte. Detenția îl deconectează pe deținut de mediul său social. Acesta are acces limitat la lumea din care a făcut parte. În prima zi a arestării, accesul se reduce doar la câteva apeluri telefonice⁸, apoi o vizită de o oră pe săptămână.

TRANSFERUL CĂTRE CENTRUL DE DEȚINERE. CARANTINA. CONDAMNAREA

Arestul preventiv se poate întinde pe parcursul câtorva luni. În unele centre de arestare preventivă, cum este cazul Arestului Central (cel mai mare din București⁹), inculpatul este obligat să trăiască într-un spațiu de aproximativ 8 mp, alături de până la alte patru persoane. Aceste condiții privesc arestatul de intimitate și de acei minim 3 metri pătrați specificați în art. 137 din Decretul nr. 6 / 1996¹⁰. Situația centrelor de detenție este mai îngrijorătoare, fiindcă modul de organizare a spațiului și supra-aglomerarea împiedică asigurarea condițiilor de viață într-un spațiu de mărime suficientă¹¹. Speranța de a fi liberat se micșorează pe măsură ce arestatul petrece din ce în ce mai mult timp în acest mediu. Cel arestat se adaptează mediului carceral, unde are acces la un spațiu în aer liber, doar o oră pe zi. Spațiul în aer liber este, de fapt, o arie asemănătoare camerei de deținere, împrejmuită de patru pereți, cu tavanul având vedere la cer. În tot acest timp îi este asigurată o hrană săracă nutritiv care, deseori, este servită preferențial (Bruno, 2006, p. 181).

După această primă perioadă de acomodare, urmează un nou moment semnificativ, cel al condamnării în primă instanță. (Florin, 2009, p. 18). Odată ce se decide transferul noului deținut într-un penitenciar, acesta va sta timp de trei săptămâni într-o cameră de carantină („Manualul de Proceduri în Sistemul Penitenciar”, p. 21). Transferul din unitatea de arest până la penitenciar durează o zi întreagă, fiind înțesat de proceduri de organizare și verificare care-i obligă pe viitorii deținuți să aștepte în încăperi murdare, umiditate și mirosuri pestilențiale.

„Chiuveța n-avea sifon, curgea pe jos [n.a. apa] și ți-era scârbă să bei la cât jeg era acolo. Mirosea ca o ghenă” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

„De pe Arest a trebuit să stăm vreo trei ore pe urlătoarea [n.a. camera de așteptare] aia jechoasă. Era murdar acolo și îngust, stătea ca-n tramvai. Și te lua să semnezi ceva, după te ducea înapoi, apoi iar să mai semnezi nu știi ce” (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

⁸ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/181314> accesată în data de 06.05.2020.

⁹ <https://www.apador.org/en/raport-asupra-vizitei-in-centrul-de-retinere-si-arestare-preventiva-nr-1-bucuresti/> accesată în data de 13.05.2020.

¹⁰ Decretul nr. 6/1996. (VII.12.) al Ministrului Justiției privind Regulamentul de executare a pedepsei închisorii și a arestării preventive, în vigoare până la 31 decembrie 2014.

¹¹ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2020/04/28.04.2020-Capacitatea-de-cazare-a-unitatilor-si-efectivele-acestora.pdf> accesată în data de 05.06.2020.

Perioada de carantină presupune familiarizarea noului deținut cu regulile penitenciarului, facilitățile și posibilitățile de a-și folosi timpul de-a lungul pedepsei. Această familiarizare, deși ar trebui făcută în mod riguros structurat (conform „Manualului de Proceduri în Sistemul Penitenciar” p. 330), persoanele intervievate au indicat că este făcută superficial sau deloc de către personalul instituției penitenciare.

„Educatorul m-a intervievat câteva minute în primele zile de carantină. L-am întrebat eu ce pot să fac, ce activități sunt, iar răspunsul nu a fost clar. M-a îndemnat să dau cerere de muncă după carantină, în rest, mi-a dat de înțeles că nu prea e nimic de făcut”. (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Deținuții mai vechi sunt cei care, prin exemplul și discursul lor, oferă o imagine a vieții la care ar trebui să se aștepte cel nou. Aceștia îi fac cunoștință cu regulile nescrise: tariful pentru un meniu mai bun, restricțiile de comunicare cu cadrele, modul în care se face accesul la facilități precum sala de sport etc., precum și cele de ordine interioară, stabilind astfel o ierarhie a camerei (Bruno, 2006, p. 66).

Pe parcursul celor trei săptămâni, noul deținut este intervievat succint de către educatorul secției, făcându-i-se un profil pe baza căruia ar trebui să i se stabilească un regim individualizat de detenție – însă, de cele mai multe ori, acest profil ajunge doar o anexă a dosarului deținutului (*ibidem*). Rămâne în sarcina arestatului să caute posibilități de transformare a pedepsei într-una mai suportabilă.

„Ce să faci, n-ai ce să faci, mai citești o carte, mai te duci la biserică, dacă ai noroc te bagă la cursuri... Da, noroc, că e bătaie pe cursuri, mai ieși și tu din cameră.” (C., fost deținut la Rahova, perioada 2012–2017).

Tot pe cale informală deținutul află că poate avea un loc de muncă pe perioada pedepsei (în funcție de pedeapsa primită, locul de muncă poate fi doar în penitenciar sau în afara lui), că există bibliotecă, club social și biserică. Aceste informații sunt răspândite pe avizierele secțiilor dar, devreme ce deținutul în sistem închis petrece 23 de ore în cameră, nu are șansa de a le consulta prea des. Singurele momente când le poate citi sunt cele în care tranzitează culoarele secției de deținere, când este escortat la magazin pentru cumpărături sau pentru înfățișarea la instanțe. Apoi, dacă luăm în considerare faptul că există, în cadrul populației penitenciare, persoane cu un nivel scăzut de alfabetizare, ar fi indicată completarea informării și prin alte metode.

După cele trei săptămâni se presupune că deținutul își știe drepturile, obligațiile, cunoaște facilitățile centrului de deținere și s-a adaptat noului său statut. Cu toate acestea este dovedit că cele mai multe sinucideri post încarcerare au loc în primele două luni de la aflarea verdictului (Chemithe, T. 1979, *apud* Bruno, 2006),

însă nici o persoană pe care am interviuat-o nu a declarat că a beneficiat de consiliere psihologică, din oficiu, după aflarea condamnării.

„Și psihologu' ce să facă, n-are ce să facă. Bate și la ochi dacă te ceri la psiholog, zice că intri la comandant în loc de psiholog [...] Te descurci singur aici” (B., fost deținut la Rahova și Jilava, perioada 2013–2017).

„Mai un fotbal, mai o sală, trece timpul'. Pe mine mandatul trecut psihologul m-a ajutat mult, m-a liniștit. Da' greu, greu, că e mulți care se cer la psiholog și pe cine să ia primu' că toți zice că e urgent, că vreau acum” (V., fost deținut Rahova, 2013–2017).

„S-au uitat cam aiurea la mine când le-am zis că vreau să vorbesc cu psihologul [n.a. cei din cameră]. Mi-au dat de înțeles că n-are rost, să fiu tare, sunt tânăr, trece, dar tocmai primisem condamnarea de șapte ani și jumătate și mă băgaseră în cameră cu mari interlopi din clanul Sportivilor. M-am cerut la psiholog mai mult ca să mă mute din cameră și, ce-i drept, m-a ajutat” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

VIATA ÎN PENITENCIAR. OPORTUNITĂȚILE SAU LIPSA LOR

Odată ce șocul condamnării se atenuază și deținutul ajunge să cunoască regulile scrise și nescrise ale mediului penitenciar, acesta încearcă să-și transforme timpul într-unul util. Oportunitățile de folosire a timpului sunt munca, de cele mai multe ori necalificată, exercițiile fizice în aer liber (doar o oră pe zi în cazul celor ce-și derulează pedeapsa la regim închis și semi-deschis), exercițiile fizice într-un spațiu special amenajat dar cu aparatură uzată, cititul, continuarea studiilor, pregătirea profesională prin cursuri de calificare și diverse cursuri educative¹². Ne vom opri asupra ultimelor trei fiindcă le considerăm a avea o importanță majoră în pregătirea deținutului pentru reintegrarea în societate.

Posibilitatea continuării studiilor în interiorul penitenciarului este oferită pentru pregătirea școlară de nivel primar, gimnazial și liceal¹³. Inițiativa este lăudabilă, însă, metodele folosite și slaba pregătire a personalului, deturneză atenția elevilor adulți de la scopul inițial al educării. Orele de școală în penitenciar devin cel mai adesea motiv de a ieși din cameră, de a socializa, de a i se scădea mai mult timp din pedeapsă (Bruno, 2006, p. 186).

„Mai ieși și tu din cameră, mai faci o caterincă, mai miroși o femeie. Și e câștigu' mai bun la școală decât la muncă” (B., fost deținut Rahova, 2014–2016).

În cazul în care deținutul era student în momentul arestării și dorește să-și continue studiile sau dorește să fie admis la o facultate și să urmeze cursurile de

¹² <https://www.europris.org/wp-content/uploads/Romania-RO-prisoner-information-sheet.pdf> accesat în data de 27.05.2020.

¹³ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/73604> accesat în data de 27.05.2020.

licență, o poate face doar dacă își ispășește pedeapsa în regim deschis sau semi-deschis, sub escortă, încătușat, iar costurile deplasării, escortării sunt suportate de către deținut (HG 156 din 2016: 3). În aceste condiții ar fi interesant de știut câte persoane aleg *de facto* să urmeze cursurile universitare din detenție.

Reprofesionalizarea deținuților este considerată una dintre cele mai avantajoase soluții pentru reintegrarea acestora în societate (Toma, 2016, p. 5), dar și pentru sustenabilitatea financiară a penitenciarelor (Bruno, 2006, p. 194). Pentru susținerea acestei soluții au fost implementate programe de cursuri de calificare, însă acestea rămân subfinanțate iar accesarea fondurilor externe este dificilă, așteptându-se lansarea unor linii de finanțare pentru organizarea lor¹⁴.

Cursurile și activitățile educative sunt un alt canal important de influențare a comportamentului deținuților. Prin acestea se pot forma principii, se pot învăța atitudini, însă, în cazurile studiate, acestea sunt transformate în activități neadaptate la biografia și la nevoile cursantului. Sunt promovate efectele terapeutice ale creării goblenurilor, diferitelor figurine din hârtie, desenatului – activități care au efect în cazul minorilor cu nevoi speciale (Hurubaru, 2009, p. 15), însă punem la îndoială utilitatea acestora pe termen lung, în cazul persoanelor private de libertate.

Cursurile de cultură generală sunt binevenite, însă cu greu este păstrată informația de către cei prezenți fiindcă nu le văd utilitatea la viața lor obișnuită în care domină alte valori precum a „avea bani, a fi în relații bune cu familia și a fi sănătos” (Florian, 2009, p. 66).

Chiar și în aceste condiții, participarea la cursurile menționate mai sus este un privilegiu pentru mulți dintre cei închiși. Lipsa personalului împiedică organizarea acestor cursuri pentru toată populația penitenciară. Deținuții sunt obligați să aștepte săptămâni pentru a participa la un curs educativ, să insiste, să facă cereri, dar mai ales să respecte regulile de ordine interioară, orice abatere însemnând pierderea anumitor drepturi.

„M-am rugat de ei trei săptămâni să mă scoată și pe mine la un curs d-ăla. De fiecare dată ziceau «Da, da» și dup-ai-a c-a plecat educatoarea. Pe a cincea [n.a. secție de deținere], când a venit educatoru' pe scurtă, s-au strâns toți buluc la gratie de zicea că le aruncă pâine da' ei cereau să-i treacă la un curs ceva că o iau razna pe cameră” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

ADAPTAREA (GOSPODĂRIREA, TIMPUL LIBER, MUNCA)

Adaptarea la viața de zi cu zi în mediul penitenciar românesc presupune improvizații, foarte adesea inadecvate la condițiile de viața din prezent. Camerele de detenție nu sunt dotate cu aparatură electrocasnică (de curând au fost introduse frigiderice în Penitenciarul Rahova). Astfel, spălătul rufelor se face în lighean, gătitul

¹⁴ <https://cursdeguvernare.ro/doar-700-de-detinuti-au-urmat-cursuri-de-calificare-profesionala-in-ultimii-2-ani.html> accesat în data de 28.05.2020.

cu ajutorul rezistențelor de reșou (folosirea acestora este interzisă, iar achiziționarea lor se face cu anumite riscuri) sau cu fierbătoare de cafea. Fierbătorul de cafea este folosit și pentru încălzirea pe timpul iernii, în condițiile unui program de apă caldă limitativ, sunt folosite diverse improvizații riscante pentru a încălzi apa în lighean.

„Aveam frigider doar iarna, pe pervaz, afară. Vara țineam țiplele și ce mai era, o Cola ceva în cadă, în apă rece [...]. Ca să mă spăl când veneam de la muncă, vara îi mai dădeam cu apă rece da' nu prea des că dacă făceam ceva la cap, răceam, e greu cu doctorii, cu pastilele aici. Încălzeam cu fierbător, da' se-ncălzea repede. Cam incomod că era la lighean, ca la țară”
(P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Contactul cu lumea din afara mediului penitenciar este limitat la vizitele săptămânale ale apropiaților și la apelurile telefonice. Există penitenciare în care s-au instalat telefoane în camerele deținuților însă prețul perceput pentru un apel este mai mare decât cel perceput de rețelele de telefonie și este prohibitiv. Au existat numeroase cazuri în care deținuții au reușit să introducă și să folosească telefoane mobile în penitenciar, încărcarea acestora făcându-se cu baterii AA sau prin conectarea la sursa de energie a becului¹⁵.

Dacă ne oprim asupra prețurilor din magazinele penitenciarelor, acestea sunt cu un adaos comercial considerabil¹⁶. Având în vedere că majoritatea populației penitenciare are un nivel de educație scăzut¹⁷ și provine dintr-un mediu social defavorizat, iar puținele subterfugii de relaxare psihologică sunt satisfacerea plăcerilor biologice, prețurile acestor magazine adaugă o presiune în plus asupra deținutului și a familiei sale.

TIMPUL LIBER

Deținuții în sistem închis își desfășoară activitățile în camera de deținere, singurele ocazii de a ieși fiind activitățile sportive, ora de plimbare sau cursurile educative. Pentru mulți dintre ei, televizorul este sursa principală de divertisment. Acesta este un mod pasiv de petrecere a timpului liber (Alexander, 2017, p. 4), revenindu-i deținutului responsabilitatea de a-și găsi preocupări active de petrecere a timpului, care de regulă iau chipul jocului de cărți, rummy, barbut, citit, gătit (cu toate că este interzis).

¹⁵ <https://www.mediafax.ro/social/anp-telefoanele-sunt-introduse-in-penitenciare-de-vizitatori-sau-de-angajati-ai-unitatilor-11366998> accesat la 08.07.2020.

¹⁶ <https://evz.ro/detinitii-fac-cheta-pentru-a-si-permite-luxul-unui-kil-de-carnati-ispititori-cand-merg-la-mall-ul-din-penitenciar.html> accesat la 08.07.2020.

¹⁷ „Ocuparea ca mijloc activ în combaterea sărăciei și promovarea incluziunii sociale” disponibil pe <http://www.democracycenter.ro/romana/cercetare/proiecte-de-cercetare-aplicata/ocuparea-ca-mijloc-activ-combaterea-saraciei-si-promovarea-incluziunii-sociale> accesat în date de 08.07.2020.

În cadrul activităților desfășurate în afara celulei, cele sportive sunt asigurate cu aparatură uzată, iar conținutul programelor educative pune sub semnul întrebării utilitatea acestora pe termen lung (confecționarea de obiecte din hârtie ori desenul conduc mai degrabă la o stare de infantilizare în loc de reabilitare).

„Era o masă de biliard acolo [n.a. sala de fitness] și un sac de box da’ jalnice. Masa era strâmbă, tacurile ciuntite, sacu’ de box cred că era și ăla improvizat iar restu’ ganterele, ruginite, fiare vechi” (P.C., fost deținut la Rahova, perioada 2013–2016).

Situația deținuților în regim deschis și semi-deschis este asemănătoare cu a celor de la regimul închis, în sensul că le revine acestora responsabilitatea de a găsi variante de a petrece timpul liber. Chiar dacă nu sunt închiși douăzeci și trei de ore într-o cameră, nu pot părăsi secția de deținere, iar din lipsa unei organizări a unor activități, potențialul unor conflicte sau acțiuni interzise crește (*ibidem*). Desigur, activitățile de reabilitare reduc tensiunile psihice (Hormachea, 1972, p. 6) și constituie o modalitate de a petrece timpul în mod productiv, însă ne punem întrebarea, în ce măsură sunt adaptate, „individualizate” pentru categorii specifice de deținuți sau chiar pentru fiecare deținut în parte? Confecționarea de obiecte artisanale, desenul sau pictura pot fi supape prin care presiunea mediului carceral se face mai puțin simțită, însă nu putem ignora caracterul infantil în care sunt desfășurate multe dintre aceste activități.

Problema adaptării conținutului cursurilor educaționale este iarăși un punct care necesită atenție. Resurse importante se risipesc prin predarea unor materii a căror eficiență este limitată doar la „a face timpul să treacă mai repede”.

„Mai un fotbal, mai un curs, mai ieși la biserică și iei credite. Faci să treacă timpul. Sâmbăta, duminica e plictiseală mare. Atuncea te ia gândurile” (I., fost deținut Rahova, Botoșani, 2011–2017).

IERARHIA OFICIALĂ ȘI CEA NEOFICIALĂ

Centrele de deținere au fost asimilate instituției militare de apărare însă, în anul 2004, se face pasul oficial spre demilitarizarea acestora. Legea nr. 293 / 2004 și Hotărârea de Guvern 1849 / 2004 redefinesc structura organizațională a ANP și statutul angajaților care intră în categoria funcționarilor publici¹⁸. Ierarhia militară a fost înlocuită cu una a inspectorilor (Bruno, Ștefan, 2006, p. 117), cunoscând diverse trepte, cea inferioară fiind ocupată de agentul de penitenciar. Acesta este denumit „major” de către deținuți, un apelativ care păstrează reminiscentele

¹⁸ <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf>.

autorității militare și-l plasează în antiteză cu persoanele deținute, denumite peiorativ „hoți”. Ambele contribuie la construcția și menținerea unei etichetări care sabotează procesul de reintegrare, aspect ce va fi discutat ulterior.

În privința ierarhiei deținuților, oficial ea este una aplatizată, fiecare având aceleași drepturi. Cu toate acestea, sub afirmația că toți deținuții sunt egali, se desfășoară informal un sistem de status cu denumiri plastice și roluri absurde, al căror efect post-detenție a fost insuficient studiat. Având în vedere că acestea au fost descrise pe larg în alte lucrări (Bruno, 2006; Bozîntan, 2001), vom menționa doar câteva dintre responsabilitățile impuse celor cu statut inferior. Dacă cei de pe treptele înalte ale ierarhiei informale ale deținuților sunt denumiți „veterani”, „șmecheri” sau „smardoii”, subalternilor lor, în acest sistem subteran de supremație, le este aplicată eticheta de „sclavi”. La rândul lor, „sclavii”, se împart în mai multe categorii, membrii fiecăreia având roluri specifice: de la organizarea alimentelor, la spălarea lenjeriei intime a „veteranilor”, iar cei cu orientări homosexuale sunt supuși unor tratamente degradante de umilire publică și abuz sexual.

Atribuirea unui statut în penitenciar se face pe baza forței fizice și a celei materiale. Cei care-și pot cumpăra liniștea și protecția prin țigări, „valuta forte” a închisorii, obțin o anumită imunitate însă, contează și conduita acestora, tradusă în a ști „să se facă plăcuți.”

SISTEMUL MEDICAL

Vizita la cabinetul medical, pentru unii deținuți, este prilej de a socializa și de a ieși din cameră. De asemenea, internarea în spital este văzută de către unele persoane private de libertate ca un „concediu”, o ocazie de a beneficia de un regim alimentar mai bun, fără a plăti deservirea, și de a schimba mediul de locuire (Bruno, 2006, p. 162).

În cazul în care afecțiunile sunt reale și necesită într-adevăr îngrijiri medicale de specialitate, deținutul bolnav se confruntă cu neîncrederea personalului care asigură paza, dar și cu a celui medical. Paliativele universale sunt, conform mărturiei deținuților, paracetamolul și aspirina, iar în unele cazuri sunt înlocuite tratamentele de specialitate cu barbiturice. Situația este și mai primitivă¹⁹ în cazul tratamentelor stomatologice, unde pericolul de transmitere a diferitelor infecții este mare.

„Mi-e rău, nu mi-e rău, când vine asistentele mă duc la cabinet, mă fac că mă doare capu’ ceva ca să-mi dea pastile că le mai prind cine știe când” (B., fost deținut Rahova, Bragadiru, 2014–2016).

„Aștia din paracetamoale și aspirine nu te scot. Dacă vrei ceva să te calmeze că ai și tu probleme acasă, na, nevastă tânără, astea, îți dă, da’ nu te mai scoate la muncă” (M., fost deținut Rahova, Jilava, Bragadiru, 2010–2016).

---

¹⁹ <https://www.avocatu.ro/la-penitenciarul-giurgiu-dintii-se-lipesc-cu-superglue-oroarea-este-constatata-de-instanta-drept-pentru-care-administratia-nationala-a-penitenciarelor-si-penitenciarul-giurgiu-sunt-in-executare-silit/> accesat în data de 08.07.2020.

Oficial, cauza tratamentelor medicale necorespunzător pentru deținuți este subfinanțarea, care împiedică achiziționarea aparaturii medicale necesare. Aceeași cauză determină o salarizare neatractivă²⁰ pentru personalul medical din penitenciar, a cărui reputație nu inspiră încredere (Bruno, 2006, p. 146).

ASISTENȚA POST-DEȚENȚIE

La condițiile enumerate mai sus se adaugă un sistem de asistență post-detenență cu multe lacune. De cele mai multe ori, deținutul, odată ce iese de pe porțile penitenciarului, este nevoit să-și găsească singur un loc de muncă. Se ignoră astfel un factor important al reintegrării sociale: activitatea profesională²¹. Există unele ONG-uri care oferă asistență celor proaspăt eliberați și care încearcă să construiască un sistem integrat de susținere pentru grupul defavorizat reprezentat de foștii deținuți. Acestea se susțin din buget propriu și prin accesarea diverselor tipuri de fonduri de finanțare, fără o colaborare formală cu sistemul penitenciar, care să fie sprijinită de către stat.

„Noi ne-am dus spre ANP pentru un parteneriat, iar în prezent încercăm să creăm un sistem în care fiecare organizație să aibă rolul ei, fiindcă noi nu le putem face pe toate [...]. Ei [n.a. ANP] ne recomandă beneficiari, dar nu de puține ori suntem în situația de a lucra cu ei de la zero. Nu sunt obișnuiți cu munca, cu un program stabil, constant și nici nu au cum, dacă în timpul cât au fost închiși nu au făcut nimic” (G.C., consilier inserție).

În cazul în care fostul deținut este susținut de familie, se creează o perioadă de trecere care să-l mobilizeze în fața numeroaselor piedici care-l așteaptă. Printre cele mai grele este stigmatul reprezentat de cazier și lipsa abilităților, acutizată prin faptul că a fost în situația de a presta munci necalificate sau, pur și simplu, să nu facă nimic în timpul detenției. Lipsa suportului familial, iar în cel mai rău caz absența oricărei resurse financiare, face ușor de prevăzut recidiva proaspătului eliberat.

„Am avut noroc că m-au ținut părinții după ce am ieșit, dar greu, greu. După șase luni m-am angajat șofer și acolo că a cunoscut mama pe cineva” (S., fost deținut Rahova, 2013–2015).

„Nu aici e greu, după zidurile astea e greu. Aicia ai trei mese, căldură, o țigare, o cafea. După zidurile astea e greu că nu te bagă nimeni în seamă. Ai familie, ai copii, ce faci, încotro?” (N., fost deținut Jilava, Rahova, 2012–2015).

²⁰ <https://www.google.com/search?q=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&oq=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&aqs=chrome..69i57j69i60.867j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> accesat în data de 08.07.2020.

²¹ http://www.penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infraactori_-_resurse.pdf accesat în data de 08.07.2020.

POSSIBILELE EFECTE AL DETENȚIEI

Administrația Națională a Penitenciarelor declară că reintegrarea celor privați de libertate începe din primele momente ale detenției. Există o contradicție evidentă între cele declarate și situația în fapt. Rata crescută a recidivei o dovedește, iar numeroasele studii de specialitate aduc argumente puternice ce susțin incongruența declarațiilor ANP, cu parcursul *de facto* al perioadei de detenție și cu climatul carceral existent.

Deși, oficial, strategia de reintegrare socială a deținuților se bazează pe desfășurarea formalizată a unor programe specifice, în fapt se constată că aceasta se susține prin inducerea fricii și a disconfortului. O strategie ce ar putea avea un anumit grad de eficacitate doar dacă ar fi complinită de un sistem riguros de pregătire profesională și educare morală. În cazul de față, deținuților li se induce frica și repulsia de pedeapsă, de penitenciar, astfel încât să aibă rețineri în a comite o nouă infracțiune. Acestea sunt părți constituente ale traumei psihologice ale cărei efecte presupun, în anumite cazuri, și forme ale stresului post-traumatic (teama de reprezentanții autorității, suspiciune că cei din jur îi cunosc „secretul” etc.) (Murphy, 2004, p. 9). În același timp, interdicțiile post-detenție, care pot fi considerate o prelungire a pedepsei, îi îngreunează fostului deținut adoptarea unui trai decent, cinstit. Obținerea unui loc de muncă este îngreunată din cauza cazierului ce nu poate fi ascuns. Astfel, mulți dintre foștii deținuți ajung să practice meserii slab remunerate, fără acte sau emigrează prelungindu-și astfel pedeapsa prin cea a exilului (Munteanu, 2008, p. 35). Surghiunul intervine atunci când fostul deținut se lovește de obstacolele stigmatului, în special pe piața muncii. „Mulți dintre ei afirmă că există o legătură foarte strânsă între existența unui loc de muncă” și evitarea comiterii unei noi infracțiuni (Țica, 2004, p. 34).

Conform teoriei etichetării, comportamentul individului este influențat de interacțiunea cu ceilalți, prin imaginea mentală pe care aceștia o reflectă, atribuind, cel puțin la nivel atitudinal, statusuri și roluri: „Dacă oamenii definesc niște situații drept reale, ele sunt reale în consecințele lor” (Thomas, 1928 *apud* Boudon, 2005, p. 803). Privind resocializarea sub acest aspect, apelativul „Hoțule”, și sistemul ierarhic între deținuți, ce se stabilește pe baza forței fizice sau materiale, au un efect negativ, întărind identitatea infracțională. Pe lângă acest efect, se remarcă și cel al umilirii și desconsiderării propriei persoane. În urma acestor influențe, este foarte probabil că se reduce motivația persoanei de se ridica deasupra condiției stigmatizante.

Potrivit unor studii (Florian, 2009; Bruno, 2006), „a avea bani” este problema principală a deținuților adulți, orientarea economică fiind dominantă într-un mediu caracterizat prin privațiuni. Lipsa resurselor materiale pentru a avea un trai decent obligă deținutul să „se descurce”. A mitui pentru un prânz mai bun devine ceva de la sine înțeles iar improvizațiile pentru a încălzi apa și pentru a face mâncare pot avea ca efect sporirea atașamentului deținutului față de valori cu caracter material.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale reintegrării în societate îl constituie munca, capacitatea celui liberat de a se face util în societate, de a-și aduce aportul și de a fi răsplătit pentru aceasta încât să-și permită un trai decent (Isăilă, Bădescu, Miron, 2011). Penitenciarul, doar din acest punct de vedere, are un potențial uriaș de reducere a recidivei. Din păcate, oportunitatea este ratată fiindcă nu sunt organizate cursuri de calificare pentru un nivel mediu de activare într-o meserie adaptată contextului social actual al muncii. Cursurile de calificare neatractive, organizate la stadiul de inițiere, pentru meserii precum tâmplar sau zidar, nu oferă avantajele necesare înscrierii în cursa pentru un loc de muncă în libertate. În condițiile în care fostul deținut pornește cu un dezavantaj major odată ce este eliberat – lipsa unei calificări ori o calificare insuficientă – acesta este împiedicat și de certificatul de cazier judiciar care i se cere la angajare.

În această cursă, fostul deținut pornește cu numeroase obstacole, iar lipsa unor abilități se numără printre primele. Cazierul și oprobiul public, stigmatizarea, sunt alte obstacole pe care trebuie să le depășească, în ajutor venindu-i câteva organizații non-guvernamentale care îi pot oferi suport pe termen scurt (prin oferirea unui post de muncă necalificat, cazare pentru o anumită perioadă de timp etc.).

PROGRAM-PILOT

Instituția penitenciară din România a păstrat concepția ante-aderare la Uniunea Europeană caracterizată prin focalizarea pe pedeapsă (Bruno, 2006, p. 125), iar tranziția la abordarea specifică țărilor dezvoltate din Uniunea Europeană este lentă. Până în prezent, transformarea capătă mai mult un caracter declarativ, fără a antrena o reformare *de facto* a organizării vieții penitenciare.

S-a vehiculat că avantajele materiale și politice de care se bucură unele personaje-cheie din cadrul sistemului penitenciar ar fi principalele motive pentru care acesta rămâne în subdezvoltare. O dovadă de cultură și de spirit civic ar fi adoptarea unui model de reformare care să înceapă prin conduita celor care vin direct în contact cu deținuții. Teoria etichetării lucrează în ambele sensuri, iar apelativul „hoț” poate fi înlocuit cu cel de „domnule” pentru îmbunătățirea stimei de sine a ambelor părți (major – deținut). Din punctul de vedere al procesului de re-educare spre reintegrare în societate, considerăm că ocuparea unei poziții inferioare (în majoritatea cazurilor forțată) în ierarhia informală a deținuților sabotează întregul demers de resocializare. Eticheta categoriei generale, instituită de personalul penitenciar, de „hoți”, alături de eticheta umiltoare de „sclav” și responsabilitățile impuse, afectează respectul de sine al celor vizați. Pe lângă traumele pe care mulți dintre cei închiși le-au suferit înainte de detenție, se adaugă și această experiență a claustrării, al cărei efect crește probabilitatea dezvoltării unor afecțiuni psihice (Vasile, 2018, p. 12).

Pentru a trata acest aspect, pe cât posibil, în consilierea psihologică pot fi antrenați preoți și studenți la psihologie, într-un cadru bine stabilit. Consilierul în cauză se va ocupa doar de cazurile pentru care este pregătit, iar pentru consultări medicale simple, se pot invita studenți la medicină. Această inițiativă ar micșora volumul de muncă al personalului medical din penitenciar și ar duce la consultări mai eficiente.

Programele de televiziune și radio sunt o resursă importantă în procesul educației de masă. Acestea pot fi folosite într-o anumită măsură și în penitenciare pentru a întări cursurile educative care, la rândul lor, să fie adaptate nevoilor deținutului, luând în considerare și mediul social din care provine.

Separarea deținuților condamnați pentru infracțiuni săvârșite cu violență de ceilalți și încetarea practicii penitenciare de punere a celor două categorii în același spațiu de detenție ar împiedica apariția ierarhiilor informale bazate pe utilizarea forței și ar limita situațiile abuzive la care sunt expuși deținuții cu comportament non-violent. De asemenea, ar sprijini reintegrarea socială a condamnaților prin zădărnicierea apariției de medii violentocratice în camerele de detenție din penitenciar și prin împiedicarea deprinderii de către deținuții non-violenți a unor comportamente agresive pentru rațiuni de supraviețuire și apărare.

Adaptarea la regulile nescrise al mediului penitenciar este un alt impediment major în traseul deținutului către reintegrare socială. Legea tăcerii împiedică cooperarea cu autoritățile, penuria încurajează trădările meschine și prietenii în scop utilitar, iar concentrarea pe nevoile imediate limitează orizontul unor planuri de dezvoltare personală cu caracter adaptiv în afară mediului din detenție. Propunem ca aceste neajunsuri să fie tratate prin activități educative, adaptate contextului pieței muncii. Printre acestea se numără ateliere de informatică (unele penitenciare au adoptat această opțiune) și cursurile de calificare. Aceste ocupații ar trebui completate cu activități sportive de grup, unde există un arbitraj obiectiv care să garanteze respectarea regulilor. Scopul acestora fiind de a reduce timpul pe care deținuții îl pierd antrenându-se în activități de mic trafic cu țigări sau alte schimburi pentru dobândirea unor obiecte necesare pentru nevoi domestice precum gătitul și spălatul hainelor (fierbător de apă, rezistențe). De asemenea, dotarea camerelor de deținere cu aparatură electrocasnică ar elimina aceste schimburi interzise și nu ar mai favoriza unele îndeletniciri înjositoare la care deținuții mai puternici îi forțează pe cei cu un statut vulnerabil.

În același timp e indicată crearea de oportunități de muncă și de câștig pentru cât mai mulți deținuți, în special pentru cei cu o situație materială precară. Astfel nu vor mai fi tentați să prefere activități umilitoare în schimbul a câtorva țigări sau a unui meniu mai consistent. O idee adaptată contextului ar fi cea a unei activități lucrative ce poate fi făcută din cameră – foarte utilă pentru cei care trec prin sistemul de deținere închis – precum confecționarea de pantofi (penitenciarul Craiova a deschis, în 2009, o fabrică de încălțăminte în incinta sa).

Cu toate acestea, responsabilitatea cea mai importantă pe care trebuie să și-o asume instituția penitenciarului, împreună cu mediul politic și societatea civilă, este pregătirea deținutului pentru o nouă viață. Adică să facă exact ceea ce își asumă în mod declarativ și să înceapă procesul de reinserție socială din prima perioadă a detenției prin instruirea și calificarea deținuților în meserii care nu vor dispărea curând. Continuarea acestui efort va trebui organizată și după liberarea persoanelor, prin facilitarea pentru aceștia a unor contracte de muncă temporare, printr-un parteneriat cu angajatorii. Exemple în acest sens găsim în cadrul unor ONG-uri a căror experiență este o resursă valoroasă. Prin implicarea lor se poate organiza un sistem integrat de reinserție socială însă, înainte de a investi timp în planificarea acestei etape de post-detenție, penitenciarul trebuie să-și respecte promisiunea și să pregătească deținutul pentru reintegrare din prima parte a pedepsei sale. Altfel, s-ar plasa o responsabilitate mult prea mare pe umerii celor care preiau persoanele liberate, lucru care ar sabota întregul proces de reinserție.

Inițiatorii unor astfel de schimbări, pe lângă avantajele de ordin politic și material, vor avea un prestigiu social meritat, fiindcă vor ajuta la transformarea instituției penitenciare dintr-o instituție ineficientă social (Florian, 2009, p. 143), într-una de refacere a organismului social, de vindecare și dezvoltare. Putem afirma că, odată ce aceste schimbări vor evolua, percepția societății asupra deținuților se va modifica. Reputația deținutului în mentalul colectiv va fi cea a unui om care și-a ispășit pedeapsa, transformându-se într-un meșter iscusit, cu o conduită morală opusă celei care i-a pecetluit soarta. Din „hoț” va deveni „domn”, persoană independentă capabilă să se întrețină, să-și formeze o familie și să perpetueze un bun exemplu care se va răsfrânge și asupra instituției care l-a ajutat să se reintegreze în societate.

Este important de menționat că programele de reformare trebuie să țină cont de faptul că există unele cazuri în care reabilitarea nu este posibilă. Deținuții cu afecțiuni psihice ori cei care au suferit traume psihologice profunde, prin comiterea unor infracțiuni foarte grave, se încadrează în acest tip de cazuri. Propunerile noastre se concentrează asupra acelor persoane care au suferit o influență negativă din partea mediului în care și-au format caracterul, și asupra celor cărora le lipsesc mijloacele de a atinge scopurile de realizare socială comun acceptate precum întemeierea unei familii, un trai decent.

CONCLUZII

Am încercat, în cele de mai sus, să descriem traseul-standard pe care deținuții îl urmează după ce sunt arestați. Din momentul încătușării până la cel al descarcerării, deținuții trec printr-un program al cărui scop declarat este cel de a le oferi posibilitatea de reintegrare în societate. Însă, în traseul său spre liberare,

persoana închisă se confruntă cu lipsuri materiale și solicitări financiare considerabile, lipsa oportunităților de a-și folosi timpul constructiv, un mediu ostil ce nu oferă șansele integrării în societate, impunerea fie a unor statusuri umilitoare, fie a unor situații care îi întăresc viitorul comportamentul infracțional. Instituția penitenciară prezentată prin declarațiile oficiale ale ANP este un ideal spre care managementul instituției aspiră. Articolul de față și propunerile avansate în cadrul său se înscriu în aceste eforturi spre atingerea idealului unei instituții care vindecă organismul social și individul însuși. Ideal măreț spre care se fac pași mici, semn că cel mai important factor al schimbării, voința, există.

BIBLIOGRAFIE

1. Administrația Națională a Penitenciarelor (2020). *Situația privind capacitatea de cazare a unităților și efectivele acestora*. Citită de la <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2020/04/28.04.2020-Capacitatea-de-cazare-a-unitatilor-si-efectivele-acestora.pdf>
2. Alexander, M. R. (2017). Correctional Recreation: An Overview. *Integrated studies 2*
3. APADOR-CH (2019). *Report on the Centre for Pre-Trial Arrest and Detention of the Giurgiu Police Inspectorate*. Citit la <https://www.apador.org/en/?s=arestare+preventiv%C4%83>
4. APADOR-CH (2019). *Report on the visit of the Centre for Pre-Trial Arrest and Detention No. 1, situated in Bucharest*. Citit la <https://www.apador.org/en/raport-asupra-vizitei-in-centrul-de-retinere-si-arestare-preventiva-nr-1-bucuresti/>
5. Art. 159: Efectuarea percheziției domiciliare citit de la <https://wolterskluwer.ro/art-159-efectuarea-perchezitie-domiciliare/>
6. Bălan, I. (2000). *Regimul concentraționar din România 1945–1964*. București Fundația Academia Civică.
7. Boudon, R. (1998). *Efecte perverse și ordinea socială*. București, Editura Eurosong & Book.
8. Boudon, R. Borlandi, M. Cherkaoui, M., Valade, B. (2009). *Dicționar al gândirii sociologice*. Iași, Editura Polirom.
9. Bozîntan, O. (2001). *Hamul păcătoșilor*. București, Editura Muzeului Literaturii Române.
10. Bruno, Ș. (2006). *Mediu penitenciar românesc. Cultură și civilizație carcerală*. București, Institutul European.
11. Cocoloș, C. (2013). *ANP: Telefoanele sunt introduse în penitenciar de vizitatori sau de angajați ai unităților*. [articole media] Consultat la <https://www.mediafax.ro/social/anp-telefoanele-sunt-introduse-in-penitenciare-de-vizitatori-sau-de-angajati-ai-unitatilor-11366998>
12. Dâmboeanu, C. (2011). Fenomenul recidivei în România. *Calitatea Vieții*, 3, p. 295–312.
13. Drăghici, C. V. (2014). The Corruption Phenomenon in the Prison System. *Studii de Securitate Politică*, 3, p. 110–121.
14. Europris. *Informații despre sistemul penitenciar în România*. Citit de la <https://www.europris.org/wp-content/uploads/Romania-RO-prisonerinformation-sheet.pdf>
15. Federația Sindicatelor din Administrația Națională a Penitenciarelor (2018). *Adresa 110/16.04.2018* Citită de la <https://www.google.com/search?q=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&oq=Adresa-FSANP-dezacord-trecere-personal-medical-la-penitenciare-spital&aqs=chrome..69i57j69i60.867j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
16. Foucault, M. (2005). *A supraveghea și a pedepsi*. Pitești, Editura Paralela 45.
17. Fundația Reforma Justiției Penale (2007). *Pachet informativ reintegrarea socială a persoanelor condamnate penal și care aparțin unor grupuri vulnerabile*. Citit la http://www.penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infraactori_-_resurse.pdf

18. Gheorghe, F. (2009). *Psihologie penitenciară*. București, Editura Oscar Print.
19. Goffman, E. (2004). *Aziluri*. Iași, Editura Polirom.
20. Guvernul României. *Hotărâre de guvern 156 din 2016 art. 192*. Citită la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/177373>
21. Hormachea, M.N. & Hormachea, C.R. (1972). *Recreation in Modern Society*. Boston, Holbrook Press.
22. Ionescu, V. (2019). *Doar 700 de deținuți au urmat cursuri de calificare profesională în ultimii 2 ani*. [articol media] Consultat la <https://cursdegovernare.ro/doar-700-de-detinuti-au-urmat-cursuri-de-calificare-profesionala-in-ultimii-2-ani.html>
23. Isăilă, Ș. Bădescu G. Miron A. (2011, Aprilie). *Ocuparea ca mijloc de reintegrare*. Cluj, Institutul de Formare Economică. Citită la <http://www.democracycenter.ro/romana/cercetare/proiecte-de-cercetare-aplicata/ocuparea-ca-mijloc-activ-combaterea-saraciei-si-promovarea-incluziunii-sociale>
24. Munteanu, M. (2008). *Folclorul detenției*, București, Editura Valahia.
25. Murphy, D. (2004). Pre-prison, prison, post-prison: post traumatic stress symptoms. *Retrospective Theses and Dissertations*.
26. Najdowski, C.J. și Bonventre, C.L. (2014). Deception in the interrogation room. *Judicial Notebook*, 5, citit la <https://www.apa.org/monitor/2014/05/jn>
27. Păvălașc, M. (2015). *Deținuții fac chetă pentru a-și permite luxul unui „kil” de cârnați ispitori când merg la „mall”-ul din penitenciar* [articol media] Consultat la <https://evz.ro/detintii-fac-cheta-pentru-a-si-permite-luxul-unui-kil-de-carnati-ispitori-cand-merg-la-mall-ul-din-penitenciar.html>
28. Parlamentul României (2010). *Legea 135/2010 din Codul de Procedură Penală din 1 iulie 2010* citit de la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/120611>
29. Parlamentul României (2013) *Legea 254/2013 din Regulament din 10 martie 2016* citită de la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/181314>
30. Parlamentul României. *Legea nr. 275 din 4 iulie 2006*. citită la <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/73604>
31. Prezentare Administrația Națională a Penitenciarelor [site web] consultat la <http://anp.gov.ro/wp-content/uploads/2017/04/Brosura-de-prezentare-a-sistemului-penitenciar-ilovepdf-compressed.pdf>
32. Ponderea deținuților recidiviști, în populația penitenciară generală (2020, Mai). *Revista de practică penitenciară* citit la <http://anp.gov.ro/revista-de-practica-penitenciara/noutati/ponderea-detinutilor-recidivisti-in-populatia-penitenciara-general/>
33. Toma, T. (2013). Unele considerații privind reducerea riscului de recidivă în sistemul instituționalizat. *Acta Universitatis George Bacovia I*, p. 99–121.
34. Tribunalul București Secția a III-A civilă (2016). *Decizia 3505*. Citită de la <https://www.avocatu.ro/la-penitenciarul-giurgiu-dintii-se-lipesc-cu-superglue-oroarea-este-constatata-de-instanta-drept-pentru-care-administratia-nationala-a-penitenciarelor-si-penitenciarul-giurgiu-sunt-in-executare-silit/>
35. Țica, G. (2014). *Factorii sociali care influențează recidiva infracțională*. UBB, Cluj Napoca.
36. Vasile, L. (2018, februarie). *Trauma psihică și consecințele ei. Evitarea retraumatizării*, București, Asociația Pro Refugiu citit de la <http://ec.justice-project.prorefugiu.org/wp-content/uploads/2018/02/Trauma-psihica-Diana-Vasile.pdf>

ȘI DEȘTEAPTĂ, ȘI FRUMOASĂ, ȘI INGINERĂ IT? STUDIUL EXPLORATORIU PRIVIND INEGALITATEA DE GEN PERCEPUTĂ ÎN MEDIUL IT

DIANA-MARIA DESPINA*

ABSTRACT

The research aimed at examining the perceptions of employees in the IT&C field, talking about the relevance of gender in choosing the professional path. A short journey through the career experiences of the respondents led to the identification of the absence or presence of stereotypes, inequalities or gender discrimination in shaping their own profession. The theories that formed the basis of this scientific study belong to specialists in the field of studying gender differences in science and technology, such as Prof. Dr. Cosima Rughiniș or Prof. Dr. Maria-Elena Osiceanu.

The authors concluded that both in Romania and in Europe, the percentage of girls who choose to pursue engineering studies is much lower compared to that of boys. Stereotypes have predetermined a harder career path for women engineers or scientists than for men.

The qualitative sociological study was conducted using the semi-structured interview technique. The data obtained showed that among the relevant distinctions in career choice is that of stereotypes, discrimination and gender inequalities. There were both respondents who confirmed their presence, reporting from their own or acquaintances' experiences and respondents who manifested their neutral position or who vehemently denied the existence of gender differences in the field of IT&C.

Keywords: gender stereotypes, “women in STEM”, discrimination, career, IT&C.

1. INTRODUCERE

Statisticile arată un număr mai mare de bărbați, respectiv un număr mai mic de femei printre studenții în inginerie IT – *Information Technology*¹. Conform unui studiu realizat de *Asociația Codette* în anul 2016, în Facultatea de Automatică și

---

* Ph.D. researcher în Sociology, *Faculty of Sociology and Social Work, University of Bucharest, Romania*, e-mail: diana.despina13@gmail.com.

¹ *Information Technology = Tehnologia Informației*.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXXI, nr. 3–4, p. 209–228, București, 2020

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial CC BY-ND

Calculatoare, Universitatea Politehnică din București, 30% dintre studenții la studii de licență erau fete, în timp ce 70% erau băieți. Facultatea de Electronică, Telecomunicații și Tehnologia Informațiilor avea 28% studente și 72% studenți înscriși la nivel licență, iar Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București avea înscrise doar 17% studente la studii de masterat, restul de 83% dintre masteranzi fiind de genul masculin (Asociația Codette, 2017). Interesul cercetării este să aflăm dacă aceste procente au sau nu vreo influență asupra mediului de lucru în IT și dacă discrepanța numerică a prezenței celor două genuri în mediul universitar se menține și pe piața muncii din România.

Obiectivul cercetării a fost de a descoperi dacă inegalitățile și discriminarea de gen sunt percepute a fi prezente sau nu în domeniul mai sus menționat, prin experiențe trăite de respondenți sau observate la persoanele din jurul lor.

Așadar, studiul a pornit prin încercarea de a răspunde următoarelor întrebări de cercetare:

– Cum se raportează respondenții la stereotipurile de gen în povestirea propriilor experiențe de muncă și în evaluarea relațiilor lor cu alte persoane?

– Care este relevanța percepută a genului în ceea ce privește construirea unei cariere în mediul IT?

– În ce măsură respondenții intervievați consideră că discriminarea de gen este prezentă sau absentă în domeniul IT?

2. PRECIZĂRI CONCEPTUALE ȘI CADRU TEORETIC

În această parte a lucrării vor fi prezentate principalele concepte utilizate: *stereotipurile de gen*, *discriminarea de gen percepută*, *inegalitatea de șanse*, *leaky pipeline*² și *glass escalator*³.

Stereotipurile reprezintă atribuirea unor caracteristici unui individ în baza simplei sale apartenențe la un grup social. Ne vom referi cu preponderență la stereotipurile de gen care reflectă inegalități de putere sau roluri de gen tradițional asociate femeilor și bărbaților și modalitățile în care acestea influențează percepțiile despre cum ar trebui „să fie” sau „să se comporte” cele două categorii de gen (Patricia Campbell, Jennifer Storo, 1994). Spre exemplu, există traiectorii genizate de carieră, iar în știință și tehnologie fenomenul se poate observa cu ușurință, femeile fiind considerate adesea ca nepotrivite pentru domeniile tehnice.

Discriminarea de gen reflectă acele „comportamente, norme, practici care defavorizează o persoană sau grup prin prisma apartenenței la un anumit sex sau gen” (Grünberg, 2010). Aceasta poate îmbrăca diverse forme, directă, referindu-se la discriminarea efectivă și evidentă bazată pe criterii de gen, sau indirectă (norme,

---

² *leaky pipeline* = conducte profesionale găurite.

³ *glass escalator* = plafon de sticlă.

practici, prevederi), formă subtilă de discriminare care are aceleași efecte precum discriminarea directă. În cel de-al doilea caz putem include anumite procedee discriminatorii aplicate la locul de muncă ce ar putea exclude anumite persoane din anumite profesii. Spre exemplu, slaba reprezentare a femeilor în organizațiile IT poate fi cauzată de faptul că încă din perioada copilăriei și a adolescenței băieții sunt încurajați să își îndrepte atenția către școli și mai apoi către domenii profesionale care cer abilități matematice, în timp ce fetele sunt orientate mai degrabă spre partea umanistă de studiu. După cum a observat și Maria-Elena Osiceanu, „ipotezele referitoare la corelația dintre masculinitate și abilitățile tehnice au ținut multă vreme femeile departe de inginerie”. Prin urmare, femeile au fost îndemnate direct sau indirect să se îndepărteze de domeniile tehnice prin invocarea motivului că abilitățile lor nu le fac potrivite pentru aceste meserii (Osiceanu, 2015). Vom face referire la discriminarea percepută de gen care semnifică starea emoțională ce îi determină pe oameni să catalogheze experiențele pe care le trăiesc sau le observă în mediul extern drept fiind discriminatorii (Eliza Pavalko, Krysia Mossakowski, 2003).

Inegalitatea de șanse între femei și bărbați este reprezentată de drepturile inegale pe care aceste două categorii de gen le au, de accesul inechitabil spre anumite profesii, de diferențierea între obligațiile familiale sau de gradul de implicare în procesele decizionale (Grünberg, 2010).

Conceptul de „conduce găurite” (en. *leaky pipeline*) a fost definit de Henry Etzkowitz și Marina Ranga (2011) drept metaforă folosită în cercetările mediului profesional. Semnificația conceptului este dată de absența, de obicei, a femeilor din pozițiile de conducere, din domeniile tehnice sau din anumite profesii în știință (Etzkowitz, Ranga, 2011).

„Plafonul de sticlă” (en. *glass escalator*) este un concept care a fost explicat de Christine L. Williams (1992). Acesta l-a definit a fi o reflectare a blocajelor instituționale sau psihologice care nu permit femeilor să ajungă într-o poziție managerială în domeniile considerate masculinizate (Williams, 2008).

În articolul „Fetele, băieții, programarea și Bau-Bau”, Cosima Rughiniș și Laura Scarlat (2016) au relatat faptul că atât în România, cât și în Europa, procentul fetelor care aleg să urmeze studii de inginerie este mult mai mic în comparație cu cel al băieților care aleg această traiectorie. O posibilă cauză identificată în articol poate fi reprezentată de participarea la olimpiadele de matematică la care preponderent se înscriu băieții. Asocierea informaticii cu matematica nu este întâmplătoare, cele două domenii fiind în mare măsură similare și stereotipic masculine. La nivelul simțului comun există încă opinia că băieții sunt mai înclinați spre direcții de studiu cu profil real, în timp ce fetele sunt lăsate în urmă. Consecințele negative ale acestei idei preconcepționale nu afectează numai fetele, ci și întreaga societate, prin pierderea unor persoane cu vocație în acest sens, dar care nu sunt încurajate să o valorifice (Rughiniș, Scarlat, 2016).

Ronald J. Burke (2006) a tratat problema dezvoltării stereotipurilor de gen analizând nivelul diferențiat al aptitudinilor matematice ale genului feminin și genului masculin. În urma cercetărilor el a descoperit că începând din școala primară, fetele și băieții obișnuiesc să creadă că reprezentanții genului masculin sunt mai buni la matematică și o preferă într-o măsură mai mare decât reprezentantele genului feminin. Imaginea băiatului este asociată cu matematica, iar imaginea fetei este asociată cu scrisul și cititul, acest fapt determinând manifestarea atitudinilor stereotipice în rândul copiilor. În lucrarea amintită se vorbește despre „amenințarea stereotipică”, fenomen care reprezintă acceptarea și confirmarea stereotipului de către membrii grupurilor negativ stereotipizate, precum femeile din domeniile profesionale ce vizează matematica și tehnologia. Ele învață să trăiască cu ideea că sunt mai slabe decât bărbații în materie de abilități tehnice, iar calitățile lor personale devin irelevante în fața acestui stereotip. Cu toate acestea, autorul a remarcat progresele făcute de femei în direcția participării lor în domeniile amintite și le consideră a fi în continuă ascensiune (Burke, 2006).

De asemenea, Susan Michie și Debra L. Nelson (2006) au observat că încă din copilăria timpurie și până în anii de studenție, așteptările cadrelor didactice referitoare la competențele matematice și informatice ale fetelor și băieților sunt diferențiate. Este de la sine înțeles faptul că băieții urmează să își formeze această pasiune pentru calcul, în timp ce de la fete nu se așteaptă deținerea de competențe tehnice și matematice. Astfel, se creează numeroase bariere privind oportunitățile femeilor care se aventurează în mediul profesional al tehnologiei informației. Încercând să determine care sunt piedicile psihologice care îndepărtează femeile de cariera informatică, autoarele au sesizat că atunci când o femeie consideră un anumit domeniu ocupațional a fi masculinizat, aceasta încearcă să îl evite pentru a preîntâmpina situația de a fi subevaluată prin comparația cu bărbații. Fenomenul se poate petrece chiar dacă femeia respectivă nu are în general o atitudine stereotipică și poate fi asociat totodată și reticenței femeilor în ceea ce privește accesarea spre funcțiile de conducere (Michie, Nelson, 2006).

Roli Varma și Heiko Hahn (2007) au discutat despre accesul femeilor în domeniul IT prin intermediul metaforei conductelor profesionale găurite (en. *leaky pipelines*), concept care explică reducerea în timp a numărului femeilor din inginerie. Ei au considerat că accesul femeilor la această industrie este mărginit deoarece femeile au un acces limitat în utilizarea calculatoarelor. A fost identificată existența unor stereotipuri culturale la nivelul societăților prin care fetele sunt descurajate, iar băieții sunt încurajați să își formeze o carieră în această direcție. De exemplu, unele companii îi stimulează în mod deosebit pe băieți să se aventureze în acest mediu prin anunțuri de angajare care prezintă bărbați în fața calculatorului și astfel se creează o lipsă de motivare pentru potențialele angajate de gen feminin (Varma, Hahn, 2007).

Ruth Carter și Gill Kirkup (1990) au susținut că ingineria este privită ca fiind un domeniu dur și masculinizat, nepotrivit pentru femei și dăunător pentru viața lor familială, feminitatea fiind asociată mai degrabă cu activitățile domestice. Numărul mai mic de femei din domeniul tehnologiei este asociat cu perioada de socializare a copiilor, în care, prin jocuri specifice, fetelor li se induc docilitatea și supunerea, iar băieților comportamentele active și aventura. Totodată, s-a remarcat priceperea fetelor la matematică și informatică în perioada pubertății, urmând ca ele să rămână în urmă odată cu înaintarea în studii, deoarece băieții atrag de obicei atenția profesorilor și de la ei se așteaptă rezultate mai bune în aceste domenii. Consecințele stereotipurilor se reflectă în numărul mai mic de fete care ajung să aibă profesii în domeniul ingineriei și tehnologiei informației (Carter, Kirkup, 1990).

Diane F. Halpern (2007) a adus în discuție lipsa forței de muncă pentru pozițiile ce necesită aptitudini matematice și științifice de nivel ridicat. Fundația Națională de Științe a arătat că, în anul 1999, femeile din Statele Unite ale Americii erau prezente în proporție de 24% în domeniul științei și tehnologiei, în timp ce în totalitate pe piața muncii, acestea reprezentau 46% din forța de muncă (Halpern, 2007). S-a considerat astfel că integrarea talentelor feminine în profesii ce necesită competențe matematice este esențială pentru echilibrarea situației. Autoarea a menționat că „inegalitatea prezenței femeilor și bărbaților în științele exacte a fost relevată de Lawrence Summers, președintele Universității Harvard”.

Printre cauzele pe care acesta le-a identificat se numără evitarea de către femei a reducerii timpului petrecut alături de familie și necesitatea ca ele să depună un efort mai mare decât bărbații la locul de muncă pentru a obține statutul de om de știință cu rezultate excepționale. Studiile arătau că „femeile, în măsură mai mică decât bărbații, au capacitatea înăscută de a lucra cu științele matematice”, dar luau totuși în considerare și existența barierelor puse femeilor în procesele de promovare sau angajare. În urma acestor informații, Halpern a inițiat o analiză a abilităților cognitive ale celor două genuri pentru a determina dacă există sau nu diferențe anatomice sau psihologice care nu permit femeilor să fie potrivite pentru un astfel de domeniu. Datele obținute în urma studiului au fost subiective, dependente de mediu și diferite în funcție de fiecare persoană în parte. Așadar, cercetările nu stabilesc o distincție clară între abilitățile unei femei și cele ale unui bărbat pentru matematică, tehnologie și știință (Halpern, 2007).

3. METODOLOGIE

Studiul a fost exploratoriu cu caracter calitativ, iar metoda de cercetare utilizată a fost ancheta sociologică, realizată prin intermediul tehnicii interviului semi-structurat și având ca instrument de cercetare ghidul de interviu. Interviul a fost aplicat unui număr de 11 respondenți, dintre care opt de gen feminin și trei de gen masculin, angajate și angajați în domeniul IT. Durata aproximativă a

interviurilor a fost cuprinsă între 15 și 45 de minute, iar în anumite cazuri grila de interviu a fost adaptată în funcție de răspunsurile subiecților.

De asemenea, au fost analizate alte 14 interviuri realizate într-un studiu anterior cu aceeași tematică al unei absolvente de Sociologie a anului 2016, dintre care opt au fost cu femei, iar șase au fost cu bărbați, angajați sau angajate în ingineria IT. Aceste interviuri au folosit mai ales în formularea celei de-a doua tipologii de respondenți, respectiv cea referitoare la raportarea privind prezența sau absența discriminării de gen în mediul IT.

Interviul aplicat a fost de tip semi-structurat și a urmărit teme de discuție sau întrebări stabilite în prealabil, la fel ca în cazul interviurilor structurate, însă succesiunea întrebărilor nu a fost una fixă, aceasta fiind o caracteristică a interviului nestructurat. De asemenea, instrumentul utilizat (ghidul de interviu) este unul de tip intensiv, caracterizat de claritate și profunzime a informațiilor, nondirectiv prin gradul ridicat de libertate al cercetătorului în formularea și aplicarea întrebărilor, absența limitelor temporale, spontaneitatea întrebărilor și complexitatea răspunsurilor, centrare pe subiectul interviuat (Septimiu Chelcea, 2001).

Interviurile s-au desfășurat fie față în față, fie telefonic, sau prin intermediul Internetului, prin aplicația de apeluri video Skype. Abordarea a încercat să identifice motivele pentru care oamenii aleg să urmeze o carieră în IT, să stabilească ce stereotipuri ale feminității și masculinității sunt reliefate prin explorarea relevanței genului în domeniul IT, să analizeze relatări ale experiențelor personale de la locul de muncă care dezvăluie sau nu idei ori practici stereotipice și să constate absența sau prezența discriminării de gen percepute în acest mediu profesional.

A fost folosit un lot de respondenți selectați în baza principiului disponibilității. De asemenea, a fost aplicată metoda bulgărelui de zăpadă, prin intermediul recomandărilor privind potențiali respondenți de la persoanele deja interviuate. Vorbind despre stabilirea numărului de persoane interviuate, realizarea de noi interviuri s-a oprit în momentul în care s-a constatat că răspunsurile obținute se regăsesc printre cele deja primite în interviurile anterioare. Astfel, s-a reușit identificarea unor tipologii de raportări ale persoanelor cu privire la conceptul de gen în mediul IT. Universul cercetării a fost compus din angajați ai domeniului ingineriei IT, de gen feminin sau masculin, cu vârste cuprinse între 21 și 39 ani. Variabilele socio-demografice nu au fost delimitate deoarece nu reprezentau un punct de interes pentru cercetare.

Temele abordate în cadrul interviurilor au avut ca scop identificarea modului în care subiecții se raportează la stereotipurile de gen în cadrul mediului lor ocupațional și al relațiilor colegiale, stabilirea relevanței genului în construirea unei cariere în domeniul IT, dar și investigarea prezenței sau absenței discriminării de gen percepute în sectorul de muncă anterior menționat. Inițial nu a fost invocată tematica genului în întrebările adresate respondenților, pentru a identifica dacă aceștia abordează subiectul și în ce mod este important sau nu pentru ei. În cazul în care respondenții începeau să atingă această temă, s-a încercat continuarea

dezbaterei în așa fel încât să fie obținute cât mai multe opinii relevante, iar în situația în care conceptul nu era atins, a fost introdus de către operatorul de interviu, pentru a putea surprinde opiniile despre stereotipurile și discriminarea de gen percepute sau nu la nivelul experiențelor personale sau în situația observării acestora la persoanele cu care interacționează sau au interacționat.

Ansamblul temelor abordate în interviuri a cuprins investigarea motivelor pentru care respondenții și-au ales drumul de carieră în ingineria IT, dar și a poveștii începutului carierei, impactul influenței persoanelor din jur în orientarea în carieră, existența sau absența barierelor și limitelor întâmpinate de-a lungul îndeplinirii țelului ocupațional, aprecierea egalității sau manifestarea ori absența inegalității de șanse pentru femei și bărbați în această nișă profesională, prezența sau absența discriminării de gen în experiențele individuale sau observate în mediul extern, identificarea opiniilor referitoare la calitățile unei persoane care lucrează în domeniul IT, calitățile considerate necesare unui lider de companie IT, mediul de desfășurare a activității și atmosfera de la locul de muncă, tipuri de relații colegiale sau cu superiorii la locul de muncă, egalitatea sau diferențierea în ceea ce privește oportunitățile de avansare pentru femei și bărbați, existența sau absența conflictelor și incidentelor la locul de muncă, modele profesionale și idoli de carieră, observarea aspirațiilor viitoare ale respondenților cu privire la viața profesională.

Vorbind despre considerentele etice ale cercetării, obiectivele studiului au fost explicate participanților în partea de preambul a interviului. De asemenea, aceștia au avut dreptul de a refuza participarea la interviu sau de a se retrage pe parcursul desfășurării acestuia în cazul în care existau anumite aspecte nemulțumitoare sau incomode. Totodată, respondenții au fost asigurați cu privire la caracterul anonim al răspunsurilor, confidențialitatea datelor personale și utilizarea interviurilor doar în scopul declarat al cercetării.

4. ANALIZA ȘI INTERPRETAREA DATELOR

Au fost identificate două tipologii în care s-au încadrat răspunsurile oferite de respondenți:

Tipologia I. Argumentele opțiunii de carieră și tipuri de traiectorii în mediul IT:

În cadrul acestei tipologii s-au regăsit o serie de factori motivatori sau demotivatori pe care respondenții i-au invocat pe parcursul interviului, modalități prin care ei argumentează de ce au ales să urmeze un drum în cariera IT sau ce bariere au întâmpinat pe parcursul acestui proces:

Figura 1. Argumentele opțiunii de carieră și tipuri de traiectorii în mediul IT.

Tabelul 1

Argumentele opțiunii de carieră și traiectorii în mediul IT

Nr. crt.	Nume respondent	Tipuri					
		Cine a oferit motivația de alegere a carierei		Influență externă directă sau indirectă		Impact favorabil sau nefavorabil al mediului extern	
		Afinitatea personală pentru domeniu	Modele de carieră în IT	Directă	Indirectă	Favorabil	Nefavorabil
1.	Mihaela	x		x			x
2.	Celia	x		x			x
3.	Delia	x		x			x
4.	Camelia	x			x		x
5.	Andra	x			x		x
6.	David	x			x	x	
7.	Alina		x	x		x	
8.	Cosmin		x	x		x	
9.	Claudiu		x	x		x	
10.	Ștefania		x	x			x
11.	Amalia		x		x	x	

Tabelul anexat reflectă o oarecare egalitate în ceea ce privește proporția dintre afinitatea pentru domeniu (șase persoane) și deținerea unor modele de carieră (cinci persoane) atunci când respondenții aleg cariera în IT. Influența directă a celor din jur în ceea ce privește opțiunea de carieră a fost invocată de un număr mai mare de respondenți (șapte persoane) în comparație cu cea indirectă (patru persoane). Se remarcă o proporție egală de respondenți influențați în mod favorabil sau nefavorabil de mediul extern, însă este esențial faptul că *toți bărbații intervievați au răspuns că au experimentat un impact favorabil al mediului extern, în comparație cu femeile care au declarat în mai mare măsură că mediul extern le-a influențat în mod nefavorabil.*

1. Cine sau ce a oferit motivația de alegere a carierei

a. Afinitatea personală pentru domeniu: această caracteristică a apărut frecvent în discuțiile cu respondenții. Ei au justificat alegerea carierei în domeniul IT printr-o motivație internă, personală, subiectivă și care nu a fost influențată de factori din exterior.

Direcție unidimensională a carierei: a încadrat o serie de respondenți care au internalizat motivele pentru care au ales construirea unei cariere în domeniul IT, au declarat că alegerea acestei direcții a fost făcută încă de la început și că nu au avut alte opțiuni ocupaționale. Spre exemplu, Mihaela a povestit:

De mică am avut o pasiune pentru matematică și pur și simplu cred că prin clasa a șaptea sau ceva de genul asta am știut că vreau să fac ceva științe exacte, în clasa a noua am învățat pentru prima dată informatică și mi-a plăcut atât de mult că am participat la olimpiade și de atunci cumva s-a instalat microbul să zic așa (râde) [...] pur și simplu asta am simțit că vreau să fac de la bun început și asta am făcut.

Se poate observa caracterul subiectiv al opțiunii pentru carieră. Respondenta și-a autoatribuit alegerea, împărtășind existența unei pasiuni proprii care a determinat-o să aleagă această traiectorie. Ea nu a simțit că ar fi existat alte opțiuni de carieră pe care le-ar fi luat în considerare.

Direcție multidimensională a carierei: a inclus acei respondenți care au reflectat, prin discurs, afinitatea personală pentru domeniul informatic, însă nu au înlăturat din discuție existența unor variante alternative de carieră pe care le-au avut pe parcursul vieții. Un model ilustrativ este Camelia, care a menționat:

Eu am fost să zic așa de structură reală, am făcut și liceul real, am urmat și profil informatic la liceu și apoi mi-am dorit să fac o facultate de genul informatică, matematică și atunci am ales asta. Am avut de ales între mai multe idei de carieră, am fost un an profesoară de informatică apoi am renunțat, am mai avut o oportunitate, am lucrat câțiva ani în domeniul legislativ.

b. Existența unor modele de carieră în IT: respondenții încadrați în acest sub-tip au dezvăluit faptul că alegerea acestei direcții profesionale a fost influențată de existența unor modele ocupaționale, persoane importante pentru ei sau personalități marcante ale mediului IT: Cosmin spune:

Am văzut și alte persoane care activau în domeniul IT, foarte pricepute și profesioniste, persoane care m-au inspirat și ambiționat să mă perfecționez în ceea ce doresc să devin. Un exemplu pe care l-am admirat ar putea fi fostul meu profesor de informatică din școala generală care mă ajuta să îmi repar calculatorul atunci când se defecta. Fiind foarte ocupat însă și dorind să nu îl deranjez, am decis să încerc să mi-l repar singur, așa cum am văzut la el și învățând și singur.

Respondentul a declarat că profesorul său i-a fost model de carieră și dezvăluie că a dorit să îl urmeze, impresionat fiind de competențele pe care le deținea. Un alt exemplu este dat de Ștefania. Ea a enumerat o serie de personalități feminine reprezentative pentru știință și tehnologie și a subliniat că acestea au constituit un model pentru cariera ei actuală:

Dintre idolii care nu mai sunt în viață o am pe Ada Lovelace, primul programator, Grace Hopper, prima femeie, prima persoană care a implementat un compilator, Anita Borg care este prima persoană care a zis că „Avem nevoie de 50 % femei până în 2020!”, Hedy Lamarr care mi se pare foarte interesantă, fără ea nu am fi avut Wi-Fi sau telefoane mobile, ea era o actriță care a lucrat și ca inginer în timpul celui de-al doilea Război Mondial, așa. Mai am și câțiva idoli care sunt în viață și aici aș menționa persoana care se ocupă în momentul de față de Systems, Rose Robinson, Telly Whitney, care este acum CEO la Anita Borg Institute, Valerie Barr care e coacher la ACM for Women, Tarah Wheeler, security expert, e acum la Symantec. Stai că mai am, mai sunt, pot să îți mai numesc așa crede-mă, destul de multe. Sunt foarte puternice. Aaa, Megan Smith, fostul CTO din Statele Unite, e printre preferatele mele, cât pe ce să uit, dar e o femeie foarte faină.

2. Influență externă directă sau indirectă: am remarcat prezența a două modele de reflectări subiective ale influenței exterioare în ceea ce privește opțiunea ocupațională a respondenților. Ei au perceput influența externă directă asupra alegerii carierei prin *descurajări sau îndemnuri experimentate în relația cu alte persoane*. Claudiu a observat influența directă a fraților lui, ambii programatori.

Influența externă indirectă: respondenții au ales cariera în IT după ce au observat în jurul lor persoane care activau în acest domeniu și au descoperit că și-ar dori să urmeze același drum. De exemplu, Amalia a relatat:

Inițial nu aș fi crezut că o să ajung în IT. M-am apucat de programare pe la 23 de ani și motivația a fost mai mult una personală, aveam aici cele mai multe cunoștințe. Prietenul meu lucrează la Google și cei mai mulți prieteni ai noștri erau fie ingineri, fie programatori și cumva când aveam petreceri sau discutam eu eram pe

lângă și am început să mă interesez și am început niște cursuri de programare dar de una singură, nu era nimic serios. Doar să înțeleg despre ce vorbeau, era ceva foarte informal.

3. Impact favorabil sau nefavorabil provenit din mediul extern: acest sub-tip face referire la respondenții care au remarcat prezența unor influențe exterioare în momentul în care au fost puși în situația de a alege ce domeniu vor urma în cariera lor profesională.

Influențe favorabile provenite din relaționarea cu alte persoane: se remarcă exercitarea unor influențe din partea celor din jur asupra persoanelor intervievate atunci când vine vorba despre cariera pe care și-au ales-o, însă acestea sunt considerate a fi pozitive, cu caracter încurajator.

Influențe nefavorabile ale celor din jur privind alegerea opțiunii de carieră ar fi mediul extern cu impact nefavorabil asupra respondenților încadrați în această categorie. Ei au întâmpinat numeroase descurajări provenite de la cei din jur, exprimate fie în mod nemijlocit, fie într-o manieră subtilă. Am remarcat că *în această categorie se regăsesc în general persoane de gen feminin care au relatat experiențe descurajatoare*. De exemplu, Mihaela a povestit:

Din contra, prietenii, adică colegii de la liceu îmi ziceau că ce să caut eu fată la facultate de calculatoare, la Politehnică, unde sunt numai băieți, deci au fost mai mult descurajatori decât încurajatori. Adică ideile lor erau că o fată trebuie să facă ceva de genul arte, medicină sau habar nu am, nicidecum calculatoare.

O sursă a influenței negative pe care a experimentat-o respondenta a fost *stereotipizarea rolului de gen al femeii* aplicată de către colegii ei. Aceștia nu considerau că este potrivit ca Mihaela să-și urmeze studiile în domeniul informatic, deoarece îl etichetau în mod stereotipic ca fiind un mediu masculinizat.

Un alt exemplu este cel oferit de Ștefania. Vorbind despre influența relațiilor cu persoanele din jur asupra opțiunii sale pentru cariera în informatică, ea a relatat:

Foarte mulți prieteni mă descurajau că e greu acolo, prietenii părinților ziceau „Aaa, dar ești prea frumoasă ca să mergi la Politehnică”. Lucru care iarăși te lasă așa mască. Adică ce legătură are una cu alta? Mama mea, care, cum să spun, avea și niște opinii așa foarte antagonice. Pe de o parte avea încredere în mine că puteam să mă descurc, că totul va fi ok și pe de o parte mă încuraja și îmi spunea că indiferent ce se întâmplă intri, nu intri, te țin la taxă, adică m-a încurajat foarte mult în direcția asta, adică pe direcția să fac ce vreau eu. Pe de altă parte, nu rata nicio șansă să facă o glumă două, pe ideea că „Are mama două fete, una frumoasă și una la Poli”. Și eu am o soră mai mică și ghici care era la Poli (râde). Nu ea, desigur.

Opiniile directe, apropourile subtile ale familiei și prietenilor au reprezentat o altă sursă de proveniență a influențelor negative asupra persoanelor care își doreau să aibă o profesie în mediul IT.

Tipologia II. Raportarea respondenților la prezența sau absența discriminării de gen în mediul IT: Această tipologie prezintă două tipuri de respondenți, clasificați în funcție de răspunsurile oferite pe parcursul interviurilor atunci când au fost întrebați despre inegalități, stereotipuri și discriminare de gen în domeniul IT. S-au reliefat patru sub-tipuri de discurs dintre care două se referă la perceperea discriminării și două se referă la discursul care refuză prezența discriminării:

1. Persoane care percep discriminarea în domeniul IT:

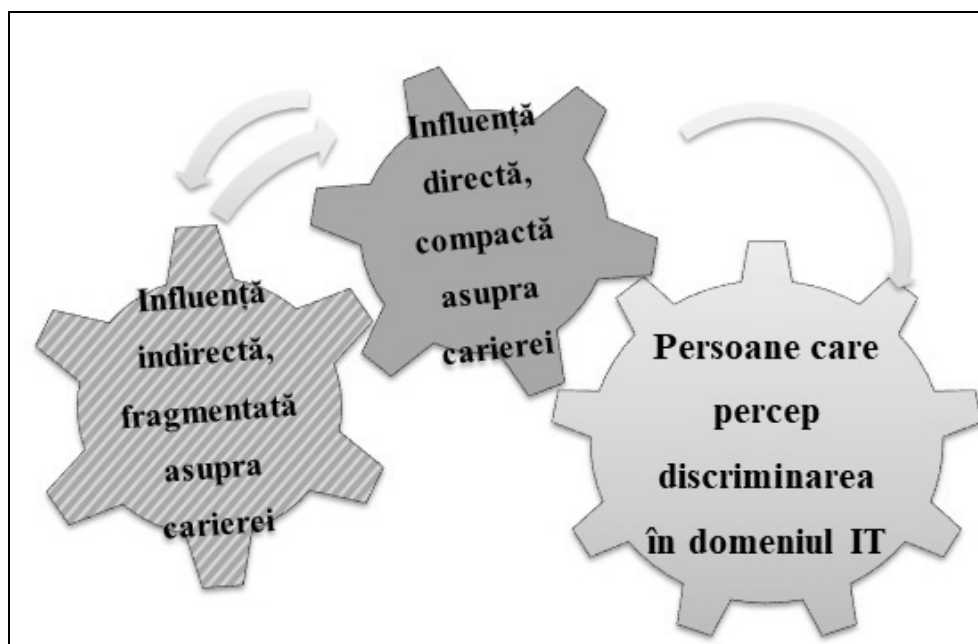

Figura 2. Respondenți care percep discriminarea în domeniul IT.

a. *Influență directă, compactă asupra carierei:* acest tip cuprinde respondenți care sunt implicați emoțional atunci când discută despre discriminare, aducând drept argument experiențele lor personale. Aceștia au observat indivizi care stereotipizează femeile sau bărbații și invocă mediul extern drept răspunzător pentru numărul mai mic sau succesul mai redus al femeilor în IT (sunt socializate să nu se priceapă, sunt descurajate, nu sunt recompensate la fel).

b. *Influență indirectă, fragmentată asupra carierei:* include persoane care au observat prezența discriminării de gen în mediul IT, însă nu au experimentat-o în mod direct, ci mai degrabă indirect, prin întâmplări bazate pe inegalități sau stereotipuri de gen pe care le-au vizualizat la persoanele din jurul lor. Nu a fost exclus ca în anumite cazuri cele două sub-tipuri să se intersecteze.

2. Persoane care nu percep discriminarea în domeniul IT:

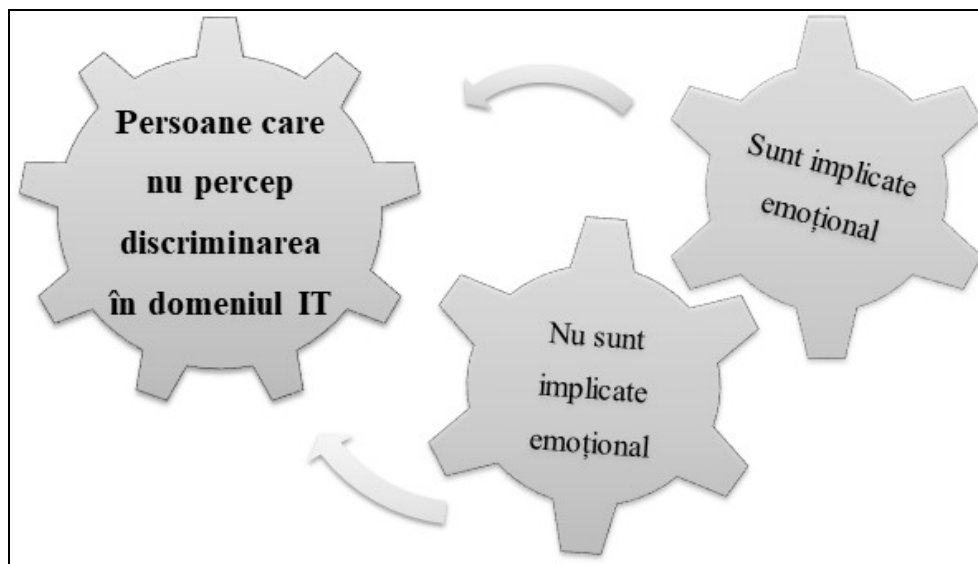

Figura 3. Respondenți care nu percep discriminarea în domeniul IT.

a. Persoane care cred că nu există discriminare și sunt implicate emoțional când vorbesc despre acest aspect: au ele însele un discurs bazat pe stereotipuri și atribuie intern prezența mai redusă a femeilor în acest mediu (nu sunt în IT pentru că nu le place, nu li se potrivește).

b. Persoane care cred că nu există discriminare și nu sunt implicate emoțional când vine vorba de subiect: acestea nu consideră că discriminarea este prezentă în acest domeniu și nu manifestă interes față de subiect.

Analizând tabelul, se poate observa că în prima categorie, „Persoane care cred că există discriminare în mediul IT” sunt încadrați 12 respondenți, dintre care 11 femei și un bărbat. Se poate avansa ipoteza că *femeile angajate în IT au perceput în mai mare măsură discriminarea în mod direct sau indirect*, fie prin experiențele personale legate de discriminare, fie din informații auzite sau observate la persoanele din jur care au întâmpinat astfel de obstacole.

Cea de-a doua categorie, „Persoane care nu au perceput discriminarea în mediul IT”, cuprinde un număr de 13 respondenți, cinci femei și opt bărbați. Primul sub-tip a înglobat respondenți care au fost implicați emoțional în raport cu absența discriminării, fie prin *propria atitudine stereotipică în ceea ce privește rolurile de gen* asociate femeilor și bărbaților, fie prin *observarea favorizării femeilor în acest mediu* (patru femei și șase bărbați). Al doilea sub-tip se referă la respondenții care nu au perceput discriminarea în mediul IT și totodată au fost neimplicați emoțional în discursul stereotipizator, manifestând dezinteres față de subiect sau negând

vehement prezența fenomenului discriminării în IT (o femeie, doi bărbați). Putem să observăm cu ușurință faptul că *un număr mai mare de persoane aparținând genului masculin este încadrat în tipul de respondenți care nu au considerat că există discriminare în mediul IT și că preponderent aceștia s-au situat pe poziția de implicare emoțională în ceea ce o privește.*

În cele ce urmează voi prezenta fiecare tip de raportare la conceptul de discriminare al respondenților, precum și motivele în urma cărora am ales să îi încadrez în tipurile și sub-tipurile menționate:

Tabelul 2

Persoanele intervievate și clasificarea lor în funcție de raportarea la conceptul de discriminare

Nr. crt.	Nume respondent	Tipuri			
		Persoane care percep discriminarea în domeniul IT		Persoane care nu percep discriminarea în domeniul IT	
		Influență directă, compactă	Influență indirectă, fragmentată	Implicat emoțional	Neimplicat emoțional
1.	Camelia	x			
2.	Mihaela	x			
3.	Ștefania	x			
4.	Ioana	x			
5.	Adriana	x			
6.	Adelin	x			
7.	Celia	x	x		
8.	Maria	x	x		
9.	Delia		x		
10.	Livia		x		
11.	Alice		x		
12.	Otilia		x		
13.	Andra			x	
14.	Irina			x	
15.	Amalia			x	
16.	Alina			x	
17.	David			x	
18.	Cosmin			x	
19.	Florin			x	
20.	Robert			x	
21.	Luca			x	
22.	Alin			x	
23.	Andreea				x
24.	Claudiu				x
25.	Alexandru				x

1. *Persoane care au crezut că există discriminare în mediul IT și totodată s-au implicat emoțional atunci când au discutat despre fenomen.* De obicei, acestea i-au perceput prezența în traiectoria propriei cariere sau o observă în jur prin experiențele trăite de alte persoane. Ele au considerat că stereotipurile, inegalitățile și discriminarea de gen ar putea fi cauzele prezenței mai slabe a femeilor în domeniu.

a. Influență directă, compactă asupra carierei: include acel tip de discurs care reflectă percepția discriminării de gen asupra propriei traiectorii ocupaționale și influența negativă a acesteia.

Camelia a vorbit despre posibilitățile diferențiate pe care le au femeile și bărbații atunci când aspiră la atingerea unei poziții manageriale:

De-a lungul timpului am observat că în domeniu sunt mai mulți bărbați. La un prim loc de muncă unde am început în domeniul IT eram singura într-o echipă de cinci, deci erau patru băieți și o fată [...] Da... (oftează) Încă există o mică diferențiere, încă există, da. Nu aș putea să spun 100 % dar cum să spun, într-o firmă unde majoritatea managerilor sunt de genul masculin, va fi acceptată cu greu o persoană feminină care să fie la egal cu ei. Încă se păstrează asta. Deci femeia [...] trebuie să renunțe la multe, e un sacrificiu mare din partea ei, trebuie o perioadă mare de timp ca să facă asta. Am auzit de curând o chestie și mi se pare foarte adevărată, că pentru a obține același lucru, de exemplu, la nivelul de relații umane, dacă e ceva, o problemă, ca, eu știu, să găsești un client sau să convingi pe cineva, o femeie depune un mult mai mic efort față de un bărbat ca să rezolve acea problemă. În schimb, pentru a deveni un lider bun, dacă ai o echipă de bărbați să zicem și tu ești femeie, efortul depus de femeie ca să conducă acea echipă va fi mult mai mare față de un bărbat.

În acest caz, respondenta și-a exprimat opinia în ceea ce privește accederea femeilor pe pozițiile manageriale, spunând că în mediul IT ponderea bărbaților este mai ridicată, iar posibilitatea ca o femeie să ajungă pe o poziție managerială este relativ mică deoarece pentru acest lucru ar fi nevoie de un efort mult mai mare și de sacrificii din partea ei.

O situație similară a fost relatată de Ștefania:

Câte mi-au auzit urechile nici nu ai vrea să știi, dar din categoria aia „Aaa dar știi ce se spune, nu, despre fete?” Și întreb „Nu, ce se spune?” Asta fiind de către un profesor destul de în vârstă din Politehnică, nu de la facultatea mea, dar din altă parte. Eram la orele de pedagogie pe care le faceam împreună cu mulți profesori care aveau nevoie de cursul ăsta de diplomă ca să treacă de la Conferențiar la Profesor, ca să îți faci idee cam de ce nivel era. „Și ce se spune despre fete?” „Nu, nu știu”. „Că...creierul lor e diferit”. „Păi și ce vreți să spuneți

cu asta?” „Nu zic eu, dar știi că nu sunt capabile, că nu se poate, biologic vorbind”. Era ca și cum eu, o persoană împlinită care urmează să îmi dau doctoratul în domeniu, dintr-o dată îmi ștergea cu buretele toate împlinirile, toate articolele, toate lucrurile pe care le-am făcut în domeniul ăsta, faptul că sunt atât de capabilă încât pot să predau și altora lucrurile astea, că de aia sunt Asistent și am multe laboratoare la mai multe materii și ștergea dintr-o dată cu buretele doar datorită genului meu. Și au fost multe persoane care fac asta, unii mai pe față, unii mai așa, la nivel subconștient, fără să își dea seama. Atunci când spui ceva și parcă nu te aud și după aia spun exact același lucru ca și tine și dintr-o dată părerea lor este validă deși am spus același lucru.

Perceperea discriminării întemeiate pe criterii de gen se bazează aici pe ideea preconcepută a societății legată de diferența dintre capacitatea intelectuală a femeilor și cea a bărbaților.

Ștefania a observat totodată *ponderea inegală dintre femei și bărbați în mediul IT, dar și faptul că fetele nu sunt încurajate să se implice într-o astfel de carieră*, descurajate fiind inclusiv de firmele IT prin reclame care au pus în prim-plan, în mod majoritar, bărbați programatori:

Sunt clar mai mulți bărbați [...], sunt foarte multe firme care nu au politici gata implementate, venite de undeva din afară, nu vor avea fete pentru că nu le caută activ, nu știi să le rețină, nu... Cine știe cum le mai îndepărtează? Ți-am arătat reclama aia de la Luxoft sau din altă parte, nu atragi fete cu lucrurile de genul, ba mai rău le îndepărtezi.

Vorbind despre accesarea femeilor către pozițiile de lider, Ștefania a considerat că *femeile, prin comparație cu bărbații, nu au șanse egale să ajungă într-o poziție de lider în mediul IT și mai mult decât atât, ea a atribuit aceste inegalități stereotipurilor și discriminării existente la nivel social:*

Nu există meritocrație deși multe firme încearcă să o arate așa, să zică „Da, vino la noi, că sigur este!” Păi, este pentru bărbați poate! Că ei au șanse egale! Fetele nu au șanse egale la chestia asta prin simplul fapt că nu au șanse egale la partea asta social. [...] Nu trăim într-o lume ideală și practic o să fiu foarte pragmatică. Atunci când ieși la un job ai pauză de țigară, ieși la o bere, ieși la un fotbal. Ei, asta e... fetele nu ies la un fotbal.

De asemenea, Ștefania a observat, și prezența diferențierii în ceea ce privește distribuirea sarcinilor de muncă între femei și bărbați în IT, precum și a așteptărilor diferite pe care managerii le-au avut de la ea în comparație cu cele pe care le-au avut de la colegii de gen masculin.

b. Influență indirectă, fragmentată asupra carierei: a inclus persoane care au perceput existența discriminării de gen în domeniul IT prin prisma urmărilor negative ale acesteia asupra experiențelor persoanelor din jurul lor.

Existența stereotipurilor referitoare la femei a fost observată de Delia, care și-a expus punctul de vedere:

Mai ales ca programator este foarte greu pentru că există anumite stereotipuri, știi? Că fetele nu se descurcă și așa mai departe. Acestea sunt prezente, am tot auzit. Nu mi s-a întâmplat mie în mod special, dar am mai auzit alte situații, de la o prietenă de exemplu. Mă refer la modul în care era tratată față de alți colegi și în general există și chestia asta că nivelul de salarizare e puțin diferit chiar dacă ai aceiași ani experiență ca un băiat, uneori din păcate ești mai prost plătită pe mediul ăsta. Că există stereotipul ăsta că fetele nu se pricep la programare, știi? Și există încă din păcate astfel de idei preconcepute și care sunt total greșite.

Aceasta menționează că deși nu a trecut prin astfel de experiențe, a observat tratamente discriminatorii referitoare la nivelul de salarizare dintre femei și bărbați în IT la una dintre prietenele ei.

2. Persoane care cred că nu există discriminare de gen în domeniul IT. În cadrul acestui tip de respondenți au existat două sub-tipuri, respectiv cei care se implică emoțional atunci când își exprimă opinia referitoare la absența discriminării de gen și cei care nu se implică emoțional când vine vorba despre discriminarea în IT.

a. Persoane care cred că nu există discriminare și sunt implicate emoțional: acest sub-tip a cuprins respondenți ale căror atitudine și discurs reflectau stereotipuri, iar în cazul unora dintre ei se identifică asumția conform căreia femeile sunt chiar favorizate în acest cadru ocupațional.

David și-a exprimat opinia referitoare la absența discriminării în mediul IT: *Nu cred că e ceva diferență. Într-o companie care își dorește să se dezvolte și să progreseze nu cred că ține nimeni cont de sexul angajatului și în plus, el punctează faptul că femeile ar fi chiar favorizate să se implice tot mai mult în acest domeniu, compensând astfel numărul mic de femei care existau în trecut în IT:*

Acum cred că pentru fete este mai ușor pentru că fiind foarte mulți băieți în acest domeniu se fac tot felul de campanii și firmele promovează tot mai mult ca fetele să intre în industria asta. Deci cred că e mai ușor pentru o fată să intre în industrie decât pentru un băiat. Pentru că încearcă să se aducă fete și de-asta.

Absența discriminării în mediul IT a fost observată și de Luca, care, întrebat fiind dacă a întâmpinat situații în care a simțit în vreun fel prezența discriminării la locul de muncă, a răspuns negativ:

Nu am observat și nu văd logica de a exista, eu am văzut destul de multe firme și am prieteni peste tot. Companiile merg pe un șablon, mereu primim aceleași întrebări în cadrul interviurilor și nu cred că există preferințe în ceea ce privește sexul noului angajat.

În mod simultan, atunci când a fost întrebat despre proporția numerică a femeilor și bărbaților din mediul IT, respondentul își afirmă opinia spunând că există egalitate din acest punct de vedere, dar cu toate acestea, el *formulează un discurs bazat pe stereotipuri de gen* și le enumeră astfel:

Timpul pe care îl poți petrece stând concentrat este mai mare în cazul băieților decât al fetelor, e o chestie destul de exactă, deci nu e o părere, este general știut că fetele se descurcă destul de bine la a face mai multe chestii deodată, pe când băieții se descurcă mai bine la a face o chestie, dar pe o perioadă îndelungată.

Așadar, Luca a afirmat că *discriminarea nu este prezentă în mediul IT, însă este implicat emoțional și tratează în mod stereotipic femeile și bărbații*, considerând că genul feminin este mai slab pregătit pentru un domeniu tehnic care necesită meticulozitate și mult timp alocat rezolvării sarcinilor de muncă.

b. Persoane care cred că nu există discriminare și nu sunt implicate emoțional: sub-tip care se referă la acei respondenți ce au adoptat o atitudine neutră sau dezinteresată în legătură cu absența discriminării în mediul IT.

Un respondent care se încadrează în acest tip de atitudine reflectată prin discurs a fost Claudiu, acesta negând existența discriminării de gen în mediul IT și considerând că genul nu este un aspect important pentru construirea unei cariere în domeniul respectiv. Întrebat fiind care este opinia sa în ceea ce privește potrivirea competențelor unei femei și ale unui bărbat pentru domeniul anterior menționat, Claudiu a răspuns:

Nu pot să zic că băieții sunt mai buni ca fetele, sau să trag o linie de genul. Mi se pare că mai mult contează calitatea fiecărui individ, mai mult decât orice altceva. Deci nu are relevanță genul. Că există fete care sunt, mă dau exemplu pe mine, care sunt de zece ori mai bune ca mine, care sunt programatoare de top și așa mai departe și există băieți care sunt și sub mine și sub fetele alea deci, nu știu, e irelevant. Contează fiecare cum a învățat, ce a învățat, ce știe să facă și așa mai departe.

Se distinge poziția neutră pe care se poziționează respondentul în raport cu percepția discriminării de gen, acesta o considera absentă și nu admitea că genul ar

trebui adus în discuție atunci când se vorbește despre competențele și cunoștințele matematice sau informatice. Claudiu a vorbit și despre distribuirea egală a sarcinilor de lucru între femei și bărbați în mediul IT, negând cu vehemență existența unor diferențe privind acest aspect și argumentându-și poziția prin prezentarea unor circumstanțe din experiența sa profesională:

Nu mi se pare că femeile ar fi protejate sau chestii de genul. La mine la muncă de exemplu, când eram cu o colegă în birou aveam un sistem de urmărire al sarcinilor și fiecare își alegea dintr-o listă cu probleme ce trebuie rezolvate, fie ceea ce voia, fie ceea ce era urgent și așa mai departe. Și nu era nimeni care să zică, „tu fată, nu faci chestia asta că e prea grea!” Nu, nu se întâmplă.

5. CONCLUZII ȘI REFLECȚII PERSONALE

Această cercetare și-a propus să descopere care sunt rațiunile pentru care persoanele angajate în mediul IT au ales acest domeniu de activitate, în ce măsură genul este considerat a fi o caracteristică relevantă pentru creionarea unei astfel de cariere și care sunt percepțiile respondenților referitoare la prezența sau absența stereotipurilor, inegalităților și discriminării de gen la locul de muncă. Studiul de față a adus elemente de noutate prin gradul de actualitate al tematicii privind inegalitățile de gen percepute în mediul IT din România și prin identificarea direcțiilor în care s-au îndreptat discursurile angajaților din acest domeniu. Datele obținute în urma interviurilor au creionat două tipologii: cea a argumentelor privind modul în care respondenții și-au ales domeniul de activitate profesională și cea a percepțiilor acestora privind prezența sau absența discriminării de gen în mediul IT.

Am aflat că alegerea direcției profesionale poate fi influențată de afinitatea personală pentru mediul IT sau de admirația exprimată față de persoane care au avut succes în acest domeniu și care au devenit modele de carieră pentru respondenți. De asemenea, mediul extern are o influență directă sau indirectă, favorabilă sau nefavorabilă privind alegerea unei profesii în IT. În ceea ce privește discriminarea de gen, aceasta a fost percepută în mod diferit de către angajații din mediul IT: fie au sesizat prezența discriminării de gen prin experiențe personale sau observate la cei din jur, fie au susținut absența acesteia prin discursuri încărcate sau nu din punct de vedere emoțional.

Cercetarea de față ar putea fi extinsă prin studiul percepțiilor asupra prezenței sau absenței inegalităților de gen din alte domenii profesionale preponderent masculinizate sau feminizate. Rezultatele obținute ar putea oferi răspunsuri despre alegerile indivizilor atunci când vine vorba despre drumurile ocupaționale care încă se mențin genizate în societatea actuală.

BIBLIOGRAFIE

1. Asociația Codette, *Stronger through diversity* (2017). [Online] Disponibil pe: <http://codette.ro/>, [Accesat la data 03.01. 2017].
2. Burke, J., R., Mattis, M., C. (2007). Women and Minorities in Technology, Engineering and Mathematics. Upping the Numbers, Anglia, Edward Elgar Publishing Limited, pp. 159–183.
3. Campbell, P., Storo, J. (1996). Girls are..., Boys are..., Myths, stereotypes & gender differences, *Office of Educational Research and Improvement*, U.S. Department of Education, p. 1–8, [Online] Disponibil pe: <http://www.campbell-kibler.com/stereo.pdf>, [Accesat la data 06.06.2017].
4. Carter, R., Kirkup, G. (1990). *Women in Engineering. A good place to be?*, Londra, Macmillan Education LTD, pp. 1–122.
5. Chelcea, S. (2001) *Interviul ca tehnică de cercetare științifică* în Chelcea, S. (2001) *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, București, Editura
6. Etzkowitz, H., Ranga, M. (2011). Gender dynamics in science and technology from the „leaky pipeline” to the „vanish box” în *Cahiers économiques de Bruxelles*, vol. 54 (2/3), pp. 1–17.
7. Grünberg, L. (2010) Gen și societate în Vlăsceanu, L. (2010) *Introducere în sociologie*, București, Editura Polirom, pp. 208–212.
8. Halpern, D., Benbow, C., Geary, D., Gur, C., Hyde, S., Gernsbacher, A., (2007). The Science of Sex Differences in Science and Mathematics în *Psychological Science in the Public Interest: A Journal of the American Psychological Society*, 8(1), [Online] Disponibil pe: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4270278/>, [Accesat la data de 26.04.2017], pp. 1–51.
9. Michie, S., Nelson, D. (2006). Barriers women face in information technology careers. Self-efficacy, passion and gender biases în Burke, J., Vinnicombe, S. *Women in Management Review. Supporting women's career advancement*, vol. 21, nr. 1, [Online] Disponibil pe: <http://tinyurl.com/mz7t3lr>, [Accesat la data de 27.04.2017], pp. 10–26.
10. Osiceanu, M. (2014). *Leadership feminin în știință și tehnologie*, [Online] Disponibil pe: http://www.utilajutcb.ro/uploads/docs/SINUC2015/sectia_IV/IV.4.pdf, [Accesat la data de 16.01.2017], pp. 1–9.
11. Pavalko, E., Mossakowski, K., Hamilton, V. (2003). Does perceived discrimination affect health? Longitudinal relationships between work discrimination and women's physical and emotional health în *Journal of health and social behavior*, vol. 43, nr. 1, [Online] Disponibil pe: <http://tinyurl.com/y9fzxhfl>, [Accesat la data de 07.06.2017], p. 18.
12. Rughiniș, C., Scarlat, L. (2016). *Fetele, băieții, programarea și Bau-Bau*, [Online] Disponibil pe: <http://www.contributors.ro/media-tech/fetele-baie%C8%9Bii-programarea-%C8%99i-bau-bau/>, [Accesat la data de 24.05.2017].
13. Rughiniș, C., Toma, E. (2015). Sketchy wives and funny heroines. Doing and undoing gender in art games în *Human-Computer Interaction: Interaction Technologies, Lecture notes in computer science*, vol. 9170, [Online] Disponibil pe: <http://tinyurl.com/pw7vsv7>, [Accesat la data 24.05.2017], pp. 640–648.
14. Varma, R., Hahn, H. (2008). Gender and the pipeline metaphor in computing în *European Journal of Engineering Education*, vol. 33, nr. 1, [Online] Disponibil pe: http://www.unm.edu/~varma/print/EJEE_Pipeline.pdf, [Accesat la data de 24.05.2017], pp. 3–11.
15. Williams, C. (1992). The Glass Escalator: Hidden Advantages for Men in the female professions în *Social Problems*, vol. 39, nr. 3, [Online] Disponibil pe: http://sites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic155590.files/Williams_TheGlassEscalator.pdf, [Accesat la data de 17.01.2017], pp. 253–267.

ADUCERI AMINTE... ION GLODEANU (1941–2020)

Fiecare generație marchează veacul printr-un duh al ei și prin oamenii lor de vrednică pomenire. Ion Glodeanu este între aceștia. Absolvent al Facultății de Sociologie, unde i-a avut profesori pe H.H. Stahl (co-fondator cu Dimitrie Gusti a Școlii Sociologice de la București), pe Gheorghe Focșa (fost student al profesorului D. Gusti și membru al echipelor de monografiști), pe Miron Constantinescu (fost elev al lui D. Gusti și el), pe remarcabilii profesori, Ion Drăgan, Constantin Nicuță, dar și pe Academicienii Gheorghe Vlăduțescu și Alexandru Boboc, reputați profesori de istoria filosofiei antice și moderne, și sigur seria ilustră poate continua. Viața unui om înaintea cu valul generației sale și unii se ridică pe culmea valului. Profilul omului se vede atunci în deplină transparență. Ion Glodeanu a fost și a rămas un cercetător de teren pe toată lungimea biografiei sale, în tradiția și stilul coechipierilor celebrelor echipe gustiene. Marea campanie de sociologie aplicată din anii 68–72, coordonată de profesorii H.H. Stahl, Miron Constantinescu, Natalia Damian îl consemnează printre membrii echipelor de teren pe Ion Glodeanu. Au trecut anii, s-au împlinit destine ori s-au irosit. Ion Glodeanu este un destin împlinit. A fost prezent pe multiple fronturi ale sociologiei românești adeverind o vocație incontestabilă. A fost membru al Comitetului de cercetare, *Stratificare și dezvoltare socială* al AIS, membru al Comitetului de cercetare *Întreprindere și societate* al Asociației Internaționale a Sociologilor de Limba Franceză (AISLF), inițiator și membru fondator al schițatei Asociații a Sociologilor din Balcani, a urmat specializări la CNRS – Glysi Lyon, 1992 (septembrie–decembrie), UQAM Canada, august–septembrie 1995 etc. A fost coordonator științific pentru România al unor proiecte de cercetare comparativă internațională (derulate în Bulgaria, Slovacia, Japonia, Macedonia etc.). Studiile sale, multe semnate cu reputatul sociolog, Oscar Hoffman, editate în limba română, franceză, engleză, ni-l arată sensibil la barometrul marilor procese care au marcat destinul societăților din Estul Europei. Una dintre cărțile semnate cu Oscar Hoffman este dedicată unui fenomen proorocit de mari spirite ale lumii, precum A. de Tocqueville, și anume ascensiunea mediocrației (a celor mici de zile, mari de patimi, cum se exprimă

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXI, nr. 3–4, p. 229–230, București, 2020

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial CC BY-ND

poetul, în frunte cu pățimașă trufie a celor care se cred limbă la cumpăna sociologiei). Diminuarea omului în era modernă corelată tragic tocmai cu ascensiunea mediocrației sufletești (morale) în straturile de sus ale structurii sociale au fost temele care au marcat cumva pragul activității sale de cercetare. Despre colegul și prietenul nostru Ion Glodeanu ne vom aminti mereu cu gând luminat și cu umbră aducere aminte. El a fost un om integru, curat sufletește și cu toate acestea a fost lovit câinește. Dar plecarea lui le-a lămurit pe toate, cum spune psalmistul. Îndrăznim să aducem un gând lateral la cugetarea din alt veac a Stolnicului, spunând și așa: „toate câte sunt pe lume au și aceste trei stepene: urcarea, starea și iar urcarea”. Prin curăția sa sufletească, prin frumusețea morală, prin loialitatea față de Institutul pe care l-a slujit cu aleasă modestie, Ion Glodeanu și-a împlinit destinul prin cea de-a doua urcare, cea din ceruri. Dumnezeu să-l primească cu dreptii Săi întru odihnă veșnică!

Ilie Bădescu

SCURTE OBSERVAȚII ASUPRA TRIANONULUI

CRISTI PANTELIMON*

ABSTRACT

The Treaty of Trianon (part of the Paris Treaties of 1919–1920) is the culminating moment of modernization of Europe. These treaties enshrine the principle of the existence of nation-states, to the detriment of European empires. As such, the Paris Treaties of 1919–1920 represent a good basis for European unity, while respecting national states and their sovereignty.

Keywords: Trianon Treaty, nation-states, Peace of Westphalia.

Revista „Perspective” a Fundației Europene Titulescu dedică primul său număr pe anul 2020 Trianonului. Este o inițiativă laudabilă, care merită salutăată, ținând cont și de contextul politic și geopolitic actual, mai degrabă nefavorabil unor astfel de demersuri.

Pentru că s-au împlinit 100 de ani de când s-a semnat, în vara anului 1920, Tratatul de la Trianon, credem că este oportun ca, sprijinindu-ne pe munca laudabilă a istoricilor (în cazul de față, găzduiți de o parte a elitei diplomatice românești), să aducem sub atenția cititorului o serie modestă de idei / posibile semnificații ale aceluia act istoric. Studiul care deschide suita de articole dedicate Trianonului, semnat de profesorul Ioan Scurtu (cu titlul *Tratatul de la Trianon – o analiză de text și câteva considerații*) ne-a servit ca principal izvor al acestor rânduri.

Trianonul nu este (doar) un vârf al diplomației românești. Este, fără îndoială, unul al diplomației europene și chiar mai mult (rolul ideilor wilsoniene în filosofia Trianonului și a Versailles-ului, în general, este deja un loc comun, uneori exagerat, dar definitiv statornicit). Din perspectivă românească, însă, căci acest lucru ne interesează în primul rând, Trianonul este un moment de triumf al *dreptății* istorice în fața *forței* istorice. Acesta este sensul cel mai profund al actului diplomatic despre care vorbim. Complexul Versailles nu a rămas necriticat: chiar

---

* Cristi Pantelimon, Associate Professor, Institute of Sociology, Romanian Academy, e-mail: cristipant@yahoo.com.

„beneficiarii” acestui set de tratate (inclusiv România) au criticat imperfecțiunile acestor acte, faptul că marile puteri (cum ar fi putut fi altfel?) au jucat și acum cartea proprie, alături de cea a dreptății celor mici. Una peste alta, însă, Europa de după Versailles a fost o Europă a naționalităților, a statelor naționale – iar acest lucru corespundea cu siguranță momentului istoric de atunci. De aici putem deduce o semnificație mai generală a acestor tratate: Europa a pendulat întotdeauna în epoca modernă între ideea imperială și cea a statului național. Imperiile, teoretic, construcții care ar trebui să apere, să protejeze, în numele unor idealuri politice universale, toate etniile care le cuprind, s-au dovedit toate, fără excepție, în epoca modernă, simple promisiuni fără acoperire, trădându-și rolul tradițional¹. Cazul cel mai flagrant a fost Imperiul Habsburgic. Deși înnobilit de calitățile de buni administratori ai Habsburgilor, acest imperiu a fost măturat pur și simplu de pe scena istoriei doar de o notă a președintelui Wilson, cum notează un autor bucovinean foarte puțin cunoscut la noi, Eugen Ehrlich² – unul dintre pionierii sociologiei dreptului la nivel mondial, rector al Universității din Cernăuți pe vremea Imperiului Habsburgic.

Odată atinse, formele de organizare politică nu mai pot fi, pur și simplu, ignorate. Statul național este una dintre aceste forme pe care modernitatea le-a atins și de care nu se poate despărți definitiv. Dimpotrivă, formele de organizare politică „depășite”, care nu mai există, nu mai pot fi reînviolate decât cu prețul unei revoluții totale, al unei întoarceri spre perfecțiunea formei inițiale pe care istoria nu o atestă în niciun caz. Se pune întrebarea: de ce, dacă Imperiul a fost depășit istoric (cel puțin la nivelul Europei el nu mai există de 100 de ani), nu am putea să ne imaginăm și un viitor în care statul național să fie depășit, spre o altă formă, mai adecvată? Răspunsul nu este ușor de dat. Statul național corespunde, în principiu, tendinței general-istorice de diferențiere și organizare a diferențierii etnice. El este răspunsul la nevoia istorică permanentă de cristalizare politică a unor forme *comunitare*. Modernitatea a găsit în comunitatea etnică forma de „precipitat” perfect adaptat pentru viața politică (Dimitrie Gusti o va afirma clar). Nu aveam, în Evul Mediu, o astfel de comunitate, deși etniile existau și erau recunoscute, dar nu la nivel politic. Ecumena medievală era cea creștină. Statele (sau imperiile) erau creștine în primul rând și abia apoi etnice, atunci când nu erau, de fapt, decât formațiuni dinastice, ca Imperiul Habsburgic, care cuprindea mai multe popoare, sau bazate pe forța militară a unei etnii, care veghea peste mai multe alte comunități etnice sau religioase (cazul Imperiului Otoman). Modernitatea, în

---

¹ Pentru o luare de poziție în favoarea ideii imperiale europene, pe vechea linie de gândire tradițională a lui Dante, și în general a tradiționalismului european actual opus democratismului de masă, a se vedea Julius Evola, *Revolta împotriva lumii moderne*, Editura Antet f.a. (ediția princeps în limba italiană apare în 1934), iar, mai recent, luările de poziție ale unui autor francez ca Alain de Benoist (un studiu concis și foarte clar al acestuia, unde, de altfel, el citează pasaje din Julius Evola, se găsește tradus la <https://www.estica.ro/article/ideea-de-imperiu/>).

² Eugen Ehrlich, *Prăbușirea unei mari împărății*, în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, nr. 1/1991, p. 80.

schimb, se sprijină pe o altă formă comunitară: cea *etnică*. De data aceasta, comunitatea perfectă este poporul, iar acest lucru reclamă imperios un stat *popular*, adică etnic – statul național.

Avem, așadar, schema următoare: principala forță care *reclamă* tipul de organizare politică a unei epoci este *forma comunitară ideală* (perfectă – cu sensul de cea mai potrivită vremii respective). Forma comunitară ideală a Evului Mediu era cea religioasă. Destrămarea Evului Mediu începe odată cu destrămarea unității religioase – și ia forma cumplitelor războaie religioase, din care Europa se extrage cu greu, prin Pacea de la Westfalia. Cu Pacea de la Westfalia, *comunitatea religioasă dispăre ca formă de organizare ideală, locul său fiind luat de comunitatea etnică*. Preceptul care întemeiază această pace și care pare a elimina cauza războaielor (*cuius regio, eius religio*) este foarte înșelător: odată cu el nu dispăre doar tensiunea dintre ramurile creștinismului, ci dispăre însuși creștinismul ca element coagulant al Evului Mediu, al Europei medievale. Deja principiul etnic (încă nenumit ca atare) își arată chipul în această formulare și în filosofia particularistă a momentului.

De la 1648 la 1918–1920, deci mai bine de trei secole, principiul religios luptă în continuare pentru a supraviețui, ca formă de organizare comunitară perfectă, în fața celui etnic. Ultimul imperiu catolic și ultimul imperiu ortodox (Austro-Ungaria și Rusia țaristă) pier, frățeste, în același timp, ambele răpuse (în forme diferite și cu manifestări oarecum diferite) odată cu primul război mondial, care consacră, după Westfalia, principiul naționalităților ca fiind forma comunitară perfectă a timpului nostru. Deși aflată în tabăra învingătorilor, Rusia țaristă primește o lovitură de moarte, ca și cum s-ar fi aflat în tabăra învinșilor, a Puterilor Centrale. Rusia comunistă nu se împacă cu destinul ideii naționale și încearcă, cu disperare, până în 1989, să păstreze un imperiu a-etnic, profitând de relativa înapoiere a timpului istoric (deci și a popoarelor din zonă) în raport cu ideile moderne. Dar, după 1989, prăbușirea a doua oară a Imperiului rus (cu aspectul său a-religios și a-etnic) nu mai lasă loc de confuzii: este momentul ca statele naționale să reapară, definitiv, sporind, de exemplu, „firesc”, tensiunile din interiorul lumii slave (o tensiune mereu amânată cu Ucraina, dar și cu statele caucaziene, ca să nu mai vorbim de statele baltice).

Pentru a reveni la Trianon, putem constata câteva elemente de ordin concret:

1. În Tratatul de la Trianon nu se folosește termenul „Transilvania”. Ne putem întreba, cui folosește azi, revenirea, pe ușa din dos a istoriei, a „transilvanismului”? Nu folosește, desigur, românilor. Dar folosește, oare, maghiarilor? Ne îndoim că minoritatea maghiară vrea azi să fie, simbolic, asociată cu perioada de tristă amintire a dualismului de după 1867 – în memoria colectivă a românilor, transilvanismul evocă și acest lucru! Transilvanismul este, prin Trianon, o piesă de muzeu.

2. Europa s-a modernizat la Versailles și la Trianon. Criza maximă a Europei medievale a fost reprezentată de dualismul austro-ungar de după 1867. Acest dualism oprima popoarele monarhiei austro-ungare în numele unei superiorități

imaginare a fostei elite maghiare medievale. Care elită, de fapt, nu era deloc curată etnic... Practic, ultimul regim medieval, dar sub forma unei caricaturi degenerate a medievalismului, este cel practicat de elita maghiară între 1867 și 1918.

3. Trianonul și Versailles-ul sunt tratate de pace care au în spate nu voința unor conducători, ci expertiza de teren a unor specialiști. Este un model bazat pe realitatea din teren, am spune de ordin științific, dar și practic, economic. De data aceasta, firescul terenului a dictat în raport cu voința pură și adesea nefirească a celor care conduceau destinele unor puteri în epocile anterioare. Dacă lucrurile stau, într-adevăr așa, atunci este clar că Versailles-ul și Trianonul pot fi văzute și ca primele semne ale unei Europe unite, iar acest lucru a fost perceput corect de către elita interbelică românească. De altfel, în perioada interbelică apare figura oarecum stranie a contelui Richard von Coudenhove-Kalergi, care a stârnit unele emoții tocmai în tabăra realist-pragmatică a acestei elite românești (și ne gândim aici la Mihail Manoilescu³). Faptul că statele naționale croite după Versailles erau conștiente de nevoia de colaborare și de unitate continentală nu poate fi negat. Așadar, principiul statului național nu e, prin natura sa, în contradicție cu ideea de unitate europeană, dacă această idee respectă îndeajuns suveranitatea națională. Condiția aceasta este, însă, obligatorie.

4. Trianonul a fost primit diferit de elita maghiară față de cea română. Firesc, s-ar putea spune. Deosebiri sunt însă relevante. Maghiarii au îmbrăcat doliul și au votat în Parlament, prin tragere la sorți, cu un număr minim de reprezentanți, pentru a arăta că nu voința lor a dus la ratificarea tratatului, ci o voință străină. De fapt, voința popoarelor din monarhia austro-ungară făcuse ca Imperiul Habsburgilor să piară. În România, bucuria a fost reală, dar nu a depășit niciodată limitele provocării la adresa națiunii maghiare. Prin vocile cele mai autorizate (Nicolae Iorga a fost unul dintre cei care au scris chiar în ziua de 4 iunie un articol despre Trianon), poporul maghiar i s-a întins o mână prietenoasă de către elita românească, de către poporul român. Trebuie spus că elita maghiară nu a luat în considerație acest gest de prietenie și a continuat să sperie că lucrurile vor reveni la situația de dinainte de 1918. După cum știm, parțial și vremelnic, așa a și fost. Dar, în timp, istoria a așezat cursul său implacabil peste visele nerealiste ale unei elite care, după 1867, a dat dovadă de cea mai îngustă și nerealistă viziune. Elita maghiară radicală a pierdut definitiv pariul cu istoria.

5. Trianonul și Versailles-ul sunt moderne și din perspectiva a ceea ce azi numim protecția minorităților. O protecție cu care suntem de acord. Din păcate, Europa de azi devine la acest capitol, al protecției minorităților, un fel de periferie mentală a sistemului Versailles, abătându-se de la logica firească, europeană și modernă. Protecția minorităților, în cazul Trianonului, avea sensul păstrării unității cu majoritatea. Concret, minoritatea maghiară din România trebuia să aibă un set de drepturi care să facă în așa fel încât majoritatea maghiară din Ungaria să se

---

³ Manoilescu a fost atras de ideile pan-europeniste ale contelui Richard von Coudenhove-Kalergi.

regăsească, cultural și spiritual, în minoritatea maghiară din România, și invers. Același lucru era valabil și pentru toate celelalte minorități care au rezultat din decupajele de graniță ale tratatelor de pace. Azi, Europa face din protecția minorităților nu un instrument de permanentizare a majorității, de preservare a lui, ci unul de descompunere a majorităților. Nu ne miră, de aceea, faptul că un istoric ce urmează fidel trendurile antimoderne ale istoriei recente, ca Lucian Boia, admite, logic, că Europa viitorului va fi, practic, o Europă a majorității... minorităților⁴.

Iată că Europa și SUA au gândit modern la Versailles și Trianon. Azi, curente dominante de gândire în SUA și Europa sunt antimoderne (termenul postmodern este astfel un eufemism care ascunde, de fapt, o pervertire unică în istorie).

6. O ultimă observație legată de același celebru dualism de după 1867, când elita austriacă, terifiată, a cedat elitei maghiare, practic, jumătate din Imperiul Habsburgic, pentru a grăbi și cimentea soarta inexorabilă a acestuia.

Dualismul austro-ungar este, din punct de vedere al metafizicii istorice, sub nivelul Evului Mediu. Națiunile medievale, în cadrul ecumenei creștine medievale, erau recunoscute, dacă nu politic, măcar spiritual⁵. Sub dualism, aceste națiuni nu sunt eradicate doar politic, ci și spiritual, ceea ce contravine flagrant spiritului epocii și firescului secolului al XIX-lea. Dacă e adevărat că unele națiuni s-au „trezit” ca având conștiință etnică încă din Evul Mediu, din epoca Reformei (cehii, bunăoară, sunt considerați de un autor ca Eugen Ehrlich, ca având imaginar etnic încă din epoca reformată⁶), este evident că în secolul al XIX-lea chiar și națiunile

---

⁴ Lucian Boia scrie despre „ziua în care va exista o unică națiune europeană alcătuită numai din minorități” (citat în Mircea Duțu, Tudor Avrigeanu, *Fundamentele dreptății naționale. Tratatul de la Trianon și conștiința juridică românească*, Editura Universul juridic, București, 2020, p. 36).

⁵ Alain de Benoist, un autor care nu admite ideea de națiune, în sens politic, decât în raport cu modernitatea (adică începând cu secolul al XVIII-lea), arată, totuși, că națiunile medievale se deosebeau în mediul sorbonard prin *limbă*. Dar ce element mai grăitor spiritual decât limba să existe pentru a delimita popoarele? Iar dacă ideea de limbă fructifică noțiunea de popor diferit, este evident că premisele nașterii națiunii politice erau deja puse odată cu sentimentul acestei deosebiri spirituale. Voința politică poate lipsi sau poate fi inhibată o vreme. Conștiința etnică, ceea ce înțelegem azi prin *identitate*, nu este deloc un fenomen modern, ci apare odată cu delimitarea limbilor deosebite. Având în vedere experimentele antinaționale ale secolului al XIX-lea sau chiar ale celui următor, am putea inversa ipoteza lui de Benoist: voința politică (în sens statal) nu este decât armura târzie, modernă, e adevărat, a unei voințe identitare originare, care se manifestă prin limbă și cere, imediat ce apare, o reprezentare de ordin politic ca urmare a însăși existenței acestei voințe de diferențiere. Am spune că orice diferențiere comunitară este originară politic determinată. Prin „politic” înțelegem nu puterea reală, ci *voința de configurare comunitară* care se exprimă natural prin identitatea spirituală ce apare prin tradiții, cutume, obiceiuri. Este ceea ce un Eugen Ehrlich numea „dreptul viu” („Das lebende Recht”), în raport cu dreptul formal sau codificat al statelor. Pentru discuția despre relația Imperiu-stat național, trimitem din nou cititorul la textul deja amintit, la <https://www.estica.ro/article/ideea-de-imperiu/>.

Pentru ideile lui E. Ehrlich despre „dreptul viu”, se poate consulta în limba română traducerea unei conferințe ținute de autor în limba franceză la Institutul Sud-Est European în 1920, apărută în Neamul Românesc: http://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Eugen_Ehrlich_-_Despre_dreptul_viu.pdf

⁶ Eugen Ehrlich, *op. cit.* p. 90.

europene considerate mai „înapoiate” au dobândit un astfel de spirit. A nega identitatea cuiva care o trăiește plenar înseamnă a ucide ideea de *comunitate ideală* a momentului istoric, despre care am vorbit la începutul acestui material. Dar acest lucru înseamnă, pur și simplu, a te angaja într-o bătălie fără sorți de izbândă cu spiritul veacului, care, indiferent cât de puternică sau tenace este o realitate concretă, politică sau militară, este întotdeauna învingător...

Tratatul de pace de la Trianon este parte a modernizării Europei și, evident, reprezintă desăvârșirea modernizării României, din punct de vedere al tipului de organizare politică. Acesta este motivul pentru care el trebuie așezat pe pedestalul istoriei statului român.

VLAD OVIDIU CIOACĂ, *Viața cotidiană în România comunistă*, Editura Beladi&Sitech, Craiova, 2019.

Schimbarea de paradigmă ideologică din Decembrie 1989, dincolo de controversele inevitabile, a generat scrieri de factură impresionistă și continuă să genereze și astăzi, după trei decenii, scrieri de profiluri foarte deosebite: de la mărturiile ale participanților nemijlociți la Eveniment, la preținse analize „obiective” ale unor cetățeni străini „întâmplători” aflați în România, până la cei care au o poziție critică față de oportunitatea și sensul schimbării respective, tocmai când țara noastră ”scăpase” de povara datoriei externe, cu tot șantajul aferent exercitat de creditorii externi și de instanțele geopolitice ale aceluși timp istoric.

Spre deosebire de toate acestea, care pot fi suspectate de contagiune emoțională, lucrarea *Viața cotidiană în România comunistă* a universitarului prin vocație, Vlad Ovidiu Cioacă, ne propune o *primă perspectivă sociologică asupra fenomenologiei evoluției sociale a spațiului social românesc anterior exploziei sociale decembriste*, cu intenția de a schița contextul condițiilor vieții din timpul experimentului social al socialismului de tip sovietic, ca posibilă etiologie a prăbușirii regimului totalitar de dezvoltare, rămas în istorie sub numele de „dictatură de dezvoltare”.

Aceasta este prima diferență și calitatea sui-generis a textului universitarului craiovean: o exemplară încadrare epistemică, prin care devine posibilă evaluarea calificată a tuturor parametrilor de semnifianță aferenți ariei tematice a subiectului abordat.

Scos din perimetrul minor al cunoașterii comune, în aria căreia coloratura afectivă produce erori fie prin nostalgii pioase, fie prin pusee revendicative cu inflexiuni de violență verbală, punctul de interes centrat pe specificul vieții cotidiene în timpul guvernării comuniste recuperează, pentru posteritate, memoria colectivă a unui timp istoric marcat de contradicția dintre prezumata „mișcare istorică ireversibilă”, asumată programatic de comuniști, și relativitatea vieții cotidiene, trăită la limita reversibilității speranțelor de bunăstare promisă la debutul proiectului de „viață nouă”, prin egalitate, dreptate socială și națională.

Pentru a nu cădea în ispita vreunui fel discutabil de subiectivism, autorul operează o necesară distincție între ideologie, regim politic și sistem social, pentru a se delimita de tiparul pașal, al abordării publice a guvernării comuniste ca proces monocolor, monoton și egal în evoluția sa de la debut și până la încetarea prin implozie istorică.

Dacă istoricii au lansat în literatura de profil un inventar nesfârșit de afecte, glazurate cu o factologie fără valențe istorice, din care nu se pot vedea faliile tectonice ale ontologiei sociale, tânărul sociolog Vlad Ovidiu Cioacă ia atitudine față de istoriografia minoră a subiectului, pentru a realiza o necesară defrișare de confuzii și prejudecăți a hermeneuticii sociale în speță. Prin dioptriile semantice ale conceptelor sociologice, proiectul social și uman al guvernării comuniste îi apare autorului ca un simplu experiment social, fără dramatismul încrâncenărilor ideologice care l-au însoțit nu numai în timpul desfășurării sale, ci și mult după aceea; nu este hazardat să precizăm că nici acum nu s-au stins implicațiile emoționale din dezbaterile televizate, din online sau din presa scrisă...

Pe aceste coordonate, implicarea a milioane de subiecți în construirea unei societăți mai bune și mai echitabile decât cea a polarizării sociale extreme în care trăiau este prezentată ca acceptare a unei speranțe colective, în aria căreia nu se poate găsi vreun fel de semne de culpabilitate, nici atunci, și nici acum, la trei decenii după încetarea experimentului în cauză. Autorul nu personalizează actorii

---

„Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXXI, nr. 3–4, p. 237–240, București, 2020

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

și nu-și propune să stabilească responsabilitățile concrete ale principalilor actori decizionali, ci tratează totul cu lucida conștiință obiectivă a superiorității epistemice, de la nivel de principiu, cu intenția de a explica geneza și dinamica sistemului social generat de ideologie și manifestat în regimul guvernării comuniste. Nu *descrierea* este importantă (aceasta fiind abordarea preferată a istoricilor), ci explicația fenomenalității spațiului social aflat sub incidența socializării fundamentelor economice, instituționale și spirituale ale noului sistem social, condus de alianța muncitorească-țărănească, esența puterii și guvernării comuniste. Complexitatea metodologiei utilizate, consistența modelelor explicative și elocvența exprimării demonstrează vocația și experiența autorului în sfera teoriei și investigației sociale.

Inserția unor convorbiri cu indivizi din diferite straturi sociale, care au trăit efectiv, mai mult sau mai puțin, în perioada guvernării comuniste, reprezintă un recurs la ancore de credibilitate ale propriului discurs; nu este vorba de vreun apel la factologie empirică pentru a avea puncte de plecare pentru generalizări sau abstractizări. Explorarea percepției ideii de socialism de către vârstnici, dar și de către reprezentanți ai generației tinere, are un scop precis: evaluarea ideii de actualitate a valorilor socialismului, considerat de propaganda occidentală ca o mare eroare istorică. „Un sistem social, însă, nu poate fi bun sau rău prin sentințe date de știință”. Nu este de datoria științei acest lucru. Știința are obligația de a explica geneza și efectele generate de regimurile politice care au articulat spațiul social, în felul care i se înfățișează cercetătorului social.

Importantă ca lucrare de autor, cartea universitarului craiovean este și o mare performanță a echipei coordonate de Marele Senior al sociologiei românești, prof. univ. dr. Dumitru Otovescu, de la Școala Doctorală de Științe Sociale și Umaniste, Facultatea de Științe Sociale, Universitatea din Craiova.

În loc de concluzii, universitarul craiovean, care are și certe talente literare, formulează câteva gânduri aparent esopice, dar memorabile: anume, dacă, pe scena liberă a Timpului, este obligatoriu să jucăm un rol, ca actori, putem intra într-o piesă istorică, o tragedie, o dramă, sau doar o simplă farsă...

Viața, ca și Istoria, nu ne întrebă; ea doar înregistrează. Generațiile care au trăit și muncit în perioada guvernării comuniste, adică toți „constructorii socialismului”, nu merită anatema tinerilor care, în democrație, pot plasa totul în derizoriu. Datoria generațiilor postdecembriste este aceea de a reconstrui spațiul social în aria unei libertăți pragmatice, nu doar declarative și revendicative.

Ștefan Buzărnescu,
Liliana Gabriela Ilie

DUMITRESCU, LUCIAN (2020), *Narațiuni strategice. Securizare și legitimitate în relațiile internaționale*, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale.

Deși este o lucrare specifică zonei studiilor de securitate, cartea lui Lucian Dumitrescu are o evidentă componentă sociologică. Premisa centrală a lucrării, aceea că securitatea este un proces inter-subiectiv, provine din cercetarea fenomenelor sociale. În baza acestei premise, autorul susține că amenințările de securitate au întotdeauna o parte construită social. Mai exact, un eveniment se transformă într-o amenințare de securitate (și) în baza semnificațiilor atribuite acestuia de către comunitatea de securitate dintr-un stat. În acest sens, Lucian Dumitrescu oferă exemplul atentatelor teroriste de la 11 Septembrie 2001, care au fost asimilate de către administrația Bush ca un act de război împotriva Statelor Unite. Până la acel moment, Statele Unite mai fuseseră atacate pe propriul teritoriu doar în decembrie 1941, la baza militară de la Pearl Harbor.

Din interiorizarea atentatelor de la 11 Septembrie 2001 ca un act de război împotriva Statelor Unite a derivat binecunoscuta *narațiune* a „războiului împotriva terorismului”. O narațiune constitutivă, despre starea sistemului internațional, asemănătoare cu discursul de securitate din vremea Războiului Rece, care stabilea cu precizie actorii importanți din politica mondială și raporturile de putere dintre

aceștia. Spre deosebire însă de administrația de la Washington, aliații occidentali ai Statelor Unite au propus o interpretare distinctă a atentatelor teroriste de la 11 Septembrie. Pentru acești aliați, cu precădere Franța, Germania și Belgia, atacurile din 11 Septembrie 2001 au declanșat nu un „război împotriva terorismului”, ci o „luptă împotriva terorismului”, abordarea respingând ideea utilizării forțelor armate pentru combaterea terorismului, și mai degrabă implicând o reacție bazată pe mobilizarea unei combinații a poliției, justiției și rețelelor de *intelligence*. Ideea propusă de cartea lui Lucian Dumitrescu este aceea că modul în care este definit un eveniment de securitate influențează considerabil politicile de securitate propuse de un stat pentru eliminarea sau diminuarea amenințării respective.

Premisa centrală a cărții, aceea că securitatea este un proces inter-subiectiv, a fost enunțată în debutul anilor '90 de către Școala de la Copenhaga. Mai precis, celebrul grup de teoreticieni ai școlii daneze considera că securitatea este atât o realitate percepută cât și un proces discursiv, prin intermediul căruia comunitatea de securitate definește pentru public un eveniment ca fiind o amenințare de securitate. În baza autorității instituționale a autorului comunicării și a unei logistici superioare de difuzare colectivă a respectivului conținut, acesta devine subiect legitim și, astfel, începe să fie asimilat de către populație. Lucian Dumitrescu utilizează în *Narațiuni strategice* teoriile așa-numitei Școli de la Copenhaga 2.0, respectiv un grup de teoreticieni care rediscută critic teoriile originarei Școli de la Copenhaga. Lucian Dumitrescu nu spune dacă acești noi teoreticieni ai securității formează o școală. Spune în schimb că, spre deosebire de Școala de la Copenhaga, Școala de la Copenhaga 2.0 pune un accent mai mare pe percepția publică. Mai exact, Școala de la Copenhaga 2.0 critică ideea că sensul unei amenințări de securitate devine legitim doar pentru că acesta este emanat de un membru al comunității de securitate dintr-un stat și acordă o atenție mai susținută sistemului de valori, simboluri și emoții colective care asimilează conținuturile de securitate propuse de către autorități. Drept urmare, Școala de la Copenhaga 2.0 susține că pentru ca un discurs de securitate să fie legitim, acesta trebuie să rezoneze cu „structurărilor informațional-emoționale” ale unei societăți, adică cu ceea ce Lucian Dumitrescu numește cultura de securitate a acesteia. Fără existența unei minime compatibilități între sensul atribuit de comunitatea de securitate unui eveniment specific și cultura de securitate particulară unei comunități politice, amenințarea de securitate nu va fi credibilă. În consecință, cei mai mulți dintre cetățenii unui stat nu vor înțelege de ce propriul stat cheltuiește fonduri consistente pentru înarmare ori pentru operațiuni militare în teatre de operațiuni, în loc să utilizeze acele fonduri publice pentru infrastructură și sisteme funcționale interne.

Cartea *Narațiuni strategice* propune un demers de cercetare clasic. Primele patru capitole propun o dezbateră teoretică densă despre conexiunea existentă între narațiunile strategice și cultura de securitate. Compatibilitatea dintre narațiunile strategice și cultura de securitate este condiția legitimității unui stat, consideră Lucian Dumitrescu. Pentru el, *narațiunile strategice* înlocuiesc caducul concept de *soft power*. Cercetările asupra *soft power*, argumentează autorul, deveniseră prea cantitativiste. Se mărgineau mai precis la a număra capacitățile ideologice sau de *popular culture* ale unui stat. Ce nu relevau aceste cercetări era modul în care producțiile cinematografice, actorii, muzicienii și sportivii unui stat reușeau să politizeze cultura populară dintr-un alt stat, modelând astfel spațiul mental colectiv din afara nucleului lor de origine. Astfel, narațiunile strategice devin un exercițiu de putere prin intermediul căruia diferite state se străduiesc să devină credibile nu numai în raport cu propria populație, ci și în raport cu populația altor state. Din acest motiv, competiția pentru credibilitate internă și internațională dintre mai multe state este câștigată de statul care fabrică și impune cea mai credibilă poveste. Adică statul care reușește să-și adapteze cel mai eficient narațiunile strategice la cultura de securitate a unei populații. Din această perspectivă, Lucian Dumitrescu este interesat mai ales de *cum* se produce această compatibilizare. Astfel, capitolul metodologic al cărții apreciază că o investigație apropiată de istoria ideilor ar fi metoda cea mai eficientă pentru un astfel de demers. Pe de o parte, pentru că o astfel de metodă ajută la identificarea principalelor „structurări informațional-emoționale” din cultura de securitate a unui stat. Iar, pe de altă parte, fiindcă această abordare identifică multiplele narațiuni strategice care au circulat și continuă să circule într-un stat, precum și reziduurile produse de aceste linii discursive în cultura de securitate din cuprinsul acestuia. Partea empirică a lucrării discută cinci studii de caz: narațiunile strategice din Statele Unite, Federația

Rusă, Turcia, Uniunea Europeană și România. După rețeta propusă în partea teoretico-metodologică a lucrării, Lucian Dumitrescu investighează specificul culturilor de securitate din aceste state, cu excepția notabilă a României. Ulterior, contabilizează narațiunile strategice care circulă în aceste state și modul în care interesul național apare la intersecția dintre narațiunile strategice și cultura de securitate.

Se impun două observații critice. Prima se referă la metodologia cercetării. Abordarea din perspectiva istoriei ideilor pe care o propune Lucian Dumitrescu pentru cercetarea conexiunii dintre narațiunile strategice și cultura de securitate poate fi utilă. Simultan, o astfel de metodă de cercetare este complicată și greu de accesat de către studenții, masteranzii și doctoranzii preocupați de modul în care se formează interesul național. Ca atare, autorul ar trebui să propună o cale de cercetare mai accesibilă, una apropiată de analiza de conținut sau de analiza critică de discurs. A doua observație ține de modelul de examinare utilizat în carte. Conexiunea narațiuni strategice-cultură de securitate este utilizată în patru cazuri: Statele Unite, Federația Rusă, Uniunea Europeană și Turcia. Nu este utilizat și în cazul României. Aici sunt prezentate câteva narațiuni strategice, dar autorul nu pomenește nimic despre cultura de securitate din România. Această omisiune ar trebui remediată într-o eventuală ediție revizuită și adăugită a *Narațiunilor strategice*. Lucrarea este utilă mai ales specialiștilor din zona studiilor de securitate, dar și masteranzilor și doctoranzilor din domeniul sociologiei și al științelor politice. Nu în ultimul rând, cartea poate fi utilă și publicului larg preocupat de fenomenul *fake news*, acest fenomen fiind alimentat de narațiunile tactice și strategice ale unor state rivale.

Adela Șerban